BRATIA KARAMAZOVOVCI

F. M. Dostojevskij

Slovenské národné divadlo

činohra

Slovenské národné divadlo činohra

ETC European Theatre Convention

Činohra SND, člen Európskej divadelnej konvencie

93. divadelná sezóna 2012/2013

Marián Chudovský
Generálny riaditeľ SND

Roman Polák
Riaditeľ Činohry SND

BRATIA KARAMAZOVOVCI

F. M. Dostojevskij

Preklad románu Ján Ferenčík

Dramatizácia Roman Polák, Daniel Majling

Réžia Roman Polák

Dramaturgia Daniel Majling, Darina Abrahámová

Scéna Pavel Borák

Kostýmy Peter Čanecký

Masky Juraj Steiner

Hudba Lucia Chuťková

Pohybová spolupráca Stanka Vlčeková

Premiéra 13. a 14. apríla 2013
SÁLA ČINOHRY v novej budove SND, Pribinova 17, Bratislava

OSOBY A OBSADENIE

Karamazov	Dušan Jamrich
Miťa Karamazov	Milan Ondrík
Ivan Karamazov	Tomáš Maštalír
Aľoša Karamazov	Alexander Bárta
Smerďakov	Ľuboš Kostelný
Katerina Ivanovna	Zuzana Fialová
Grušenka	Táňa Pauhofová
Chochlakovová	Jana Oľhová
Lise	Erika Havasiová* – Danica Matušová*
Rakitin	Ján Koleník
Zosima	Ivan Romančík*
Grigorij	František Kovár
Marfa	Anna Javorková
Maria Kondratievna	Szidi Tobias
Poliak	Vladimír Obšil
Ferapont	Tomáš Vravník
Feťukovič	Peter Brajerčík
Ipolit Kirrilovič	Ján Gallovič
Samsonov, Otec Kateriny, Opilec	Oldo Hlaváček*
Otec Paisij	Štefan Bučko
Sofia	Monika Šagátová**
Smradľavá	Jana Kovalčíková**
Adelaide, Prostitútka, Feňa	Jana Labajová** – Barbora Drozdová**
Mnísi	Ján Gallovič, Peter Brajerčík, Adam Jančina**, Karol Tóth**, Matej Marušin**, Pavol Šimun**
Opilci, Žobráci, Dav	Ján Gallovič, Peter Brajerčík, Oldo Hlaváček*, Vladimír Obšil, Štefan Bučko, Tomáš Vravník, Adam Jančina**, Karol Tóth**, Matej Marušin**, Pavol Šimun** a ďalší
Hudobníci	Daniel Herich* – husle Ján Vajčovec* – violončelo František Kubiš* – akordeón

*a. h., **posl. VŠMU

Asistenti réžie	Jana Kopsová, Alena Humajová, Libor Hanzalík
Inšpicientka	Anna Rumanová
Text sleduje	Viera Labudová
Technické vedenie	Viliam Švarda
Stavby	Viliam Hapl, Dušan Pikáli
Svetlá	Anton Preis
Zvuk	Martin Majoroš
Masky	Monika Olanová
Dámska garderóba	Dana Bučiková
Pánska garderóba	Stazka Kunochová

Výpravu realizovali Umelecko-dekoračné dielne SND
pod vedením Mgr. Petra Janků, PhD.

Tomáš Maštalír, Alexander Bárta, Milan Ondrík

Zuzana Fialová, Milan Ondrík

FIODOR MICHAJLOVIČ DOSTOJEVSKIJ

Mladý Dostojevskij

Narodil sa 11. novembra 1821 v Moskve rodičom Michailovi Andrejevičovi Dostojevskému a Marii Fiodorovne, rodenej Nečajevovej. Dostojevského otec bol lekár v moskovskej vojenskej nemocnici. V roku 1828 ho povýšili do šľachtického stavu. Podľa svedectiev to bol krutý, prchký a veľmi zmyselný človek, ktorý si rád vypil a udržiaval sexuálne styky s viacerými nevoľníčkami na svojom neveľkom statku. Jeho smrť (1839) nie je celkom vyjasnená, ale pravdepodobne ho zabili vlastní nevoľníci. Dostojevského matka bola naproti tomu mierna, dobrá a trochu zakríknutá žena, ktorá syna vychovávala v pravoslávnej viere. Prvá knižka, ktorú Dostojevskému matka čítala, boli biblické príbehy.

Spolu so starším bratom Michailom, ku ktorému mal zo všetkých súrodencov celý život najbližšie, študoval na vojenskej inžinierskej škole v Petrohrade. Na vojenskú dráhu sa však mladý Dostojevskij nehodil a ako vojenský inžinier pôsobil len veľmi krátko. V roku 1944 požiadal pre chorobu o predčasné penzionovanie. Trpel epilepsiou.

Počas celého štúdia bol vášnivým čitateľom a začiatkom štyridsiatych rokov sa začal venovať aj vlastnej tvorbe. Jeho prvé dramatické pokusy (*Mária Stuartová*, *Boris Godunov*) sa nezachovali a do literárneho života preto vstúpil prekladmi Balzaca. Jeho vlastná románová prvotina *Biedni ľudia* (1846) sa hneď po vydaní stala literárnou senzáciou, ktorú oslavovala celá ruská kritika na čele s najuznávanejším a najvplyvnejším kritikom Belinským. S týmto pokrokovým ateistom sa však neskôr mladý Dostojevskij názorovo rozišiel. Neznamená to, že by bol reakcionárom. Ideologicky mu však bol bližší krúžok združený okolo Michaila Petraševského, ktorý spájal rôznych kresťanských sociálnych utopistov. Členstvo v tomto politicky neškodnom krúžku sa mu stalo osudným.

23. apríla 1849 bol spolu s ostatnými členmi krúžku zatknutý za to, že verejne prednie-sol Belinského list Gogoľovi (z dnešného pohľadu celkom nevinná kritika pomerov v cárskom Rusku). Polícia ho najprv väznila v Petropavlovskej pevnosti a 16. novembra ho spolu s ostatnými petraševskovcami odsúdili na trest smrti zastrelením. Cárska milosť, ktorú odsúdenci dostali až tesne pred exekúciou rozsudku, bola vopred nainscenovaná fraška, ktorej cieľom bolo mladých rojkov tvárou v tvár smrti zlomiť. Dostojevskij bol „omilostený“ na štyri roky väzenia a nútených prác na Sibíri, po ktorých nasledovalo vyhnanstvo a vojenská služba.

Počas vojenskej služby sa zoznámil s Mariou Dmitrijevnou Isajevovou, manželkou svojho známeho. Po jeho smrti sa v roku 1858 stala jeho prvou manželkou.

Počas vyhnanstva písal Dostojevskij listy na oficiálne miesta a žiadal o povolenie k návratu do Petrohradu a povolenie literárnej činnosti, ktorá sa po takom sľubnom začiatku (okrem *Biednych ľudí* a poviedok napísal ešte novelu *Dvojník* (1846) a nedokončenú *Netoč-*

B. Pokrovský – Ceremoniál popravy na Semionovom námestí, 1849 (kresba)

ku Nezvanovovú (1849)) na desať rokov celkom prerušila. Mnohí jeho kritici mu túto servilnosť voči režimu nikdy nezabudli. Cársky režim mu napokon návrat do metropoly Ruska povolil v roku 1859, teda desať rokov po jeho odsúdení. Spolu s bratom Michailom sa pustil do vydavateľskej činnosti – vydávali časopisy *Čas* a *Epocha*, po ktorých ostali len dlhy. Dostojevskij sa ich dokázal zbaviť až krátko pred smrťou.

V roku 1863 podnikol cestu do Európy, na ktorej prvýkrát prepadol hráčskej vášni. Tá ešte viac prehĺbila jeho finančné ťažkosti. Polovica šesťdesiatych rokov znamenala pre spisovateľa opäť raz veľmi krušné časy. V roku 1864 mu zomiera na tuberkulózu manželka Maria a krátko nato aj milovaný brat Michail. Dostojevskij, zlomený smrťou najbližších ľudí a prenasledovaný veriteľmi, trpí častými epileptickými záchvatmi a jeho chudobu ešte viac prehlbuje nešťastná hráčska vášeň. V porovnaní s ďalšími spisovateľmi ruskej zlatej éry (Turgenev, Tolstoj) žije Dostojevskij naozaj pohnutým a ťažkým životom.

V roku 1866, keď na pokračovanie uverejňoval *Zločin a trest*, bol nútený v šibeničnom termíne napísať nový román *Hráč*, aby sa zachránil pred veriteľmi. Termín bol schopný dodržať len vďaka mladej stenografke Anne Grigorievne Snitkinovej, ktorej román nadiktoval. Počas tejto spolupráce sa medzi nimi zrodila láska a v zime 1867 uzavrel pár manželstvo.

Anna Grigorievna Dostojevská

Dostojevského rodina (najmä vdova a deti po bratovi Michailovi a nevlastný syn z prvého manželstva) bola odkázaná na spisovateľovu finančnú pomoc a manželstvom s mladou Annou nebola práve nadšená. Aby mladomanželia unikli týmto tlakom, vydali sa na niekoľkoročnú cestu po Európe. Na tejto ceste sa manželia síce zblížili a Dostojevskij napísal *Idiota*, avšak ani toto obdobie v spisovateľovom živote nie je bez tieňov a utrpenia. Dostojevskij v Nemecku opäť prepadol hráčskej vášni, ktorá ho takmer zruinovala. Oveľa tragickejšia udalosť však manželov postihla vo Švajčiarsku, kde im v roku 1868 po niekoľkých mesiacoch života zomrela prvorodená dcéra Soňa (meno dostala po Soni Marmeladovovej zo *Zločinu a trestu*). Pre Dostojevského, ktorý mal vždy rád deti a ktorý sa vlastného otcovstva dočkal až v pokročilom veku, to bola krutá rana. Bohužiaľ, nie posledná. Po narodení dcéry Luby (1869) a syna Fiodora (1871) zomiera v roku 1878 na epileptický záchvat aj Dostojevského najmladší syn Aľoša (postava z *Bratov Karamazovovcov* dostala meno práve po ňom).

Po návrate do Ruska v roku 1871 prežíval Dostojevskij pomerne pokojné desaťročie, ktoré trávil striedavo na pokojnom vidieku a v Petrohrade. Vďaka obchodnému nadaniu svojej ženy sa zbavil dlhov. Anna Grigorievna vydávala vo vlastnej réžii nielen knižné vydania niektorých Dostojevského románov, ale aj veľmi populárny *Denník spisovateľa* – črty,

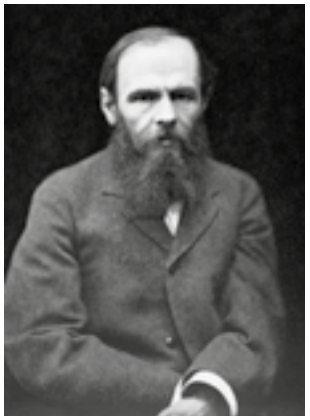

F. M. Dostojevskij

úvahy a glosy, ktoré Dostojevskij písal v rokoch 1873 až 1880. Okrem nich vytvoril v poslednom desaťročí svojho života aj romány *Besy* (1872), *Výrastok* (1875) a svoje vrcholné dielo *Bratia Karamazovovci* (1881). V posledných rokoch svojho života sa konečne stáva všeobecne uznávanou osobnosťou.

Fiodor Michajlovič Dostojevskij zomrel 9. februára 1881. Na jeho pohrebe sa zúčastnilo odhadom 60-tisíc ľudí.

Alexander Bárta, Ivan Romančík

Vladimír Obšil, Jana Oľhová, Szidi Tobias, Alexander Bárta, Tomáš Vravník

ČO PODSTATNÉ PRINÁŠA DOSTOJEVSKIJ?

Aj keď bol na sklonku života Dostojevskij oslavovaným umelcom, jeho knihy neboli vždy prijaté s nadšením a ešte aj dnes k nim môžeme mať výhrady.

Dostojevského romány neboli formálne nikdy také prepracované ako romány iných spisovateľov zo zlatého obdobia ruskej literatúry. Niektoré motívy a dejové línie akoby sa v priebehu jednotlivých diel strácali a ostali neukončené. Inokedy dochádza k neočakávaným a možno až nelogickým zvratom. Často sa v jeho textoch objavovali zápletky z bulvárnej literatúry, ktoré akoby mali vzrušiť myseľ čitateľa. Odohrávajú sa tu chladnokrvne plánované vraždy i drastické vraždy z vášne ako v kriminálnych románoch. Vo väčšine románov sa objavuje aspoň jeden samovrah. Z tých, ktorí túto „dostojevčinu" prežijú, je polovica materiál pre psychiatra. Dostojevskij akoby sa vyžíval v patopsychológii postáv – sú tu samí jurodiví šialenci, svätci, gambleri či ľudia doslova posadnutí sexom. Ak sa niekomu podarilo vyhnúť psychickému defektu, Dostojevskij si naňho prichystal tuberkulózu alebo epilepsiu, alebo aspoň život v odpornej špinavej diere na okraji spoločnosti.

Čím je toto Dostojevského písanie výnimočné vo vývoji svetovej literatúry? Aby sme Dostojevského špecifické miesto v literatúre pochopili, musíme aspoň v hrubých kontúrach načrtnúť jednu vývojovú líniu literatúry, voči ktorej sa Dostojevskij vedome i podvedome staval.

Zuzana Fialová, Milan Ondrík, Táňa Pauhofová

PREČO NEMÁ BABA JAGA NA PEČENIE DETÍ OSOBNÉ DÔVODY?

Svoju štúdiu *Folklór a skutočnosť* napísal Vladimír Propp ako odmietavú odpoveď všetkým tým, ktorí folklórnu rozprávku posudzovali podľa rovnakých kritérií ako modernú literatúru. Je medzi nimi jeden zásadný rozdiel.

Svoju argumentáciu stavia Propp na analýze ľudovej rozprávky o hlupákovi, ktorý zbohatol na mŕtvole svojej matky. Zhrňme aspoň základné body tejto rozprávky: matka sa skryje do truhlice, aby sa dozvedela, o čom sa hlupák rozpráva so svojou rodinou. Hlupák sa to dozvie a naleje do truhlice vriacu vodu. Týmto drastickým spôsobom matku zabije. Jej mŕtvolu posadí do saní a vydá sa s ňou na cestu. Cestou sa sane zrazia s pánskou trojkou a hlupák pánov obviní, že mu zabili matku. Dostane od nich odškodné. Podobným kurióznym spôsobom zarobí na mŕtvole matky ešte trikrát. Nakoniec sa s peniazmi vracia domov a prekvapeným bratom tvrdí, že ich získal na trhu za matkinu mŕtvolu. Bratia, ktorí ho zle pochopia, pozabíjajú svoje vlastné ženy a ich mŕtvoly idú predať do mesta. Žandári ich zatknú a hlupák ostane sám na rodičovskom majetku.

Čo sa miery brutality týka, táto rozprávka nie je ničím výnimočná. Podobných krvákov nájdeme dosť aj u Dobšinského. Keby – ako tvrdí Propp – napísal v jeho dobe spisovateľ poviedku s takýmto sujetom, vyvolala by medzi dedinčanmi morálne pobúrenie. Prečo ho však nevyvolá rozprávka? Ako to, že takýto drastický príbeh nepoburuje konzervatívnych dedinčanov, ktorí majú vo veľkej úcte mŕtvych predkov? Prečo nepoburuje dedinčanov, pre ktorých je prikázanie o úcte k otcovi a matke jedným zo základných pilierov spoločnosti? Dokonca tento príbeh rozprávajú svojim deťom!

Na túto otázku Propp odpovedá jednoducho: poslucháča rozprávka nepoburuje, pretože ju nepovažuje za reálnu. Toto konštatovanie nie je ani zďaleka také triviálne, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Čo sa reálnosti a pravdepodobnosti týka, dej rozprávky o bláznovi nie je o nič menej pravdepodobný než dej Hugových *Bedárov*. Nevystupujú v nej nadprirodzené bytosti. Rozprávka však nemá nič spoločné so skutočnosťou, pretože nevykazuje zásadnejšie znaky, ktorými by si robila nárok na pravdu. Aké sú to znaky?

Sujet rozprávky o hlupákovi vošiel aj do modernej literatúry. Autorom jeho prvého literárneho spracovania je taliansky novelista T. G. Masuccio a jeho novela sa začína vetou: „V dobe, keď v Kastílii vládol kráľ Ferdinand Aragonský, žil v Salamanke učený mladý kňaz menom Diego." Udalosti sú tu zasadené v presnom historickom čase a geopolitickom priestore. Na základe toho Propp vyslovuje tézu: moderná literatúra sa zrodila vo chvíli,

keď sa neobyčajné a nevierohodné histórie začali rozprávať tak, ako keby sa odohrávali v skutočnosti. Rozprávka tento dojem skutočnosti nevytvára. Prečo? Pretože sa sústredí len na holú matériu udalostí a nezaujímajú ju detaily. Tie by len zbytočne brzdili dej.

Neexistujú tu psychologické detaily – v rozprávke neexistuje „vnútorne rozorvaná a sexuálne frustrovaná Baba Jaga“, existuje v nej len Baba Jaga. Neexistuje v nej ani psychologická motivácia činov. Nevieme, prečo Baba Jaga pečie deti, ľudový rozprávač nehľadá motivácie v jej detstve, prostredí či v nevyriešenom vzťahu k otcovi.

Rozprávka nepozná ani charakteristiku postavy prostredníctvom „psychologického“ portrétu. Vonkajšia podoba účinkujúcich ju nezaujíma dokonca ani tam, kde si to priam vyžaduje logika rozprávania – napríklad v prípade princeznej. Jej opis sa veľmi často odbaví frázou: „Bola taká krásna, že sa to v rozprávke nedá vypovedať a perom vypísať.“ Ak sa opis predsa len objaví, nezachytáva individuálne črty konkrétnej princeznej, ale uspokojí sa s konvenčnými znakmi ideálu: „*Vlasy čierne ako eben, pery červené ako krv, tvár biela ako sneh*.“ Nie je to opis individuálnych čŕt, špecifickej línie pier, krivky nosa, výrazu očí, mimiky tváre; sú to len konvenčné znaky dokonalosti.

Okrem opisov postáv chýba v rozprávke aj opis prostredia a krajiny. Hrdina prechádza cez sedem dolín, sedem vrchov, sedem morí, v rozprávaní sa však nenachádzajú žiadne postavy, ktoré by tieto prostredia bližšie charakterizovali a demonštrovali vplyv týchto vrchov, morí a dolín na život človeka. Táto priestorová neurčitosť je priamo vyjadrená v rozprávkových frázach: „Kde bolo, tam bolo...“, „Kde sa vzal, tu sa vzal...“

Znaky, ktoré spájajú príbehy so skutočnosťou – historické reálie, opisy prostredia a psychológia postáv –, sa objavujú až v modernej literatúre. Grécky román alebo neskorší barokový dobrodružný román ešte konkrétny historický čas nepoznali. Čas a miesto v nich boli ešte abstraktné. Napriek nesmiernemu počtu únosov, prepadnutí a rozličných iných dobrodružstiev hlavní hrdinovia týchto románov nestarli. To, čo v nich spájalo udalosti, bola náhoda, nie kauzalita. Diela tejto kategórie sú doslova preplnené príslovkami „neočakávane“, „sčista-jasna“, „riadením osudu“ a pod. Podobne ako v rozprávke ani udalosti gréckeho a dobrodružného románu nie sú determinované prostredím, v ktorom sa odohrávajú. K stroskotaniu lode treba more, ale je úplne jedno, aké je to more; pri úteku sa musia utečenci dostať do inej krajiny, ale je úplne jedno, aká je to krajina.

Rozdiel medzi rozprávkou (či dobrodružným románom) a modernou literatúrou je teda v tom, že moderná literatúra vystavuje Babe Jage občiansky preukaz, zdravotnú kartu a register trestov. Namiesto „Kde bolo, tam bolo, stál domček na stračej nôžke a kde sa vzala, tu sa vzala, stála pri ňom Baba Jaga“ čítame v prvej kapitole *Otca Goriota*: „Pani Vauguerová, rodená de Conflans, je stará žena, ktorá má už štyridsať rokov v Paríži meštiansky penzión, zriadený v Novej ulici svätej Genovévy medzi Latinskou štvrťou a predmestím Saint-Marcel.“ Nasleduje niekoľkostranový opis penziónu a jeho majiteľky, zakončený slávnou pasážou, v ktorej sa charaktery penziónu a pani Vaugeurovej dávajú do priameho súvisu: „... napokon celá jej osobnosť vyjadruje penzión tak, ako penzión podmieňuje jej osobnosť. (...) Mľandravá telnatosť tej malej ženy vyplýva z tohto života, ako týfus je výslednicou nemocničných výparov.“

Takúto determináciu človeka prostredím by ste v rozprávke hľadali márne. Rovnako psychologickú motiváciu jeho činov. Nie je to len záležitosť novej estetiky. Táto nová konfigurácia času a priestoru rozprávania má nové politické dôsledky.

V prvom rade je to otázka: „Ako to dopadne?“ Táto otázka prestala byť len vecou zvedavosti ako v dobrodružnom románe, ale stala sa existenciálnou otázkou, ktorá sa týka priamo života čitateľa. Čo sa stane s pani Vauguerovou, rodenou de Conflans, ktorá má už štyridsať rokov penzión v Novej ulici svätej Genovévy? V ulici, ktorou možno aj ja denno-denne prechádzam! To, čo sa jej stane, nie je dielom náhody, ale prostredia a kauzality a týka sa to aj mňa. To, čo sa s ňou stane, vyplýva logicky z času a prostredia, v ktorom žijem aj ja.

Presne v tejto fáze vývoja literatúry vstupuje na scénu Dostojevskij a správa sa trocha nepatrične. Ako sme videli vyššie, používa postupy dobrodružného, kriminálneho či pitoreskného románu. Akoby sa zámerne staval proti vývoju literatúry. Trend realistickej literatúry, ktorou je obklopený a ktorá zobrazuje človeka ako výsledok jeho biologických, psychologických a geopolitických determinácií, Dostojevskij odmieta nielen v obsahu svojich diel, ale aj v ich forme. Prečo to robí?

Dušan Jamrich, Jana Labajová, František Kovár

Dušan Jamrich

Anna Javorková

UKÁŽ MI, AKO CHODÍŠ, A JA TI POVIEM, KTO SI!

„Preštudovala som si vašu chôdzu a došla som k záveru: tento človek nájde veľa zlatých nálezísk," vraví Chochlakovová v *Bratoch Karamazovovcoch*. Podobných miest, ktoré ironizujú psychológiu a sociológiu, nájdeme u Dostojevského desiatky. Najmä u Rakitina a Chochlakovovej. „Nemohli ste neprísť, nemohli, to je matematika," víta Chochlakovová Miťu na začiatku citovaného dialógu.

Bachtin o tom píše: „K psychológii svojej doby – či už v odbornej a krásnej literatúre, alebo v súdnej praxi – mal Dostojevskij odmietavý postoj. Videl v nej odbor, ktorý znižuje človeka, pretože ľudskú dušu chápe ako obyčajnú vec, spredmetňuje ju, ignoruje jej slobodu, jej večnú otvorenosť a onú zvláštnu nepredurčenosť a nerozhodnutosť, ktorá je hlavným predmetom celej Dostojevského tvorby: u Dostojevského je človek predsa vždy zachytený na prahu posledného rozhodnutia, v okamihu krízy a nedovŕšeného – a tiež nepredurčeného zlomu vo svojej duši."

U Dostojevského nenájdeme žiadnu pani Vauguerovú, rodenú de Conflans, ktorej mľandravá telnatosť by vyplývala z jej života a prostredia, „ako týfus je výslednicou nemocničných výparov". V Dostojevského románoch „neexistuje príčinnosť, genéza, nič sa tam nevysvetľuje na základe minulosti, vplyvom prostredia, výchovy a pod. Každý hrdinov čin sa odohráva v prítomnosti a v tomto ohľade nie je vopred určený; autor ho vidí a zobrazuje ako čin slobodný," píše ďalej Bachtin.

Ak sme teda predtým konštatovali, že román 19. storočia vnucuje Babe Jage občiansky preukaz a jej činy vysvetľuje na základe prostredia a psychológie, Dostojevskij sa tomuto prúdu vedome bráni. Dojem bulvárnosti a prepiatosti vyvoláva práve tým. Zobrazuje činy, ktoré nevyplývajú „matematicky" z predchádzajúceho deja. Všetky tie škandály (teda udalosti nepravdepodobné, vybočujúce z medzí správania, ktoré určuje normálna psychológia) tu však nie sú len na pobavenie čitateľa, tak ako v bulvárnej tlači. Majú dôležitejšiu funkciu. Opäť Bachtin: „Škandály a výstredné kúsky rozbíjajú celistvosť sveta, ako ju poznáme z epiky a z tragédie; znamenajú prielom do neporušiteľného, normálneho (‚riadneho') chodu ľudských vecí a udalostí a ľudské konanie oslobodzujú od závislosti od predestinujúcich noriem a motivácií."

Aj preto sa mnohým videli Dostojevského romány ako zmätočné, chaotické či štylisticky nedotiahnuté. Táto Dostojevského otvorenosť voči nepravdepodobnému sa javí ako odpor starej náboženskej iracionality voči súdobému vedeckému mysleniu. Tento spor je však oveľa starší a židovsko-kresťanské myslenie ho viedlo už od antiky s rôznymi náboženstvami a filozofiami.

AKÝ JE ROZDIEL MEDZI VEŠTIARŇOU V DELFÁCH A JONÁŠOM VO VEĽRYBE?

John Collier – Veštkyňa z Delf, 1891

Ako píše vo viacerých textoch Claude Tresmontant, medzi židovsko-kresťanským (biblickým myslením) a myslením antickým existuje niekoľko zásadných rozdielov. Jedným z nich je rozdielne vnímanie histórie a času. Veľmi dobre to vidieť na porovnaní prorokov v židovsko-kresťanskej a veštcov v gréckej kultúre.

Jedným z najznámejších biblických prorokov je známy obyvateľ veľryby Jonáš. Podľa Biblie ho Boh vyslal do mesta Ninive, aby mu prorokoval skorú skazu za jeho hriechy. Po známych peripetiách vrátane Jonášovho úteku pred týmto poslaním a jeho pokánia v bruchu veľryby sa Jonáš predsa len dostane na miesto určenia. Stane sa však niečo, s čím Jonáš nepočíta – jeho slová na obyvateľov Ninive tak zapôsobia, že sa začnú zo svojich hriechov kajať a ohlasovaný trest sa nekoná (čo Jonáša značne rozladí a zvyšné dve kapitoly biblickej knihy si to s Bohom musí vydiskutovať).

Gustave Doré – Jonáš v Ninive

Tento príbeh hovorí veľmi veľa o podstate biblického proroctva. Budúcnosť v biblickom myslení nikdy nie je vopred daná. Proroci nevideli dávno naplánovanú budúcnosť, ktorej sa nedá uniknúť. Videli len stopy rozkladu a vedeli predpovedať budúcnosť tak, ako predpovedajú meteorológovia búrku (Mt. 24,32, Luk. 12.54-55) či ako vie dobrý poľnohospodár odhadnúť zo znakov na rastlinách úrodu (Mt. 24, 32). Budúcnosť v týchto predpovediach – varovaniach nie je vopred vypočítateľná a nezvratná. Boh tým, že dal ľuďom slobodnú vôľu, prestáva byť bábkarom a jediným hercom i režisérom dejín. Áno, je ich protagonistom, ale ľudia sú tiež „bohovia", čiže bytosti stvorené na Boží obraz.

Biblickému mysleniu je preto bytostne cudzí fatalizmus gréckej tragédie. Ak je Oidipovi veštbou dané, že zabije vlastného otca a bude spať s vlastnou matkou, nemôže proti tomu urobiť absolútne nič. Darmo uteká pred svojím osudom a robí všetko možné preto, aby ho zažehnal, osud ho napokon predsa len dostihne a Oidipovi neostane nič iné, len bod po bode poslušne sledovať cestovný poriadok dejín, ktorý bol kedysi dávno pred jeho narodením určený. Takýto model vopred danej budúcnosti sa v západnej kultúre zjavuje počas celej jej histórie v rôznych verziách. Každý z nich hovorí v podstate jedno: celý údel každého človeka je obsiahnutý v zárodku, od narodenia je implikovaný v jeho podstate.

Táňa Pauhofová, Milan Ondrík

Táňa Pauhofová, Oldo Hlaváček

Alexander Bárta, Danica Matúšová

Ostáva len, aby sa tento údel odohral tak, ako keď odohrá orchester symfóniu napísanú v partitúrach.

Dostojevskij vo svojej tvorbe vychádza z biblického myslenia. Ak sa starec Zosima pokloní pred Dmitrijovým budúcim utrpením, je to preto, lebo cíti stopy rozkladu celej karamazovovskej rodiny, nie je to osudové znamenie. Starec posiela Aľošu dvakrát za jeho bratmi, aby ich strážil. Zdôrazňuje, aby šiel za oboma – nie je rozhodnuté, kto z nich ho bude potrebovať viac. Budúcnosť nie je nezvratná a k vražde dochádza nie náhodou vo chvíli, keď Aľošova viera a horlivosť sú paralyzované jeho skepsou po starcovej smrti. U Dostojevského skrátka nič nie je vopred dané. Žiadne sociálne ani biologické determinácie nerozhodujú nezvratne o charaktere človeka. Ivan Karamazov mal rovnakých biologických rodičov ako Aľoša. Obaja vyrastali v tom istom sociálnom prostredí, oboch vychovávali tí istí pestúni. Napriek tomu sa z nich stali dve úplne rozdielne osobnosti.

Alexander Bárta, Erika Havasiová, Jana Oľhová

PREČO SA DOSTOJEVSKIJ MÝLIL?

Iste, môžeme povedať, že Dostojevského znalosti psychológie neboli také rozsiahle, aké máme dnes my, a nevedel preto odhaliť a doceniť detaily, ktoré spôsobia, že z na prvý pohľad rovnakých prostredí a biologických predkov môžu vyrásť rôzni ľudia. To, čo sa jemu zdá ako nevypočítateľnosť, je v skutočnosti len neznalosť skrytejších a hlbších princípov, ktoré determinujú človeka.

Dostojevského názory boli časťou intelektuálnej obce považované za prekonané už za jeho života. Postupom času a rozvojom vedy sa tieto hlasy ešte množili a aj tí najväčší obdivovatelia jeho literárneho talentu ho často zhovievavo opravovali v chybných bodoch jeho svetonázoru. Autori knihy *Ruská klasická literatúra* napríklad ukončili a vyhlásili za bezpredmetný jeden zo základných sporov Dostojevského diel takto: „Trvalo vyše sto rokov, než sa modernej psychiatrii podarilo experimentálne objaviť v duši človeka, presnejšie povedané v jeho mozgu, existenciu zvláštnych centier bolesti a blaženosti, t. j. peklo i raj v nás, ktoré sa dajú dokonca elektródami umelo aktivovať. Tieto orgány mozgu sa behom evolúcie vytvorili u živých bytostí (majú ich aj zvieratá) zrejme na to, aby mohli v záujme svojho prežitia pružnejšie reagovať na nebo či peklo – či už prírodné, alebo spoločenské – okolo seba.“

Dokonca aj Bachtin, veľký apologéta Dostojevského, priznáva, že jeho hodnota je najmä hodnotou „tvorcu polyfónneho románu, ktorý si uchováva svoj umelecký význam aj vtedy, keď sama jeho doba so všetkými svojimi rozpormi patrí už dávno do minulosti“. Keď hovorí

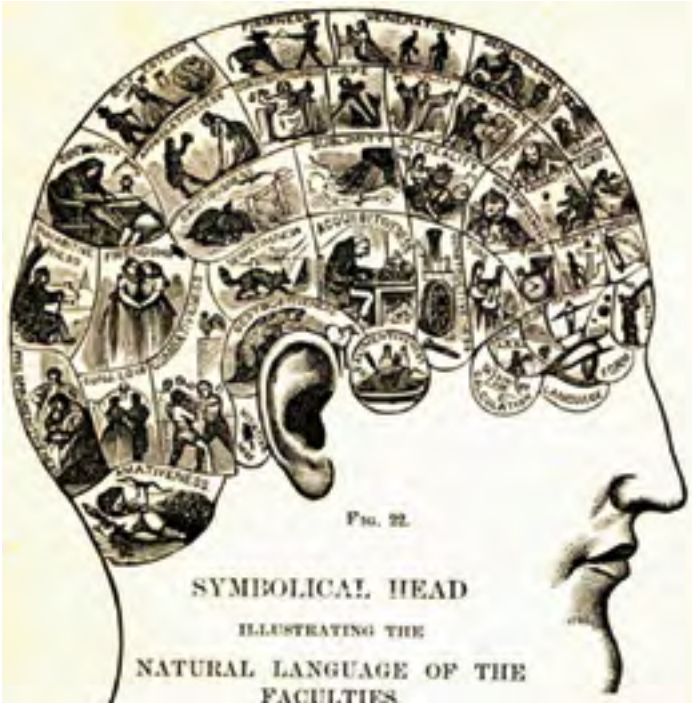

o Dostojevského odpore k psychológii, nezabudne dodať, že ide o „psychológiu jeho doby“, akoby sa na súčasnú psychológiu už jeho námietky aplikovať nedali. To, že Dostojevského názory patria „už dávno do minulosti“, si myslí aj väčšina súčasných vedcov a mysliteľov. Neuropatológ František Koukolík napríklad nazval svoju knihu veľavravne: „*Proč se Dostojevskij mýlil?*“ Bod po bode tu vyvracia tvrdenie z *Bratov Karamazovovcov*, že ak by sa v ľudstve „vykorenila viera vo vlastnú nesmrteľnosť, ihneď by sa z neho vytratila nielen láska, ale aj akákoľvek živá sila schopná udržať život na zemi. Potom by už nič nebolo nemravné, všetko by bolo dovolené, aj zločin. Nielenže musí byť zločin človeku dovolený, ale musí byť aj uznaný za nevyhnutné, najrozumnejšie a takmer najušľachtilejšie východisko zo situácie“.

Koukolík na základe výskumu tvrdí, že „sebeckí a zločinní boli a sú jednak niektorí ľudia v nesmrteľnosť a Boha a bohov prinajmenšom formálne veriaci (...), ako aj niektorí ľudia v Boha alebo bohov a nesmrteľnosť neveriaci“. A ďalej: „Niektoré činy považované za nemorálne, napríklad úmyselné zabitie nevinného človeka, by zostali nemorálne aj naďalej *(i bez viery v nesmrteľnosť, pozn. dm)*. Výsledkom biologickej evolúcie je totiž citový a sociálny mozog sociálne žijúcich živočíchov, najmä primátov.“ Koukolíkove závery v otázke Dostojevského sú zaiste fundované a zaujímavé, žiaľ, zároveň aj nepatričné.

Milan Ondrík, Alexander Bárta

DOPÚŠŤAJÚ SA AJ MNÍSI PRASACÍN?

Nepatričné z dvoch dôvodov.

Prvý je literárny a vychádza z dialogickej podstaty Dostojevského románov. K tvrdeniu, že ak človek prestane veriť vo svoju nesmrteľnosť, bude všetko dovolené, pristupuje Koukolík (a pred ním celý rad Dostojevského kritikov) ako k matematickej vete, ktorú treba bod po bode dokázať alebo vyvrátiť. Neuvedomuje si, že ide o repliku v otvorenom dialógu románu, a nie o kanonizovanú katechizmovú poučku, ktorej nelogickosť sa dá matematicky dokázať aj na papieri. Myšlienky z *Bratov Karamazovovcov*, ktoré vo svojej knihe Koukolík vyvracia, nemajú nikde v románe ustálený tvar. Sú v neustálom pohybe. V románe o nich diskutujú tí najrozličnejší ľudia a zároveň sa tieto myšlienky neustále spochybňujú, obhajujú a prevracajú v tých najrozličnejších životných situáciách. Dostávajú sa do nových kontextov, ktoré spochybňujú ich predchádzajúce závery.

Bachtin vo svojej knihe o Dostojevskom naznačuje, čo sa stane, ak tieto myšlienky vytrhneme z ich dialogického kontextu: „Všimnime si ešte ideu hlásanú Ivanom Karamazovom, podľa ktorej v tom prípade, že duša nie je nesmrteľná, je ‚všetko dovolené‘. Akým intenzívnym dialogickým životom žije táto idea v celom rozsiahlom románe *Bratia Karamazovovci*, aké rozdielne sú hlasy, ktoré ju prednášajú, aké nečakané dialogické kontakty dokáže nadväzovať! Keby sme tieto idey zbavili dialogického kontextu, v ktorom žijú, a dali im monologicky uzatvorenú podobu, aké nedokrvené a ľahko vyvrátiteľné teorémy by z nich ostali!“ Presne takúto „ľahko vyvrátiteľnú teorému“ z nich však Koukolík robí.

Druhý dôvod, prečo je Koukolíkova formulácia problému nepatričná, spočíva v tom, že poúča Dostojevského vo veci, v ktorej Dostojevskij poučenie nepotrebuje, a síce že: „... sebeckí a zločinní boli a sú jednak niektorí ľudia v nesmrteľnosť a v Boha a v bohov prinajmenšom formálne veriaci (...), ako aj niektorí ľudia v Boha alebo v bohov a v nesmrteľnosť neveriaci.“

Autodafé

Pri čo i len trochu pozornom čítaní *Bratov Karamazovovcov* je evidentné, že Dostojevskij v tejto veci poučenie nepotrebuje – dve najtemnejšie postavy celého románu (Veľký inkvizítor a otec Ferapont) sú predsa duchovní. A veriacich ľudí tu pristihneme na hruškách aj v ďalších prípadoch. Nájdeme tu svetáckych mníchov, ľudí veriacich slepou ľudovou vierou bez akejkoľvek racionálnej reflexie či ľudí prísne morálnych, no bez akejkoľvek lásky k blížnym. Naopak, Aľoša nachádza sestru, ktorá ho mravne zachráni, v Grušenke, teda v postave, ktorá nemá práve najlepšiu povesť a ktorá s kláštorom a starcom Zosimom nemá absolútne nič spoločné.

Dostojevskij, skrátka, nikde netvrdí, že ľudia veriaci vo svoju nesmrteľnosť nepáchajú zločiny a že ľudia neveriaci nie sú schopní ušľachtilých činov. Ako je z predchádzajúcich odsekov zrejmé, otázka, ktorú si skutočne kladie, je oveľa hlbšia a zásadnejšia: čo sa stane so zlom a so samotným vnímaním zla, ak sa zlu odoprie jeho duchovný pôvod a stotožní sa jedine s hmotou? Čo sa stane, ak sa na zlo budeme pozerať len z materialistického hľadiska ako na dôsledok vplyvu prostredia alebo biologickej determinácie? Čo sa stane, ak človek prestane veriť vo svoju slobodnú vôľu, ktorá presahuje hranice determinácie materiálneho sveta? Dostojevského stanovisko je, že bude „všetko dovolené“ a „zločin bude uznaný za nevyhnutné, najrozumnejšie a takmer najušľachtilejšie východisko zo situácie“.
Bohužiaľ, historická prax dala za vyše 130 rokov od napísania románu za pravdu skôr Dostojevskému a jeho hlas nestráca nič zo svojej naliehavosti. Otázky, ktoré ho vzrušovali, nie sú po 130 rokoch ani zďaleka zodpovedané nejakým neurologickým výskumom. Skôr naopak – za tých 130 rokov ľudskej histórie sa tieto otázky ešte viac prehĺbili a otáznikov pribudlo.

Aké je teda historické poučenie?

MYŠI S ODSEKNUTÝMI CHVOSTMI

Gregor Mendel

Bachtin o Dostojevskom píše, že „spájal dokopy také idey a také svetonázorové koncepcie, ktoré v reálnej skutočnosti boli od seba úplne izolované a nemali si čo povedať, a nútil ich, aby spolu diskutovali. (...) Tak vopred uhádol obsah budúcich dialógov medzi ideami doposiaľ celkom izolovanými.“ A skutočne – z pohľadu histórie je Dostojevskij skutočný vizionár.

Sledujme chvíľu historický vývoj vedeckých teórií, na ktoré tak živo reagoval vo svojej dobe, teda teórií o tom, ako človeka určujú jeho biologické danosti a jeho prostredie.

Na začiatku 20. storočia sa viedla vzrušená debata o tom, či sa charakteristiky získané organizmom v priebehu jeho života dajú dediť. Môžu napríklad potomkovia zdediť po rodičoch dlhšie ruky, ak sa rodičia celý život museli naťahovať za potravou?

Kladná odpoveď na túto otázku sa opierala o Lamarcka a Darwina. Išlo o predstavu, že dedičný materiál a zmeny, ktoré sa v priebehu života odohrajú v jednotlivých častiach tela, sa zhromažďujú vo vajíčkach a spermiách, ktoré ich odovzdávajú nasledujúcim generáciám.

Charles Darwin

Táto teória mala niekoľko slabín a na niektoré z nich v 80-tych rokoch 19. storočia poukázal svojimi pokusmi August Weismann. Vo svojom laboratóriu odsekával generáciám myší chvosty, aby zistil, či sa mu podarí vyšľachtiť jedince s kratšími chvostmi. Nič také sa však nestalo. Weismann preto navrhol nasledovný model dedičnosti: organizmy majú dva druhy buniek – telesné, ktoré sa v priebehu života vyvíjajú a nehrajú v dedičnosti žiadnu rolu, a zárodočné, ktoré sa počas života nevyvíjajú, ale sú generáciám predávané ako genetický materiál. Podľa tejto teórie, ktorú na začiatku 20. storočia podporili znovuobjavené Mendelove zákony dedičnosti, je genetický materiál do značnej miery odolný voči vplyvom, ktorými na organizmus pôsobí vonkajšie prostredie, a evolúcia prebieha len veľmi vzácnymi mutáciami týchto zárodočných buniek.

To, čo je pre obhajobu Dostojevského najdôležitejšie, je fakt, že táto polemika mala od samého začiatku aj politický rozmer. Spor, či vo vývoji ľudského charakteru hrajú väčšiu úlohu dedičné vlastnosti (Weismann a Mendel), alebo prostredie (Lammarck a Darwin), bol sporom o to, či sa pri náprave spoločenského zla treba sústrediť na prostredie, alebo na genetický kód človeka. Oba tieto projekty zamerané na odstránenie zla vo svete dopadli katastrofálne.

Ľuboš Kostelný, Tomáš Maštalír, Milan Ondrík, Alexander Bárta, František Kovár

Ľuboš Kostelný, Szidi Tobias

Ján Koleník

Vladimír Obšil, Milan Ondrík, Ján Koleník, Táňa Pauhofová

PREČO BOL PRVÝ BRIT SKLADAČKOU ORANGUTANA A ČLOVEKA?

Na prvý pohľad sa zdá, že dávať teóriu vplyvu prostredia do priameho súvisu s komunizmom a teóriu biologickej determinácie do súvisu s nacizmom je trochu pritiahnuté za vlasy. Zdá sa, že obe tieto oblasti vedeckého poznania boli oboma ideológiami len zneužité. Boli len pod ich vonkajším tlakom.

Vedci nad piltdownskou lebkou.
Charles Downson tretí v zadnom rade

O existencii týchto tlakov je pomerne bohatá evidencia. Ich príkladom je aj najznámejší paleontologický podvrh – tzv. piltdownský človek. V dobe prísnych vedeckých pravidiel trvalo štyridsať rokov, kým bolo s konečnou platnosťou preukázané, že ide o podvod. „Objaviteľ“ piltdownského človeka, Charles Downson, dal dokopy časť orangutanej sánky a lebku moderného človeka. Tento podvod, ktorý dlhé desaťročia negatívne ovplyvňoval paleontológiu (vedci napríklad dlho ignorovali nové objavy v Afrike len preto, že neboli v súlade s výsledkami vyplývajúcimi z Downsonovho „objavu“), bol úspešný najmä z toho dôvodu, že piltdownský človek napĺňal očakávania Európanov, že najranejšie štádium človeka sa nájde v Euroázii, pretože práve tu – podľa ich predstáv a viery – môžeme nájsť najvyvinutejšiu rasu. Okrem toho, Briti potrebovali prvého Brita, ktorý by mohol konkurovať nálezom z Francúzska a Nemecka, a na to sa piltdownský človek dokonale hodil.

Vidíme teda, že rasizmus a nacionalizmus veľmi výrazne ovplyvňovali vedu, nič však nenasvedčuje, že nešlo len o zneužitie, ale o vnútornú prepojenosť určitého poznania a politiky. Klamali teda nacistickí pohlavári, ak tvrdili, že národný socializmus je len politickým vyjadrením nášho vedeckého poznania? Bohužiaľ, nie tak celkom.

ŠĽACHTENIE NOVÝCH ĽUDÍ

Ako píše Robert N. Proctor, autor knihy *Rasová hygiena*: „Vydanie Darwinovej knihy *O pôvode druhov* v roku 1859 bolo zlomovým okamihom v celých dejinách biologického determinizmu a zvlášť vo vedeckom rasizme. Pred Darwinom bolo ťažké argumentovať proti židovsko-kresťanskej predstave o jednote ľudstva, založenej na jedinečnom stvorení Adama a Evy. Podľa Darwinovej teórie sa ľudia vyvíjali stovky tisíc, ak nie milióny rokov a ľudské rasy sa vydali rôznym smerom preto, lebo sa adaptovali rôznym prostrediam.“

Proti predstave, že určité vedecké poznatky boli totalitami 20. storočia len zneužité, hovorí fakt, že s niektorými totalitnými „riešeniami“ zla vo svete prišli vedci dávno pred ideológmi.

Ernst Haeckel

Medzi prominentných vedeckých rasistov patril napríklad už na prelome storočí slávny nemecký biológ Ernst Haeckel, po ktorom sú ešte aj dnes pomenované dva kopce v Amerike a na Novom Zélande a jeden asteroid. (V učebniciach sa dlho používali tzv. Haeckelove embryá ako dôkaz toho, že človek opakuje počas vnútromaternicového vývinu svoje vývojové štádiá). Haeckel urobil hierarchiu ľudských rás podľa úrovne ich vývoja. Najvyvinutejšou z jeho desiatich rás bol tzv. človek kaukazský a primitívi (černochov prirovnával k opiciam) boli určení na vyhynutie. Haeckel však ešte len „neutrálne“ delí ľudstvo na kategórie. Vyslovuje „len“ „vedecký“ poznatok, ktorý môže, ale nemusí byť zneužitý politikmi a ideológmi.

Francis Galton

O priamej prepojenosti určitého vedenia s politickou praxou však svedčí najmä prípad eugeniky. Jej základy položil len šesť rokov po vydaní knihy *O pôvode druhov* Darwinov synovec Francis Galton, na ktorého Darwinova kniha urobila veľký dojem. Ako prvý sformuloval myšlienku, že spoločenstvá, ktoré pomáhajú slabým, idú proti princípu prirodzeného výberu a tzv. ľudskosť len udržuje v ľudstve utrpenie. Jeho cieľ bol veľmi šľachetný – chcel uchrániť budúce pokolenia pred chorobami, bolesťami a inými zlami, ktoré ľudstvo v jeho dobe sužovali. Aby sa im predišlo, Galton sformuloval princípy „zušľachťovania“ ľudského rodu. Medzi tieto princípy patrili postupy pozitívnej eugeniky, ktoré mali zabezpečiť zvýšenú reprodukciu jedincov s hodnotným genetickým fondom, a tiež negatívnej, ktoré mali znížiť reprodukciu menejcenných. Medzi tieto postupy patrili: rasová segregácia, segregácia mentálne či telesne chorých a chudobných, sterilizácie, vynútené potraty.

Stačilo už len určiť, kto geneticky hodnotný je a kto nie. Kto si nesie v genetickej informácii svojho tela vpísané „dobro“ a kto „zlo“? V roku 1901 preto Galton rozdelil britskú spo-

ločnosť na triedy. Najnižšie boli kriminálnici, potom chudobní a slabo platení, v strede bola robotnícka trieda, v ďalšej skupine boli zruční remeselníci, úradníci a maloobchodníci a konečne geneticky najcennejší boli ľudia v nezávislých profesiách a veľkí zamestnávatelia. Princípy negatívnej eugeniky navrhoval zaviesť v prípade najnižšej triedy. Na geneticky najhodnotnejších sa mali uplatňovať len princípy pozitívnej eugeniky. To, že eugenika nebola iba zaznávaná okrajová disciplína, ktorej sa venovali len nacisti, dokladá aj podpora, ktorú jej prejavovali takí mienkotvorní ľudia ako spisovateľ George Bernard Shaw, ekonóm John Maynard Keynes, vynálezca Alexander Graham Bell alebo politik Winston Churchill. V Amerike ju podporovali aj najväčšie intelektuálne špičky. Členmi The Immigration Restriction League, ktorá mala zabrániť prisťahovalectvu geneticky menej hodnotných etník, boli aj prezidenti Harvardu či Standfordskej univerzity. V USA bolo sterilizovaných 60 000 ľudí. Vo Švédsku ešte viac, a to dokonca ešte tridsať rokov po skončení druhej svetovej vojny. Samozrejme, v nacistickom Nemecku nadobudol tento projekt odstránenia zla zo sveta najobludnejšie rozmery.

Eugenika

Čísla hovoria jasnou rečou. V hitlerovskom Nemecku bolo pod dohľadom a priamym plánovaním antropológov, genetikov a lekárov z Kaiser Wilhelm Institut násilne sterilizovaných približne 450 000 ľudí. Približne 70 000 telesne alebo mentálne postihnutých bolo zavraždených, vrátane detí, ktoré lekári nechali zmrznúť alebo zomrieť hladom, aby ich smrť vyzerala ako prirodzené úmrtie. Zabíjanie týchto detí, rovnako ako zabíjanie v koncentračných táboroch, išlo takmer vždy ruka v ruke s vedeckým výskumom. Napríklad v nemocnici v Heidelbergu mentálne retardované deti najskôr podrobili testom, ktoré mali zistiť ich schopnosť učiť sa, potom ich zavraždili a výsledky porovnali s patologickými správami ich mozgov. O zločinoch, ktoré sa v mene vedy diali, existuje pomerne bohatá literatúra, nie je však našou úlohou sa nimi zaoberať detailne. Dôležité je pre nás len historické poučenie, dôležité pre zodpovedanie otázky, či je Dostojevského pýtanie sa na pôvod zla už pasé, alebo nie.

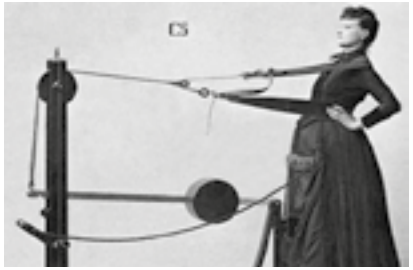

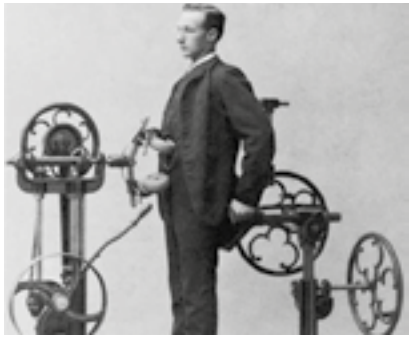

SÚ VECI, KTORÉ BY SA NEMALI DAŤ VYSVETLIŤ

V naozaj hrubých kontúrach sme načrtli historické pokračovanie dvoch princípov dedičnosti, s ktorými Dostojevskij polemizoval – s teóriou prostredia a s teóriou biologickej determinovanosti. Teórii prostredia sa venovali pri „šľachtení“ nového človeka komunisti. Biologickou determinovanosťou sa zase zaoberali nacistické vedecké špičky. Nahliadli sme tiež do účtu, ktorý tieto teórie vystavili ľudstvu.

Nejde o to dohadovať sa a licitovať, či tento účet je vyšší, alebo nižší než účet, ktorý ľudstvu vystavili mnohí náboženskí fanatici v snahe vybudovať na svete kráľovstvo nebeské. Ide tu o niečo iné.

Ak Dostojevskij tvrdí, že „zlo sa skrýva v človeku hlbšie, než tušia lekári“, ak sa snaží situovať zlo inam, než len do tela či okolia človeka, a ak zlo robí vecou rozhodnutia slobodnej vôle človeka, uchováva tým zlu istú škandalóznosť, nevysvetliteľnosť. Zlo nie je chybou, omylom či logickým vyústením histórie – zlo je škandalóznym hriechom, pre ktorý sa človek sám rozhodol. Ako sme už spomínali, v biblickom myslení i v Dostojevského diele sú dejiny otvorené, budúcnosť nie je napísaná a je v našich rukách – nepíše ju ani osud, ani nevyhnutnosť, ba dokonca ani náhoda. Napriek svojim rodičom a výchove, napriek svojim biologickým danostiam, rase, napriek krutej porážke Nemecka v prvej svetovej vojne a napriek biede, ktorá následne zachvátila Nemecko, Hitler nebol len hračkou v silách prírody a dejín, ale človekom, ktorý sa mohol vedome (a nielen náhodne) rozhodnúť inak. Jeho zlo je škandálom, pretože sa práve tak mohlo i nemuselo stať. Škandálom, s ktorým sa musíme vyrovnať, pretože nás všetkých biľaguje. Mlčiaci pápež, farár, pastor počas holo-

Joseph Wright – Experiment so vzdušnou pumpou, 1768

kaustu sú škandálom, ktorý sa nedá neutralizovať „vysvetlením“, odhalením historickej genézy a sociálnych podmienok tohto mlčania. Dostojevskij je veľký v tom, že uchováva zlu jeho škandalózny charakter a je skeptický voči politickým riešeniam. História mu dáva za pravdu. Ak v *Denníku spisovateľa* napísal: „... žiadne mravenisko, žiadne víťazstvo štvrtého stavu, žiadna organizácia práce nezachránia ľudstvo od nenormálnosti, a teda ani od previnilosti a zločinnosti... Je až samozrejme jasné, že zlo sa skrýva v človeku hlbšie, než tušia lekári – socialisti, že v žiadnom usporiadaní spoločnosti sa nevyvarujeme zla, že ľudská duša zostane rovnaká, že nenormálnosť a hriech vychádzajú z nej samotnej“ – dejiny budovania nového prostredia v komunizme mu zatiaľ dávajú plne za pravdu. Ak napísal, že „ak by sa vykorenila viera vo vlastnú nesmrteľnosť... nielenže musí byť zločin človeku dovolený, ale musí byť aj uznaný za nevyhnutné, najrozumnejšie a takmer najušľachtilejšie východisko zo situácie“ – dejiny eugeniky a ďalších snáh vykoreniť z budúcich generácií utrpenie, ktoré v ňom uchováva „tzv. ľudskosť“, mu zatiaľ dávajú plne za pravdu.

Dostojevského spory sme ešte stále nevyhrali.

Daniel Majling

Adam a Eva sa skrývajú

Zoznam použitej literatúry

BIBLIA (1999). Liptovský Mikuláš, Tranoscius.
BACHTIN, Michail Michajlovič (1971): *Dostojevskij umělec*. Praha, Československý spisovatel.
BACHTIN, Michail Michajlovič (1980): *Román jako dialog*. Praha, Odeon.
BALZAC, Honoré de (1977): *Otec Goriot*. Bratislava, Tatran.
DOSTOJEVSKIJ, Fiodor Michajlovič (1977): *Deník spisovatele I.* Praha, Odeon.
DOSTOJEVSKÁ, Anna Grigorievna (2009): *Spomienky*. Bratislava, Európa.
GOULD, Stephen Jay (2005): *Dinosauři v kupce sena*. Praha, Academia.
GROSSMAN, Leonid (1979): *Dostojevskij*. Bratislava, Tatran.
JERMILOV, Vladimir Vladimirovič (1957): *F. M. Dostojevskij*. Praha, Československý spisovatel.
KOUKOLÍK, František (2007): *Proč se Dostojevskij mýlil?* Praha, Galén.
LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič (2004): *Dějiny ruské filosofie*. Olomouc, Velehrad.
LOSSKIJ, Nikolaj Onufrijevič (2009): *Dostojevskij a jeho kresťanský svetonáhľad*. Bratislava, Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov.
PAROLEK, Radegast (1963): *F. M. Dostojevskij*. Praha, Orbis.
PAROLEK, Radegast a HONZÍK, Jiří (1977): *Ruská klasická literatura*. Praha, Svoboda.
PEACOCKE, Arthur (2009): *Teológia pre vedecký vek*. Bratislava, Kalligram.
PROCTOR, Robert N. (2009): *Rasová hygiena*. Praha, Academia.
PROPP, Vladimír Jakovlevič (1999): *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany, Nakladatelství H&H.
TRESMONTANT, Claude (1997): *Výklad učení rabbiho Ješuy z Nazaretu*. Košice, Kniž. dielňa Timotej.
TRESMONTANT, Claude (1998): *Bible a antická tradice*. Praha, Vyšehrad.

Hlavné zdroje obrázkov

www.eugenicsarchive.org
www.commons.wikimedia.org
www.russiapedia.rt.com
www.leningradwalks.su/en/dost/dost.shtml

Zuzana Fialová, Táňa Pauhofová, Alexander Bárta

INSCENÁCIE DOSTOJEVSKÉHO DIELA NA JAVISKÁCH SND

TITUL	DIVADLO	PREMIÉRA	RÉŽIA
Výrastok	**HB**	28. 2. 1934	Viktor Šulc
Bratia Karamazovovci	**NS ND**	28. 3. 1947	Drahoš Želenský
Idiot	**DPOH**	9. 10. 1965	Pavol Haspra
Zločin a trest	**MS**	1. 1. 1971	Pavol Haspra
Bratia Karamazovovci	**MS**	27. 6. 1981	Pavol Haspra
Cudzia žena a muž pod posteľou	**DPOH**	6. 5. 2006	Vladimír Strnisko

HB – historická budova, **NS ND** – Nová scéna Národného divadla,
DPOH – Divadlo Pavla Országha Hviezdoslava, **MS** – Malá scéna

S použitím údajov z archívu SND

Táňa Pauhofová

Alexander Bárta, Táňa Pauhofová

BRATIA KARAMAZOVOVCI

F. M. Dostojevskij

Dramatizácia

Roman Polák a Daniel Majling
2012

POSTAVY

Karamazov	
Miťa Karamazov	Miťa
Ivan Karamazov	Ivan
Aľoša Karamazov	Aľoša
Smerďakov	
Katerina Ivanovna	Katerina I.
Grušenka	
Chochlakovová	
Lise	
Rakitin	
Zosima	
Grigorij	
Marfa	
Maria Kondratievna	Maria K.
Poliak	
Ferapont	
Feťukovič	
Ipolit Kirrilovič	Ipolit K.
Samsonov	
Otec Kateriny	
Opilec	
Otec Paisij	
Sofia	
Smradľavá	
Adelaide	
Prostitútka	
Feňa	
Mnísi, Opilci, Žobráci, Dav, Hudobníci	

I. ČASŤ

1. ŠAŠO

Do cely starca Zosimu vojdú Karamazov a Ivan, vedení mníchom, otcom Paisijom. Seminarista Rakitin a päť mníchov čakajú v cele, nevšímajú si ich.

KARAMAZOV A môžu do kláštora vojsť aj ženy? Počul som, že starec Zosima prijíma aj dámy, ako je to?

MNÍCH Ženy z ľudu ležia pri pavlači a čakajú. Dámy majú pristavené dve izbičky. Brat Zosima k nim vychádza vnútornou chodbou, ale stále je za ohradou pustovne. Aj teraz tam čaká istá bohatá statkárka z Charkova, pani Chochlakovová so svojou nevládnou dcérou. Asi sľúbil, že k nim vyjde, ale v poslednom čase tak zoslabol, že aj pred ľudom sa zriedkakedy ukáže.

KARAMAZOV Takže predsa len chodníček z kláštora k paničkám nie je celkom zarúbaný. *(Uškrnie sa.)*
Viete, v kláštore na Atose nielenže sú zakázané ženské návštevy, ale vôbec doň nemajú prístup ani ženy, ba ani len živé tvory ženského pohlavia ako sliepky, morky, jalovičky...
(Vojde starec Zosima podopieraný Aľošom, Aľoša má mníšsku kutňu. Mnísi aj Rakitin sa hlboko uklonia, pobozkajú starcovi ruku, ten ich požehná. Karamazov imituje mnícha ako opica, tiež sa ukloní. Ivan iba meravo stojí.)

ZOSIMA Sadnite si.
(Sadne si s námahou na divánik. Ivan a Karamazov si tiež sadnú. Aľoša, Rakitin a mnísi stoja.)

KARAMAZOV Je najvyšší čas, ale môj syn Dmitrij Fiodorovič sa ešte neráčil dostaviť! Ospravedlňujem sa vám zaňho, najsvätejší starče. A pritom len kvôli nemu sme tu, aby sme sa pokúsili zmieriť takpovediac v okruhu vašej osvetlenej prítomnosti...
(Znovu sa klania, pobozká zem, zabehne mu, rozkašle sa.)

AĽOŠA Otec...

KARAMAZOV Máš pravdu, synáčik, som len šašo! Vaša velebnosť, vidíte pred sebou ozajstného šaša! Žiaľ, je to môj zvyk! Robím to celkom zámerne, aby som rozosmial ľudí a spríjemnil náladu. Som šašo celým svojím založením, od narodenia, môžete ma, vaša velebnosť, pokladať za pomätenca, nevylučujem ani to, že vo mne možno sídli zlý duch, pravda, malého kalibru, významnejší by si našiel inú schránku. Ale zato verím, verím, v Boha. Iba v poslednom čase som začal pochybovať, a preto teraz sedím a čakám na veľké slová...

ZOSIMA Upokojte sa, prosím vás. Cíťte sa celkom ako doma.

KARAMAZOV Ako doma? Neriskujte.

ZOSIMA A hlavne, nehanbite sa až tak veľmi sám seba, lebo len z toho všetko vychádza.

KARAMAZOV *(Vstane, zdvihne ruky dohora.)*
Blahoslavený život, ktorý ťa vynosil, a prsníky, ktoré ťa pridájali, najmä prsníky! Vy ste prečítali moje vnútro! Napomenuli ste ma, aby som sa až tak veľmi nehanbil sám seba, lebo len z toho všetko vychádza. Presne. Vždy keď niekam idem, zdá sa mi, že som najpodlejší zo všetkých, že ma považujú za šaša. Tak im zahrám takého šaša, akého ešte nevideli. Lebo všetci sú podlejší ako ja. Ale keby som bol presvedčený, že ma všetci považujú za milého a múdreho človeka – panebože! Akým by som ja bol dobrým človekom! Učiteľ!
(Hodí sa na kolená.)
Čo mám robiť, aby som získal život večný?

ZOSIMA *(s úsmevom)*
Sám dávno viete, čo treba robiť, máte dosť rozumu. Neoddávajte sa chlipnosti a najmä zbožňovaniu peňazí, zatvorte svojich sto krčiem, ak nemôžete všetky, tak aspoň dve

alebo tri. A hlavne neklamte sám seba. Kto seba klame a svoju lož počúva, dostane sa do takého stavu, že už nerozlišuje nijakú pravdu ani v sebe, ani okolo seba. V dôsledku toho prestáva cítiť úctu k sebe i k ostatným. Keďže si nikoho neváži, prestáva milovať. A aby sa z nedostatku lásky nejako zamestnal, oddáva sa vášňam a hrubým rozkošiam, až dôjde vo svojich nerestiach do úplnej zhovädilosti. A ten, kto klame sám seba, sa aj skôr urazí ako hocikto iný. Veď uraziť sa je mnohokrát veľmi príjemné, však?
KARAMAZOV Áno, áno, celý svoj život som sa urážal pre potešenie a z estetických dôvodov, lebo cítiť sa urazeným je niekedy nielen príjemné, ale aj krásne! Na to ste zabudli, veľký starče: krásne! To si zapíšem do notesa! Áno, klamal som celý život, každý deň, každú hodinu. Som otec lži a klamstva! V *Čítaní zo života svätých* sa vraj hovorí o jednom svätcovi, ktorého umučili pre vieru. A keď mu napokon odťali hlavu, vstal, zodvihol svoju hlavu, láskavo ju pobozkal a potom dlho šiel, nesúc ju v rukách a láskavo ju bozkávajúc. Je to pravda alebo nie?
ZOSIMA Nie, nie je to pravda. Ale prepáčte, na chvíľu vás opustím, čakajú na mňa ľudia, čo prišli ešte pred vami.
(Vstáva, Aľoša mu pomáha.)
KARAMAZOV Hral som komédiu, aby som vás vyskúšal. Po celý čas som vás oťukával, či sa dá s vami žiť! Dávam vám pochvalné uznanie: s vami sa dá žiť.
(Starec a Karamazov hľadia na seba.)

2. STAREC A ŽENY

CHOCHLAKOVOVÁ *(Stojí, hľadí pred seba, pri nej vo vozíku pre ochrnutých sedí Lise, zapisuje slová matky, ktorá hovorí slová starca.)*
Priviedli pred neho posadnutú. Len čo ho zazrela, začala pišťať, čkať. Pľuje na neho. Celá sa roztriasla ako v záchvate eklampsie.
LISE Epilepsie...
CHOCHLAKOVOVÁ Eklampsie. Starec jej kladie na hlavu ruky, modlí sa. Žena zrazu stíchla, upokojila sa.
LISE Mama, čo je eklampsia?
CHOCHLAKOVOVÁ Smrteľné kŕče, ktoré majú niektoré prvorodičky. Pristupuje ďalšia žena. „Som vdova, mám jediného syna Vasenku, slúži ako vojak na Sibíri. Dvakrát mi odtiaľ napísal. Ale teraz už rok nič nepíše. Už rok. Suseda mi povedala, že najlepšie by bolo, keby som za syna nechala odslúžiť zádušnú omšu, teda ako za jeho odpočinutie večné. Jeho duši sa potom zacnie a vraj mi napíše. Tak mi suseda poradila. Lenže ja mám pochybnosti. Povedz, dobrotivý, dobre urobím, keď poslúchnem?“ Zosima jej na to odpovie: „Nech ti ani na um nezíde. Veď či je to možné, aby si za živého človeka, a ešte k tomu za vlastného syna, dala zádušnú omšu slúžiť? To je veľký hriech a akýsi okultizmus. Radšej sa pomodli k Matke Božej za jeho zdravie a za to, aby ti odpustila tvoje nepekné úmysly. V krátkom čase sa ti syn alebo domov vráti, alebo ti istotne napíše. Môžeš mi veriť. Choď a od tejto chvíle buď pokojná. Vravím ti, tvoj syn žije.“
LISE Vravím ti, tvoj syn žije.
FERAPONT *(Už chvíľu stál za ženami a počúval, pohľad má meravý, ale iskrivý, je to mních vychudnutý a akoby duchom neprítomný. Spod sutany mu trčia železné reťaze, ktorými sa zväzuje. Ženy zdesene vykríknu, keď prehovorí.)*
Ako si to môže dovoliť? Kto mu dal na to moc! Diabol! Vyvŕham ťa, vyvrheľ! Odíď, Satanáš, odíď, Satanáš!
(Pozrie na ženy.)
Je tu všade! Aj v tebe, žena,

(Chochlakovovej.)
aj v tebe, dieťa!
(Lise vykríkne. Mních odíde. Lise sa trasie ako pri eklampsii.)
CHOCHLAKOVOVÁ Spamätaj sa, už ide starec!

3. TRÝZEŇ

Starec prichádza podopieraný Aľošom. Medzi nimi a dámami je dlhé brvno, plot, čo ich oddeľuje. Chochlakovová sa starcovi hlboko pokloní.
ZOSIMA Ako sa má vaša dcéra, čo jej zdravie? Želali ste si znova hovoriť so mnou?
CHOCHLAKOVOVÁ Ó, áno, nástojčivo som prosila, modlikala, bola som ochotná kľaknúť si a čakať na kolenách hoci tri dni pod vašimi oblokmi, kým ma neprijmete. Prišli sme k vám, veľký uzdravovateľ, aby sme vám prejavili svoju neskonalú a nadšenú vďačnosť. Veď vy ste moju Lise uzdravili, úplne uzdravili. A čím? Vo štvrtok ste sa nad ňou pomodlili a položili ste na ňu svoje ruky. Vďaka!
(Chce mu bozkať ruky, on to neprijme.)
ZOSIMA Ako som ju uzdravil? Veď ešte stále sedí v kresle.
CHOCHLAKOVOVÁ Ale nočné horúčky úplne zmizli, už dva dni, od toho štvrtka ich nemala.
(nervózna, vzrušená)
Predtým jednostaj plakala, teraz sa smeje, je veselá, radostne naladená. Dnes chcela, aby sme ju postavili na nohy, a stála celú minútu sama, bez akejkoľvek opory. Veď ukáž, Lise!
(Pomáha jej vstať.)
Lise, ďakuj, no tak, ďakuj!
(Obe skoro spadnú, zachytí ich Aľoša.)
LISE *(Aľoša ju drží v náručí, červená sa.)*
Katerina Ivanovna vám po mne posiela toto.
(Podáva mu list.)
Dôrazne vás prosí, aby ste ju navštívili, a to čím skôr.
(Aľoša jemne usadí Lise do kresla.)
AĽOŠA Ja k nej... A načo?
CHOCHLAKOVOVÁ Súvisí to s vaším bratom, s Dmitrijom Fiodorovičom a... so všetkými tými poslednými udalosťami...
AĽOŠA Videl som ju len jediný raz v živote.
CHOCHLAKOVOVÁ Predstavte si, čo ju čaká... je to strašné, naozaj strašné!
AĽOŠA Dobre, prídem.
LISE A ja som mame tvrdila, že ani za svet nepôjdete, že vediete zbožný, utiahnutý život. Ste zlatý, naozaj zlatý!
CHOCHLAKOVOVÁ *(Okríkne ju.)*
Lise!
(Aľošovi.)
Ale naozaj ste na nás zabudli, Alexej Fiodorovič, vôbec nechcete k nám chodiť, hoci Lise mi už dva razy vravela, že len s vami sa dobre cíti.
(Aľoša znovu očervenie, vráti sa k starcovi, Lise ho prebodáva očami. Chochlakovová sa obráti k starcovi.)
Otče, zožiera ma trýzeň, už dávno, dávno... Minule som sa neodvážila priznať.
(Zopne pred ním ruky.)
ZOSIMA Aká trýzeň?
CHOCHLAKOVOVÁ Neverím...

ZOSIMA V Boha?
CHOCHLAKOVOVÁ Ó, nie, nie, na to sa neopovážim ani pomyslieť, ale neverím v budúci život – to je taká záhada! Myšlienka na budúci, záhrobný život ma napĺňa trýzňou, vyvoláva vo mne hrôzu a strach... A ja neviem, na koho sa obrátiť, celý život som sa neopovážila... Ak nevyužijem ani túto príležitosť – celý život mi už nikto neodpovie. Ako sa to dá dokázať, ako sa o tom dá presvedčiť?
ZOSIMA To sa nedá dokázať, ale dá sa o tom presvedčiť.
CHOCHLAKOVOVÁ Ako?
ZOSIMA Láskou. Usilujte sa milovať svojich blížnych aktívne a neprestajne. Len tak sa presvedčíte o jestvovaní Boha a o nesmrteľnosti svojej duše.
CHOCHLAKOVOVÁ Aktívna láska... Áno, áno, viete, ja tak milujem ľudstvo, že niekedy snívam o tom, že zanechám všetko, úplne všetko, čo mám, celý majetok, všetky peniaze a stanem sa ošetrovateľkou. Budem chorým vymývať hnisavé rany týmito rukami!
(zrazu chladne)
Ale čo ak chorý neprejaví vďačnosť? Čo ak mi začne otravovať život, okrikovať ma...
(agresívne)
Ak mám byť úprimná, čím väčšmi milujem ľudstvo ako celok, tým menej milujem ľudí osobitne. Niektorí mi vyslovene vadia! Škriabu sa, kašlú, sú špinaví... mľaskajú pri obede... dotýkajú sa vás mastnými rukami...
ZOSIMA Hovoríte predo mnou tak úprimne len preto, aby ste získali moju pochvalu za pravdovravnosť?
(Lise sa zasmeje, lebo celý čas hľadela do očí Aľošovi, ktorý sa snažil byť dôstojný, ale nešlo mu to.)
CHOCHLAKOVOVÁ Bože, odhalili ste ma! Áno, čakala som vašu pochvalu za svoju úprimnosť. Čo mám robiť?
ZOSIMA Urobte, čo vládzete, a priráta sa vám to k dobru. Stráňte sa pocitu zhnusenia nad inými i nad sebou. A neklamte. Hlavne samu seba neklamte, lebo potom sa celý váš život mihne iba ako prelud. Prepáčte, musím už ísť, čakajú na mňa. Do videnia.
CHOCHLAKOVOVÁ Lise, požehnajte ju, požehnajte Lise!
ZOSIMA *(s úsmevom)*
Tú milovať nemožno. Vy nezbednica, prečo Aľošu zahanbujete?
LISE A on prečo na všetko zabudol? Keď som bola maličká, nosil ma na rukách, hrali sme sa spolu. Veď on ma učil čítať, viete o tom? Keď sme sa pred dvoma rokmi lúčili, povedal, že nikdy na mňa nezabudne, že zostaneme naveky priateľmi, naveky! A teraz sa ma zrazu bojí, akoby som ho chcela zjesť! Prečo nechce prísť k nám? Vari mu vy zakazujete? On teraz vedie bohabojný život! Načo ste ho vyobliekali do tej dlžiznej kutne... Rozbehne sa, potkne a padne...
(Začne sa nezadržateľne smiať, zakryje si tvár.)
ZOSIMA *(Nežne ju požehná.)*
Istotne ho za vami pošlem.
(Lise sa rozplače.)

4. ŠKANDÁL

MIŤA *(Kráča rázne, po vojensky vystretý k starcovi. Hlboko sa mu ukloní.)*
Požehnajte ma, prosím.
(Starec vstane a požehná ho. Miťa mu úctivo bozká ruku.)
Prepáčte mi láskavo, že som vás nechal tak dlho čakať. Ale sluha Smerďakov, ktorého za mnou poslal otecko, na moju naliehavú otázku, o ktorej sa koná stretnutie, dva razy veľmi jednoznačne odpovedal, že o jednej. Teraz sa tu zrazu dozvedám...
ZOSIMA Nerobte si starosti, to nič, trocha ste sa oneskorili, nič sa nestalo...
MIŤA Som vám nesmierne vďačný, vedel som, že sa môžem spoľahnúť na vašu dobrotu.
(Ešte raz sa ukloní starcovi, potom sa zrazu obráti k svojmu „oteckovi" a zloží mu rovnako úctivú a hlbokú poklonu. Karamazova to síce zaskočí, ale vyskočí z kresla a odpovie synovi práve takým hlbokým úklonom.)
RAKITIN „Taký zákon prírody, aby človek miloval ľudstvo, neexistuje, a ak aj bola a je dosiaľ na svete láska, tak je to jedine preto, lebo ľudia veria vo svoju nesmrteľnosť. Ale ak by ste v ľudstve vykorenili vieru vo vlastnú nesmrteľnosť, ihneď by sa z neho vytratila nielen láska, ale aj akákoľvek živá sila schopná udržať život na zemi. Potom by už nič nebolo nemravné, všetko by bolo dovolené... aj zločin. Nielenže musí byť zločin človeku dovolený, ale musí byť aj uznaný za nevyhnutné, najrozumnejšie a takmer najušľachtilejšie východisko zo situácie." Presne takýto názor vyslovil pred pár dňami Ivan Fiodorovič v istej tunajšej, prevažne dámskej, spoločnosti.
MIŤA Prepáčte, správne som rozumel? „Zločin musí byť nielen dovolený, ale aj uznaný za celkom nevyhnutné a najrozumnejšie východisko zo situácie každého neveriaceho človeka!" Je to tak?
RAKITIN Presne tak.
MIŤA Zapamätám si.
ZOSIMA Ste naozaj presvedčený, že ak ľudia úplne stratia vieru v nesmrteľnosť svojej duše, bude to mať takéto dôsledky?
IVAN Áno, vyslovil som toto tvrdenie. Nejestvuje cnosť v prípade, ak nejestvuje nesmrteľnosť.
ZOSIMA Vy sám neveríte v nesmrteľnosť vlastnej duše.
IVAN Možno!
ZOSIMA Tú myšlienku ste ešte nedoriešili a trýzni vás.
IVAN A môžem ju v sebe vyriešiť? Myslím, pozitívne vyriešiť?
KARAMAZOV *(Skočí im do reči.)*
Božský a najsvätejší starec!
(Ukazuje na Ivana.)
Toto je môj syn, krv z mojej krvi, moja najmilovanejšia krv! Ale henten syn, Dmitrij Fiodorovič, ktorý práve prišiel a proti ktorému hľadám u vás spravodlivosť, to je zasa najneúctivejší syn. Rozsúďte a zachráňte ma! Potrebujeme nielen vaše modlitby, ale aj vaše proroctvá.
ZOSIMA Netárajte ako pomätený a nezačínajte tým, že budete urážať svojich príbuzných.
MIŤA Prepáčte, velebný pane, som nevzdelaný človek, neviem ani, ako vás mám oslovovať, ale podviedli vás a vy ste nám vo svojej priveľkej dobrote dovolili stretnúť sa u vás. Otecko potrebuje len škandál a dobre vie, prečo a s akým zámerom.
KARAMAZOV Obviňujú ma z toho, že som si privlastnil peniaze svojich detí; prepáčte, ale hádam jestvuje aj súd! Tam vám porátajú, Dmitrij Fiodorovič, podľa vašich vlastných potvrdeniek, listov a dohôd, koľko ste mali, koľko ste pomíňali a koľko vám zostáva! V konečnom súčte mi ešte dlhuješ niekoľko tisíc, na čo mám všetky potrebné doklady!

Veď celé mesto je plné jeho kriku a hulákania od jeho lumpovačiek! Aj tam, kde predtým slúžil, tam platil po tisícke i po dve za zvedenie poctivých dievčat. Predstavte si: dosiahol, že sa doňho zaľúbila najšľachetnejšia z panien, akú poznám, dievčina z dobrého domu, majetná, dcéra jeho bývalého veliteľa. Skompromitoval dievča tým, že ho požiadal o ruku, teraz je jeho snúbenica tu, už ako sirota, a on pred jej očami chodí k istej tunajšej zvodkyni. Chce túto pevnosť otvoriť zlatým kľúčom, preto teraz túži zo mňa vytĺcť peniaze, a medzitým už prehajdákal tisíce na tú zvodkyňu...

MIŤA Neopováž sa predo mnou špiniť tú „zvodkyňu"... Už len to, že máš odvahu zmieniť sa o nej, je pre ňu hanba... Zakazujem ti to, otec!

KARAMAZOV Miťa! A nebojíš sa, že ťa prekľajem?

MIŤA Ty sám si začal doliezať za tou „zvodkyňou", povedala mi to. A smiala sa pri tom. Obaja sme sa smiali...

KARAMAZOV Keby si nebol mojím synom, vyzval by som ťa na súboj... na pištole, zo vzdialenosti troch krokov... cez šatku! Cez šatku!

MIŤA *(chladne)* Myslel som si, že prídem po rokoch domov s anjelom svojej duše, so svojou snúbenicou, aby som ťa opatroval v starobe. Ale našiel som len nemravného chlipníka a podlého komedianta!

KARAMAZOV A ty si čo? Anjela svojej duše chceš vymeniť za „zvodkyňu"?

MIŤA Žiarliš! Žiarliš!!

KARAMAZOV Máš pravdu, tá „zvodkyňa" je možno svätejšia ako vy, bohabojní rehoľní kňazi! Možno v mladosti padla ubitá prostredím, ale „milovala mnoho" a tej, čo mnoho milovala, aj Kristus odpustil... Páni mnísi, vy si tu o kapuste bohabojne nažívate a namýšľate si, že ste svätí ľudia! Hrúziky jete, po jednom hrúziku za deň, a myslíte si, že hrúzikmi si Boha kúpite! Pokrytectvo a staré frázy! Videl som sa ja, čo tam máte v skladoch! Staré portské značky Faktori! A kto to sem všetko dodal? Pracovitý ruský sedliačik, on sem prináša mozoľnatými rukami zarobený groš, ktorý odoprel svojej rodine a potrebám štátu! Nábožní otcovia, veď vy vyciciavate ľud!

(Smeje sa. Starec zrazu vstane zo svojho miesta, Aľoša ho ešte stačí podoprieť. Starec vykročí smerom k Miťovi, a keď dôjde až celkom k nemu, kľakne si pred ním a pokloní sa mu hlboko, zreteľne a uvážene, až sa pritom dotkne čelom dlážky. Aľošu to tak ohromí, že mu nestačí pomôcť, keď vstáva. Slabý úsmev mu ledva badateľne žiari na perách.)

ZASIMA Prepáčte! Prepáčte mi všetci!

(Ukláňajúc sa na všetky strany svojim hosťom.)

MIŤA Ó, bože!

(Zakryje si rukami tvár a vybehne z miestnosti.)

KARAMAZOV A ty, Alexej, tretí môj syn, prikazujem ti, ešte dnes sa úplne presťahuj ku mne a vezmi si vankúš aj svoje lôžko, aby sem viacej tvoja noha nevkročila.

(Odíde s Ivanom a Rakitinom.)

5. POSLANIE

Starec bezvládne klesne na posteľ; oči sa mu lesknú a ťažko dýcha.

ZOSIMA Choď za nimi, poponáhľaj sa. Potrebujú ťa.

AĽOŠA Dovoľte mi zostať tu.

ZOSIMA Tam ťa väčšmi potrebujú. Tam niet pokoja. A vedz, že ani v budúcnosti tu nie je tvoje miesto. Len čo ma Boh povolá k sebe – hneď odíď z kláštora. Aj oženiť sa musíš, áno, musíš. Všetko budeš musieť prekonať, kým sa znovu vrátiš. Nepochybujem o tebe, s tebou je Kristus. Uzrieš veľké nešťastie a v tom nešťastí budeš šťastný. Toto je môj závet pre teba: v nešťastí hľadaj šťastie. Zapamätaj si, čo som ti teraz povedal, lebo nielen moje dni, aj moje hodiny sú už spočítané. Nechaj ma už. Choď a zostávaj v blízkosti bratov. Nielen v blízkosti jedného, ale oboch. *(Starec zdvihne ruku, aby ho požehnal.)*

6. POKUŠENIE

AĽOŠA Nečakáš náhodou na mňa?

RAKITIN Náhodou na teba. Aľoša, ako to, že si ešte panic? Veď aj ty si Karamazov! Veď vaša rodina je zmyselnosťou až chorobne posadnutá. No a títo traja chlipníci sa teraz navzájom špehujú... s nožom za sárou.

AĽOŠA Pokiaľ ide o tú ženu, mýliš sa. Dmitrij ňou... opovrhuje!

RAKITIN Grušenkou? Ak jej dal otvorene prednosť pred svojou snúbenicou, tak ňou neopovrhuje. To je niečo, čomu ty nemôžeš rozumieť. Keď sa zaľúbi človek do ženského tela alebo dokonca len do istej časti ženského tela, obetuje za ňu vlastné deti, pôjde kradnúť, hoci je mierny – spácha vraždu, hoci je verný – zradí. Možno Grušenkou opovrhuje, ale odtrhnúť sa nemôže.

AĽOŠA Ja to chápem.

RAKITIN Čo nepovieš? Tichá voda, ale o čom všetkom si už nerozmýšľal. Panic, a už prešiel takými hĺbkami. Takže rod a výber predsa len čosi znamenajú. Po otcovi si chlipník, po matke svätý blázon. Čo sa trasieš? Vari mám pravdu? Vieš čo? Grušenka ma prosila: „Doveď mi ho *(to ako teba)*, ja z neho stiahnem sutanu." A ešte ako prosila – doveď a doveď! Pomyslel som si – čo ju len môže na tebe tak zaujímať? Poviem ti, je to neobyčajná žena!

AĽOŠA Neprídem...

(Rakitin sa smeje, odíde. Zjaví sa žena s dieťaťom v rukách. Kľačí, hystericky plače a dvíha dieťa nad seba, akoby ho ponúkala Bohu. Aľoša zdesene hľadí na ten obraz. Utečie.)

7. DIVADLO CTI A VÁŠNE

Aľoša ide popri plote, vynorí sa Miťa.

MIŤA Ach, to je skvelé, že si prišiel. Práve som na teba myslel...

(V ruke má fľašu a pohárik.)

To je koňak! Vravíš si, že sa znovu spíjam. Never preludom. Ja sa nespíjam, ja len „maškrtím".

(Objíme ho.)

Na celom svete... mám naozaj... na-o-zaj... rád len teba! Len teba a ešte jednu „diablicu", do ktorej som sa zaľúbil, a tým sa vrhol do záhuby. Ale zaľúbiť sa neznamená mať rád. Človek sa môže zaľúbiť, a pritom nenávidieť. Zapamätaj si! Kam si sa vybral?

AĽOŠA Idem k otcovi, ale najprv som chcel ísť ku Katerine Ivanovne.

MIŤA Chcem ťa poslať s poverením práve k otcovi a potom k nej, ku Katerine Ivanovne, a tým aj skoncovať s ňou i s otcom. A ty ideš sám od seba k nej i k otcovi.

AĽOŠA Poslala mi list.

(Ukáže mu ho, Miťa číta, vráti.)

MIŤA Slúžil som v radovom bojovom prápore, mestečko sa ku mne správalo veľmi pekne. Rozhadzoval som veľa peňazí, hýril som, verili, že som bohatý, aj sám som tomu veril. Môj podplukovník, už starý chlap, ma zrazu znenávidel. Mal dve dcéry z dvoch manželstiev, obe ženy mu zomreli. Staršia žila s ním a mladšia sa práve vrátila z aristokratického inštitútu v Moskve. Bola krásna.

(Vojde na javisko.)

Raz som k nej pristúpil, oslovil som ju, ledva na mňa pozrela a opovržlivo stiahla ústočká

– no počkaj, pomyslel som si, za toto sa ti pomstím! Práve v tom čase mi otec poslal šesťtisíc. Zrazu som sa dozvedel z listu od priateľa, že s naším podplukovníkom sú nespokojní, že ho upodozrievajú z porušovania predpisov. Pricestoval veliteľ divízie, podplukovník dostal príkaz podať si žiadosť o preradenie do výslužby. Mesto náhle nezvyčajne ochladlo k nemu i k celej jeho rodine, všetci akoby sa boli zrazu stiahli.
(Obráti sa ku Katerine Ivanovne.)
Tak vášmu oteckovi chýba štyritisícpäťsto rubľov z erárnych peňazí? Nerobte si starosti, nikomu to nepoviem. Ak od vášho otecka budú žiadať tých štyritisícpäťsto rubľov a on ich nebude mať, nuž, aby nedošlo k súdu a otecko nemusel na staré kolená slúžiť ako obyčajný vojak, príďte sama ku mne do bytu. Možno vám tie štyri tisícky vysolím a všetko zostane len medzi nami.
KATERINA I. Vy podliak! Zlomyseľný podliak! Ako sa opovažujete?!
(Vchádza starý muž v uniforme, má pušku, jednu nohu bosú, oprie pušku o zem, snaží sa prstom na nohách stlačiť spúšť. Katerina sa k nemu vrhne, zápasia, zaznie výstrel, starec padne na zem, plače. Katerina si obradným spôsobom dáva na hlavu šatku a pohne sa k Miťovi.)
MIŤA Prišiel nový veliteľ a podplukovník dostal rozkaz do dvoch hodín odovzdať erárne peniaze.
KATERINA I. Prišla som... sama... k vám do bytu... dajte mi tie peniaze!
AĽOŠA Miťa, ja viem, že mi povieš celú pravdu...
MIŤA Chcela sa obetovať za otca. Bola krásna vo svojej vznešenosti. Závislá odo mňa. Iba odo mňa. Celá, absolútne celá, dušou i telom. Nemala úniku. Mohol som si ju tam vziať, bez milosti, bez súcitu... Až sa mi zastavil dych. Zajtra by som ju požiadal o ruku, ale teraz, bez milosti, bez súcitu...
(Vrhne sa na ňu, znásilňuje ju.)
AĽOŠA Miťa! Miťa!!!
MIŤA *(Vstane, aj Katerina vstane.)*
Nič som jej neurobil. Na druhý deň by ma vyhnala z domu, keby som ju prišiel požiadať o ruku. Zrazu som ju znenávidel. Chcel som jej povedať: „Vravíte, štyri tisícky? Ale to som len žartoval, vy si to predstavujete veľmi ľahko, slečna. Tak zo dve stovky, prosím, veľmi rád a ochotne, ale štyri tisícky za to, čo mi môžete dať, nevyhodím!“ To by bola pomsta... Hľadel som na ňu také tri sekundy, možno päť so strašnou nenávisťou, ktorú od lásky, od najšialenejšej lásky delí iba vlások!
(Ukáže úpis na päťtisíc, zloží ho, podá jej ho. Hlboko, úctivo sa jej ukloní. Ona naňho uprene pozrie, zbledne, hlboko sa mu ukloní, kľakne si na zem, čelom sa dotkne zeme pri jeho nohách, vstane a rozbehne sa preč.)
Na druhý deň po jej návšteve sa ku mne prešmykla ich slúžka a bez slova mi odovzdala obálku. Otvoril som ju, bol v nej zvyšok z päťtisícového úpisu. Potrebovali len štyritisícpäťsto. Ani lístok, ani slovíčko vysvetlenia. Šesť týždňov sa mi neozvala. Jej otec splatil dlh, dostal mŕtvicu a zomrel. Pochovali ho s vojenskými poctami.
(Prikryjú starca, ktorý leží stále na zemi, vlajkou a odtiahnu ho.)
Pred odchodom do Moskvy mi poslala lístok.
(Zjaví sa Katerina.)
KATERINA I. Napíšem Vám, čakajte. K.
MIŤA V Moskve sa stal zázrak. Prijala ju jej príbuzná generálka, prepísala na ňu testament a hneď teraz na ruku – osemdesiattisíc, vraj, tu máš veno, rob si s ním, čo chceš. Vtedy som zrazu dostal poštou štyritisícpäťsto rubľov; pravdaže, od údivu a prekvapenia som stratil reč. O tri dni neskôr došiel aj sľúbený list. Mám ho aj teraz pri sebe, vždy ho mám pri sebe, aj umriem s ním.

KATERINA I. Vezmite si ma za ženu, šialene Vás ľúbim, hoci Vy ma neľúbite – to je jedno, len buďte mojím mužom. Nebojte sa, v ničom Vás nebudem obmedzovať, stanem sa Vaším nábytkom, kobercom, po ktorom chodíte... Chcem Vás ľúbiť naveky, chcem Vás zachrániť pred samým sebou...
(Vbehnú hudobníci, hrajú, Grušenka šalie, ďalšie páry tancujú, pridá sa k nim Miťa, naháňa Grušenku.)
AĽOŠA Miťa, je Katerina Ivanovna tvoja snúbenica?
MIŤA *(Nachvíľu pristúpi ku Katerine, kľaknú si.)*
Oficiálna a s požehnaním; všetko sa odbavilo v Moskve po mojom príchode, slávnostne, s ikonami a veľmi dôstojne. Generálka nás požehnala a blahoželala Kati: vraj, dobre si si zvolila...
(Grušenka ho dráždi, on vstáva.)
Všetko som jej o sebe povedal podrobne a úprimne. Sľúbil som jej, že sa polepším.
(Tancuje s Grušenkou, vášnivo ju bozkáva. Potom pribehne ku Katerine, ktorá stále kľačí.)
Ona ľúbi svoju cnosť, a nie mňa.
(Katerina vstane, podáva Miťovi peniaze.)
Pred týždňom ma poverila, aby som poslal tritisíc rubľov jej sestre do Moskvy. A ja som ich s Grušenkou prehýril v Mokrom.
(Dáva hudobníkom peniaze, tanec sa zmení na šialenstvo.)
AĽOŠA Ľúbi ťa takého, aký si! Odpustí ti!
(Tanec sa skončí, všetci odídu, je ticho.)
MIŤA Choď k otcovi! Od neho skús vypýtať tritisíc.
AĽOŠA Ale on mi ich nedá, Miťa.
MIŤA Z právneho hľadiska mi nie je nič dlžný. Ale morálne mi je dlžný, nemyslíš? Veď začal podnikať s peniazmi mojej matky a nahonobil stotisíc. Nech mi dá iba tri tisícky, iba tri a vyslobodí moju dušu z pekla. Povedz mu, že sám Boh mu ponúka túto príležitosť.
AĽOŠA Miťa, on nedá ani za svet.
MIŤA Viem, že nedá. A najmä teraz. Viem, že asi pred piatimi dňami vybral tritisíc rubľov a zalepil ich do veľkej obálky. Na obálke je napísané: „Môjmu anjelovi Grušenke, ak sa rozhodne prísť.“ Sám to naškrabal, potichu a potajme, a nikto nevie, že uňho ležia tie peniaze, okrem sluhu Smerďakova, ktorého statočnosti verí ako sebe samému. A tak už tretí alebo štvrtý deň čaká na Grušenku, dúfa, že ju privábi tou obálkou, o ktorej jej dal vedieť, a ona mu zas odkázala, že „možno aj príde“. Lenže ak príde k starému, ako by som sa s ňou potom mohol oženiť? Teraz už rozumieš, prečo tu potajme vysedávam a čo strážim?
AĽOŠA Čakáš na ňu?
MIŤA Iba Smerďakov to vie. On ma aj upovedomí, ak príde k starému.
AĽOŠA O tej obálke – to ti on povedal?
MIŤA On.
AĽOŠA Miťa! A čo ak Grušenka príde dnes... ak nie dnes, tak zajtra alebo pozajtra?
MIŤA Grušenka? Vystriehnem ju, vtrhnem dnu a zabránim tomu...
AĽOŠA Ale ak predsa... by s ním bola?
MIŤA Tak zabijem. To neprežijem.
AĽOŠA Koho zabiješ?
MIŤA Starého. Ju nezabijem.
(Popri nich prechádza žena v dlhých šatách s dlhou vlečkou. Kývne im na pozdrav, v ruke má hrniec.)

8. ČISTOTA HLIENU

Je prestreté v salóne, po obede, podáva sa zaváranina. Za stolom veľká knižnica. Doteraz voľný priestor je uzavretý interiérom, cítiť bohatstvo, Ivan a Karamazov sedia za stolom, Grigorij a Smerďakov stoja, obsluhujú, nalievajú.

KARAMAZOV *(Ivanovi.)*
Veď ty sám si celú tú vec s kláštorom vymyslel, tak prečo sa teraz zlostíš?
IVAN Prestaňte tárať nezmysly.
KARAMAZOV *(Zbadá Aľošu.)*
Tak už si tu, už si prišiel! Pripoj sa k nám, sadni si, daj si kávičku – to je pôstny nápoj. Koňačik ti neponúkam, ty si askéta, ale naozaj nechceš? Počkaj, už si obedoval?
AĽOŠA Obedoval, ale rád si vypijem horúcu kávu.
KARAMAZOV Vynikajúca káva, smerďakovská. Na kávu a na koláče s mäsovou plnkou je môj Smerďakov umelec. A, pravdaže, ešte aj na rybaciu polievku. Príď niekedy na rybaciu polievku. Ale vopred sa ohlás... Vlastne počkaj, počkaj, veď v kláštore som ti rozkázal presťahovať sa dnes ku mne, s lôžkom aj s vankúšom! Dovliekol si svoje lôžko?
(Smeje sa.)
AĽOŠA Nie, nedovliekol.
KARAMAZOV Ale naľakal si sa, však si sa naľakal? Neboj sa, neoddelím ťa od tvojho svätca. Tebe nedokážem ublížiť. Pozri sa, Ivan, nemôžem zniesť, keď sa mi takto pozerá do očí a usmieva sa, nemôžem. Celé vnútro sa mi začne naňho usmievať, milujem ho! Poď, Aľoška, pobozkám ťa. *(Aľoša vstane.)* Nie, inokedy, sadni si. Zabavíš sa na téme, čo ti je blízka. Vždy mlčiaci Smerďakov zrazu prehovoril. Nasmeješ sa. O čom si to čítal v novinách, Grigorij? Zopakuj!
GRIGORIJ Kdesi ďaleko na hraniciach zajali Arabi nášho vojaka a pod hrozbou smrti ho nútili zriecť sa viery a prestúpiť na islam. Vojak odmietol zradiť svoju vieru. Podstúpil hrozné muky, dal zo seba zodrať kožu a umrel, chváliac a velebiac Krista. Bol to hrdinský skutok.
SMERĎAKOV Možno ten znamenitý vojak vykonal veľký skutok, ale ja si myslím, že by to aj tak nebol nijaký hriech, keby sa bol za tých okolností zriekol viery.
KARAMAZOV Téma pre teba, Aľoška, z tvojej oblasti!
GRIGORIJ Je to lotor, obyčajný lotor!
SMERĎAKOV Ak som sa dostal do zajatia k trýzniteľom kresťanského ľudu a oni odo mňa žiadajú, aby som preklial meno Božie a zriekol sa sviatosti krstu, som oprávnený postupovať podľa vlastného rozumu, lebo tu sa nemôžem dopustiť nijakého hriechu.
GRIGORIJ Ty si hriechom naplnený až po okraj!
SMERĎAKOV Ak poviem „Nie, nie som kresťan a preklínam svojho Boha“, v tej istej chvíli ma najvyšší Boží súd bez meškania dá do kliatby a vyobcuje ma z cirkvi svätej ako pohanského inoverca – je to tak, Grigorij Vasilievič?
GRIGORIJ Ty si už aj teraz v cirkevnej kliatbe – a ako sa ešte opovažuješ mudrovať, ty lotor, keď...
KARAMAZOV Nenadávaj, Grigorij, nenadávaj! Ivan! Smerďakov to všetko hrá len kvôli tebe, chce, aby si ho pochválil. Tak ho pochváľ. Koňačik?
IVAN Prosím si
SMERĎAKOV Grigorij Vasilievič, vydržte ešte aspoň chvíľočku a vypočujte ma, lebo som ešte všetko nedopovedal.
KARAMAZOV Tak to už dopovedz, ale rýchlo.
SMERĎAKOV Teda som vylúčený! A keďže už nie som kresťanom, vôbec som neklamal trýzniteľov, keď sa ma spytovali, či som kresťanom, alebo nie. A keďže som už vyhodený z cirkvi, tak na základe čoho, podľa akej spravodlivosti by ma mohli brať na zodpovednosť na onom svete ako kresťana za to, že som sa zriekol Krista, keď už iba za pomyslenie na to, prv než som sa ho zriekol, som bol svojho krstu pozbavený? Teda ak už nie som kresťan, nemôžem sa zrieknuť Krista, lebo v takom prípade sa ani nemám čoho zriekať.
KARAMAZOV Aľoška, čo na to povieš? Ach, aký kauzalista! Musel byť dakde u jezuitov, čo myslíš, Ivan? Dal som ťa v Moskve za kuchára vyučiť. Hej, ty smradľavý jezuita, kto ťa to naučil?
SMERĎAKOV *(Nevšíma si pána, vzrušene pokračuje, stále sa obracajúc na Grigorija.)*
Uvážte sám, Grigorij Vasilievič, v Písme sa hovorí, že ak máte v sebe čo len za najmenšie zrnko viery a poviete tejto hore, aby sa preniesla do mora, bez meškania sa prenesie. Nuž teda, Grigorij Vasilievič, keďže ja som neveriaci a vy ste taký veriaci, že mi jednostaj len nadávate, skúste sám povedať hentej hore, aby sa preniesla – ani nie do mora, ale aspoň do tej našej smradľavej riečky, čo tečie za naším sadom, a v tej chvíli sa sám presvedčíte, že nič sa neprenesie. Ale to znamená, Grigorij Vasilievič, že ani vy sám neveríte, ako sa patrí, iba iným za to neustále nadávate.
GRIGORIJ Ty nie si človek, ty si povstal z kúpeľného hlienu, aby si vedel...
(Smerďakov stále hovorí, ale nepočujeme hlas. Gestikuluje rukami ako predtým. Aľoša, Ivan a Karamazov ho počúvajú. Cez javisko sa s námahou prepotáca tehotná Lizaveta Smradľavá, je maličká, v špinavej dlhej košeli, vlasy má kučeravé, pevné, špinavé, je to hriva zvieraťa. Grigorijovi prinesie Marfa malú truhlu.)
GRIGORIJ *(Hľadí do truhly.)*
Sme mladí, je mám štyridsať, moja Marfa len tridsať, pred týždňom porodila nášho jediného syna. Našťastie žil iba dva týždne.
(Zatĺka truhlu klincami. Lizaveta Smradľavá sa šplhá na knižnicu. Nad hlavami im prelietajú krkavce.)
Drak, narodil sa nám drak! Náš syn mal šesť prstov. Šesť!! Nastala prírodná porucha...
(Lizaveta je už na knižnici.)
MARFA Videla som Lizavetu Smradľavú, ako sa potuluje okolo domu.
GRIGORIJ Tak je to pravda a ja som ho bránil.
MARFA Bol to on.
GRIGORIJ Vracali sa páni pripití z pitky a natrafili na nemú Lizavetu, božieho blázna, ktorá spala pri plote. „Môže niekto toto zviera pokladať za ženu?“ spýtal sa niekto.
KARAMAZOV *(Je stále pri stole a počúva Smerďakova, vstane a obráti sa ku publiku.)* Môžeme ju považovať za ženu, možno aj za čosi viac, je na nej niečo mimoriadne pikantné...
(Smeje sa.)
MARFA Zneužil ju, preto sa tu potĺka, tu chce porodiť. U neho.
GRIGORIJ Nič sa nepotvrdilo, niet dôkazu, že ju on oplodnil, špinavú a bláznivú.
(Počuť krik dieťaťa a zvieracie stony ženy.)
MARFA Choď do kúpeľa, odtiaľ to počuť.
GRIGORIJ Ako by preliezla plot!? Je vysoký tri metre. *(Odíde. Sme v prítomnosti.)*
SMERĎAKOV Keby som vtedy veril skutočne, ako sa patrí, bol by to naozaj hriech, keby som za svoju vieru nebol ochotný podstúpiť muky. Lenže v takom prípade by nedošlo k mučeniu, pretože by mi stačilo povedať v tom momente onej hore: Pohni sa a pridláv trýzniteľov – a ona by sa bola pohla a pridlávila ich. Ale ona ich nepridlávila, tak uznajte, ako som mohol v tejto situácii nezapochybovať.
GRIGORIJ *(Opäť v minulosti, prináša kričiace krvavé dieťa.)*
Porodila a zomrela. Tu máš syna. Jedného nám Boh vzal, druhého dal.
(Marfa odchádza s novým synom a ťahá za sebou truhlu mŕtveho. Havrany odletia. Prítomnosť.)
SMERĎAKOV Ale aj bez toho dobre viem, že kráľovstvo nebeské v plnej miere nedosiahnem.

Načo by som si teda dal celkom bez úžitku zo seba stiahnuť kožu?
GRIGORIJ Smerďakov, smradľavý po svojej matke! Už ako dieťa zabíjal mačky a robil im pohreby, Biblii sa vysmieval, ku mne a Marfe, ktorí sme ho vychovali, žiadnu úctu neprejavoval. Keď dostal prvý epileptický záchvat, zľakli sme sa, ale on sa tváril, akoby dostal dar výnimočnosti. Nad všetkými sa vyvyšoval, keď prišiel z Moskvy, len o čistotu čižiem a odevu sa staral, ale jeho duša je tmavá ako hlien, blato a špina, z ktorej vzišiel!
KARAMAZOV Preč, už ste ma unudili, lokaji! Preč!!!
(Grigorij a Smerďakov odídu.)

9. JE BOH?

KARAMAZOV Smerďakov sa teraz zakaždým sem prismradí, keď obedujeme. To sa o teba zaujíma, čím si ho tak zaujal?
IVAN Vôbec ničím.
KARAMAZOV Najlepšie by bolo chytiť všetku tú mystiku za krk a šmahom ju po celom Rusku zlikvidovať, aby konečne všetci hlupáci prišli k rozumu. Ivan, je Boh alebo nie je? Ale vážne! Teraz to potrebujem vážne.
IVAN Nie, nie je.
KARAMAZOV Aľoška, je Boh?
AĽOŠA Je.
KARAMAZOV Ivan, a nesmrteľnosť je, no aspoň taká celkom malá, malilinká?
IVAN Nie, nie je ani nesmrteľnosť.
KARAMAZOV Nijaká?
IVAN Nijaká.
KARAMAZOV Aľoška, je nesmrteľnosť?
AĽOŠA Je.
KARAMAZOV Aj Boh, aj nesmrteľnosť?
AĽOŠA Práve v Bohu je nesmrteľnosť.
KARAMAZOV Hm. Vyzerá to, že pravdu má Ivan. Kto si to teda robí posmech z ľudí?
IVAN *(Usmeje sa.)*
Možno diabol.
KARAMAZOV A diabol je?
IVAN Nie, ani diabol nie je.
KARAMAZOV Škoda.
(Vypije si, je už opitý.)
Ivan, miluješ Aľošku?
IVAN Milujem.
KARAMAZOV Miluj ho.
(Vypije si. Ivan sa uškrnie.)
Ivan, prišiel si ku mne a v mojom dome mnou opovrhuješ.
IVAN Však odídem, koňak vám stúpa do hlavy.
KARAMAZOV Prosil som ťa pre boha živého, aby si zacestoval do Čermašne... predať horu, na deň, na dva, ale ty nechceš.
IVAN Pôjdem zajtra, keď tak naliehate.
KARAMAZOV Nepôjdeš. Ty ma tu chceš špehovať. Čo na mňa zízaš? Aké to máš oči? Hľadia na mňa a hovoria mi: „Ty ožran škaredý.“ Ty si sem neprišiel len tak, máš niečo za lubom. Aha, Aľoška keď na mňa pozerá, oči mu žiaria. Aľoša mnou neopovrhuje. Alexej, nemiluj Ivana...
AĽOŠA Nehnevajte sa na brata! Prestaňte ho urážať.

KARAMAZOV Uch, bolí ma hlava.
(Vrznú dvere.)
Kto je to?
(Vojde Marfa s hrncom v ruke.)
MARFA Maria Kondratievna si prišla po polievku.
KARAMAZOV *(Zareve.)*
Poďte sem, vy osoba!
(Vojde Maria Kondratievna v šatách s dlhou vlečkou. Dvorne sa ukloní.)
Prečo nosíš na sebe tú maškaru?
MARIA K. Tie šaty mi dala v Moskve moja pani, generálka.
KARAMAZOV Vyzleč ich.
MARIA K. Nikdy. Len v nich som skutočným človekom.
KARAMAZOV Marfa, odnes polievku a už nikdy jej nedáš jedlo.
MARFA Zomrie od hladu.
KARAMAZOV Predaj ich. Dám ti dvesto rubľov.
MARIA K. Nie. Radšej zomriem.
KARAMAZOV *(Pripotáca sa k nej.)*
To je také vzácne, čo pod nimi skrývaš?
(Vlezie jej pod sukňu, ona sa zrazu zmyselne smeje, výska, štikúta. Karamazov vylezie.)
Nič tam nie je, iba to, čo tam má každá.
(Štipne ju do zadku, ona zvýskne, potom sa snaží byť znovu dôstojná.)
Marfa, daj jej tú polievku.
(Marfa jej dá hrniec, Maria dôstojne odchádza. Marfa za ňou.)
O ŽENÁCH Ivan, odcestuješ do Čermašne a ja tam za tebou prídem a ukážem ti tam jedno dievča, dávno som si ju všimol. Ešte behá bosá. Ale neboj sa mladučkých chudobných dievčat, nepohŕdaj nimi – sú to perly! Pre mňa, pre mňa... chlapci moji! Moje prasiatka maličké, pre mňa... nikdy žiadna žena nebola škaredá, to je moja zásada! V každej žene sa dá nájsť niečo mimoriadne, to je ten kumšt! Už to, že je žena, už to samo osebe je polovica všetkého... ale vy to nepochopíte! Bosonôžku a špatu treba zo všetkého najprv prekvapiť – tak treba na ňu ísť. To si nevedel? Treba ju prekvapiť, aby sa nadchla, aby užasla a zahanbila sa, že sa do takej niktošky ako ona zaľúbil taký pán. Je naozaj výborné, že vždy jestvuje a bude jestvovať na svete chamraď a páni, takže vždy bude nejaká podriadená a jej pán, a to je všetko, čo treba pre šťastný život!
VZRUŠENIE MATKY *(Prichádza Sofia.)*
Aľoška, tvoju nebohú mater som vždy prekvapoval, lenže výsledok býval odlišný. Nikdy som jej neprejavoval nežnosti, až zrazu, keď nastala tá správna chvíľa – zrazu som sa po kolenách plazil, nohy jej bozkával, až som ju priviedol zakaždým, naozaj zakaždým do akéhosi drobučkého smiešku, perlivo zvučného, nie hlasného, ale nervózneho, zvláštneho. Ona sa inak ani nesmiala. Vtedy som vedel, že tak sa u nej vždy začína chorobný záchvat, že na druhý deň začne hystericky nariekať.
(Sofia sa jemne smeje.)
TRÝZNENIE MATKY V prvom roku manželstva sa veľmi modlievala a mňa vtedy vyháňala zo spálne. Pomyslel som si, počkaj, vyliečim ťa z tej mystiky! Povedal som jej: „Pozri, hentam je tvoja ikona, vidíš, a teraz ju zvesím. Ty ju pokladáš za zázračnú, ale ja ju teraz pred tebou opľujem a nič sa mi za to nestane!“
(*Opľuje ikonu. Sofia vyskočí, zalomí rukami, zakryje si nimi tvár, celá sa roztrasie a padne na zem.)*
Aľoša, Aľoša! Čo je, čo sa ti stalo!

(Aľoša vyskočí, zalomí rukami, zakryje si nimi tvár, celý sa roztrasie a padne na zem. Obaja s matkou sa zrazu roztrasú v hysterickom záchvate náhleho usedavého a nečujného plaču.)
To je to isté, navlas to isté ako vtedy s jeho matkou. Oprskni ho vodou z úst, tak som to s ňou robieval. To kvôli matke, kvôli svojej matke...
IVAN Veď jeho matka bola aj mojou matkou, nemyslíte?
KRAMAZOV Tvojou matkou? O akej matke to vravíš... Vari ona... Ach, preboha! Veď ona bola aj tvojou matkou! Takéto zatemnenie mozgu, synček, som ešte nikdy nemal, prepáč, Ivan, a ja som sa nazdával... He-he-he!

10. BOJ O GRUŠENKU

Do miestnosti vtrhne Miťa, Grigorij a Smerďakov sa ho snažia zadržať.
KARAMAZOV *(Drží sa Ivanovho žaketu.)*
Zabije ma, zabije! Nedaj ma, Ivan, nedaj ma!
(Miťa vtrhne dnu, nachvíľu zastane, Grigorij odbehne a roztiahne ruky pred vchodom do vnútorných miestností.)
MIŤA Tak ona je tam! Tam ste ju schovali! Odpáľ, všivák!
(Grigorij ho odhodí, Miťa ho zúrivo udrie, starý spadne, Miťa ho preskočí a vbehne vedľa. Smerďakov sa roztrasený túli ku Karamazovi.)
Ona je tu, sám som ju pred chvíľou videl! Zabočila k domu. Nedobehol som ju. Kde je! Kde je!?
KARAMAZOV Chyťte ho, chyťte ho! Pomoc!!!
(Vrhne sa smerom k Miťovi vedľa, Ivan ho zastavuje.)
IVAN Prečo letíte za ním! Ešte vás tam naozaj zahluší!
KARAMAZOV Ivaňuška, Aľošenka, tak ona je tu, Grušenka je tu, sám vraví, že ju videl, ako prebehla.
IVAN Ale veď ste sám videli, že neprišla!
KARAMAZOV Možno prišla druhým vchodom?!
IVAN Ale ten vchod je zamknutý a kľúč máte vy...
(Vbehne Miťa.)
KARAMAZOV Držte ho! Tam v spálni mi ukradol peniaze!
(Vytrhne sa Ivanovi a vrhne sa na Miťu. Ale ten zdvihne ruky a zrazu chmatne starého za vlasy a s rachotom ho šmarí na zem. Keď už leží, ešte ho stihne dva alebo tri razy kopnúť podpätkom do tváre. Starec prenikavo zastená. Ivan, hoci je slabší ako Miťa, chytí brata zozadu a z celej sily ho odtiahne od starého. Aľoša mu tiež pomáha.)
IVAN Ty blázon, veď si ho zabil!
MIŤA Tak mu treba! A ak som ho nezabil, ešte ho prídem zabiť. Neustrážite ho!
AĽOŠA Miťa! Už aj sa prac odtiaľto!
MIŤA Aľoša, iba tebe uverím! Bola tu teraz alebo nebola? Sám som ju videl, ako sa pred chvíľkou popri lese z uličky prešmykla na túto stranu. Zavolal som na ňu, ale ušla...
AĽOŠA Prisahám ti, že tu nebola!
MIŤA Ale ja som ju videl... To znamená, že... hneď sa dozviem, kde je... Zbohom! Bež ihneď ku Katerine Ivanovne a povedz jej: „Úctivo vás pozdravuje a klania sa vám, úctivo sa klania! Najmä úctivo sa klania a skladá vám hlbokú poklonu!“ A opíš jej, čo si videl.
(Zatiaľ Ivan a Grigorij zdvihli starého a položili ho na stôl. Tvár má zakrvavenú, ale je pri vedomí. „Grušenka...“ šepká nečujne.)
MIŤA Neľutujem, že som prelial tvoju krv! Daj si pozor, starý! Preklínam ťa a navždy sa ťa zriekam... *(Vybehne.)*

KARAMAZOV *(Chrčí.)*
Ona je tu, istotne je tu! Smerďakov, Smerďakov...
IVAN Nie je tu, nie je, vy starý blázon! No, a zamdlel! Vodu, uterák! Hýb sa, Smerďakov!
(Smerďakov sa rozbehne po vodu.)
GRIGORIJ On sa ma opovážil udrieť.
IVAN On sa aj otca „opovážil udrieť“, nielen teba!
GRIGORIJ Ja som ho v korýtku kúpal... on sa ma opovážil udrieť!
IVAN Keby som ho neodtiahol, bol by ho zabil.
AĽOŠA Bože, uchráň nás od toho!
IVAN A prečo? Jeden odporný tvor zožerie druhého netvora, tak im treba obom!
(Aľoša naňho prekvapene hľadí.)
Zostaň tu, Aľoša, idem sa na dvor poprechádzať. Rozbolela ma hlava.

11. KATERINA A GRUŠENKA

Salón Kateriny Ivanovny. Veľký záves pokrytý vzorom, aké je čalúnenie na stoličkách a pohovke. Katerina má šaty z látky, kde je ten istý vzor. Pôsobí to štylizovane a dekadentne. Veľké akvárium s farebnými rybkami.
KATERINA I. *(Radostne podáva Aľošovi ruku.)*
Chvalabohu, konečne ste tu! Celý týždeň som sa modlila, len aby ste prišli! Sadnite si. Ste jediný, od koho sa môžem dozvedieť celú pravdu.
AĽOŠA Prišiel som... ja... on ma poslal...
KATERINA I. Počkajte! Potrebujem, aby ste mi otvorene, priamo, až hrubo, tak hrubo, ako len chcete, povedali, aký je váš názor na jeho situáciu po vašom dnešnom stretnutí. Už ku mne nechce prísť. Chápete, čo od vás chcem? Prečo vás poslal za mnou (bezpečne som vedela, že vás pošle!), hovorte,povedzte mi, aké boli jeho posledné slová!
AĽOŠA Kázal mi odovzdať vám... úctivý pozdrav a že už nikdy nepríde... a úctivo sa vám klania.
KATERINA I. Klania? Tak to povedal ?
AĽOŠA Áno.
KATERINA I. Možno mu to len vykĺzlo.
AĽOŠA Nie, výslovne mi prikázal, aby som vám zopakoval tieto slová: „úctivo sa klania“. Tri razy ma prosil, aby som vám to nezabudol povedať.
KATERINA I. Počúvajte, keby vám bol kázal odovzdať mi svoju poklonu mimochodom... bolo by po všetkom... Ale ak nástojil na tých slovách, ak vám osobitne prikázal, aby ste mi nezabudli odovzdať *jeho* poklonu, to znamená, že... sa naľakal vlastného rozhodnutia! Potom ešte nie je stratený! Upadol do zúfalstva, ale ešte ho môžem zachrániť. Nehovoril vám o peniazoch, o troch tisíckach?
AĽOŠA Vy o tom viete?
KATERINA I. Pravdaže. Spýtala som sa telegraficky v Moskve a dávno viem, že peniaze nedošli. Ale mlčala som. Musí pochopiť, ku komu sa má vrátiť a kto je jeho najvernejší priateľ. Ale on hľadí na mňa iba ako na ženu. Celý týždeň som hľadala spôsob, ako to urobiť, aby sa predo mnou nehanbil za to, že premrhal tie tri tisícky. Prečo dodnes nevie, čo všetko som schopná preňho vytrpieť? Chcem ho zachrániť navždy.
AĽOŠA Mám vás oboznámiť s tým, čo sa práve prihodilo medzi ním a otcom. *(Skloní sa k nej a šepká, vyzerá to ako spoveď. Záves sa dvihne, vidíme ženské nohy, sukňu.)*
KATERINA I. *(Potom sa žena za závesom začne šplhať hore po závese ako opica.)*
Odišiel potom k nej? Myslíte, že to neprežijem? To dievča je anjel, viete o tom? Viete o tom? Viem, aká je zvodná, ale viem aj, aká je dobrá, príjemná a úprimná.

(Žena za závesom sa smeje. Katerina podíde k závesu.)
Agrafena Alexandrovna, môj anjel! Poďte k nám, Aľoša je milý človek, vie všetko o našich problémoch, ukážte sa mu!
GRUŠENKA *(Skĺzne zo závesu do Katerininho náručia.)*
Len na to som čakala za závesom, že ma zavoláte.
(Prichádza k Aľošovi, usmieva sa.)
Áno, to som ja, tá hrozná beštia, Grušenka.
(Ukloní sa mu. Kľakne si, pobozká mu ruku. Aľoša uskočí. Ona sa smeje.)
KATERINA I. *(Pristúpi k nej, bozkáva ju.)*
My dve sa vidíme po prvý raz, Alexej Fiodorovič. Chcela som ju spoznať, a len čo som prejavila toto želanie, prišla sama. Grušenka mi všetko vysvetlila, odhalila mi všetky svoje úmysly. Je ako dobrý anjel, ktorý zlietol sem a priniesol pokoj a radosť.
GRUŠENKA Nehnusila som sa vám.
KATERINA I. Také slová sa ani neopovážte vysloviť. Ešte raz vás pobozkám na spodnú peru. Máte ju ako napuchnutú, nech je ešte viac a ešte...
(Bozkáva ju. Grušenka sa vymaní a nečujným mačacím krokom podíde k akváriu.)
GRUŠENKA Rozmaznávate ma, slečna, a ja možno ani nie som hodná vášho láskania.
KATERINA I. Že nie je hodná! Alexej Fiodorovič, bola len nešťastná. Zjavil sa istý človek, tiež dôstojník ako Miťa, zaľúbila sa doňho, všetko mu obetovala, bolo to pred piatimi rokmi. Ale on na ňu zabudol a oženil sa. Teraz ovdovel, napísal, že sem pricestuje. Len jeho, jeho jediného ľúbi dodnes a ľúbila po celý život! Pricestuje a Grušenka bude znova šťastná.
(Grušenka sa rukou hrabe v akváriu a snaží sa chytiť najfarebnejšiu rybu.)
Kto jej môže niečo vyčítať? Bola nešťastná, chudobná! Postaral sa o ňu starý kupec, chromý starček, vydržiaval si ju.
GRUŠENKA Vydržiaval...
KATERINA I. Ale bol skôr jej otcom, skôr priateľom a ochrancom.
(Grušenka sa zasmeje.)
Našiel ju opustenú, zúfalú... vtedy sa chcela utopiť...
(Grušenka ponorí hlavu do akvária, chytí rybku, vykĺzne jej na zem, naháňa ju, chytí a zhltne. Aľoša a Katerina sú šokovaní...)
GRUŠENKA *(drsne)*
Chcela som sa utopiť, ale rieka ma vytlačila na breh. Neprijala ma.
(Sedí zmeravená, akoby bola niekde inde. Katerina k nej pristúpi a vezme jej ruku.)
KATERINA I. Alexej Fiodorovič, ona mi priniesla šťastie, ona ma vzkriesila a ja ju teraz budem bozkávať zhora i na dlaň, takto, takto a takto!
(Bozkáva ju, Grušenka si postupne uvedomí, čo Katerina robí.)
GRUŠENKA Možno som oveľa horšia, ako vyzerám. Mám zlé srdce. Chudáka Miťu som si podmanila len preto, aby som ho zosmiešnila.
KATERINA I. Ale teraz ho zachránite. Dali ste mi slovo. Privediete ho k rozumu, vysvetlíte mu, že už dávno ľúbite iného a ten vám teraz ponúka manželstvo...
GRUŠENKA Nie, na to som vám nikdy nedala slovo. To všetko ste hovorili vy mne, ale ja som slovo nedala.
KATERINA I. Tak som vám možno dobre nerozumela. Sľúbili ste...
GRUŠENKA Nie, anjel môj, nič som vám nesľúbila. Ako sa mi zachce, tak urobím. Pred chvíľou som vám možno naozaj niečo sľúbila, ale teraz zasa rozmýšľam: čo ak sa mi Miťa znova zapáči – veď raz sa mi už veľmi zapáčil, skoro celú hodinu sa mi páčil. A tak možno teraz pôjdem a poviem mu, aby od tohto dňa zostal u mňa... Vidíte, aká som nestála...

KATERINA I. Pred chvíľou ste hovorili... celkom inak...
GRUŠENKA Ach, pred chvíľou! Ale ja mám mäkké srdce. Čo všetko kvôli mne vytrpel! Zrazu sa vrátim domov a príde mi ho ľúto – čo potom? Podajte mi svoju milú ručičku, slečna, anjel môj. Ja teraz vašu ručičku takisto bozkám ako vy moju, milá slečna. Ručička, aká milá ručička, tá vaša ručička! Vy moja kráska nado všetky krásky!
(Má jej ruku už pri perách, keď si to rozmyslí.)
Viete čo, rozhodla som sa, že vám tú vašu ručičku nepobozkám. Vy ste mi pobozkali ručičku a ja vám nie.
(Smeje sa.)
KATERINA I. Bezočivá potvora! *(Obe vstanú.)*
GRUŠENKA Aj Miťovi to porozprávam! Vy ste mi pobozkali ruku a ja vám nie. Nasmejeme sa!
KATERINA I. Von, ty predajná suka!
GRUŠENKA Tak ja som predajná. A sama ste ako dievča chodili za súmraku k chlapovi po peniaze, niesli ste mu na predaj svoju krásu, veď ja to viem.
(Katerina sa s výkrikom vrhne na Grušenku, Aľoša ju zadrží, motajú sa v závese.)
AĽOŠA Nič nehovorte, na nič neodpovedajte, ona odíde, ihneď odíde!
GRUŠENKA Áno, odídem! Aľoša, miláčik, odprevaď ma!
AĽOŠA Odíďte, rýchlo odíďte!
GRUŠENKA Milý Aľoška, odprevaď ma! Cestou ti poviem niečo veľmi, veľmi pekné! Ten výstup som zahrala len kvôli tebe, Aľošenka. Odprevaď ma, zlatíčko, potom neobanuješ.
(Aľoša si nešťastne sadne, Grušenka so zvonivým smiechom vybehne. Katerina Ivanovna má záchvat. Narieka, dusia ju kŕče.)
KATERINA I. Panebože, on! Ako mohol byť taký bezcharakterný! Veď on porozprával tej odpornej žene o tom, čo sa prihodilo ešte tam... Ona to vie! Alexej Fiodorovič, váš brat je podliak! Odíďte, Alexej Fiodorovič! Hanbím sa, je mi hrozne! Zajtra... na kolenách vás prosím, príďte zajtra. Neodsúďte ma, odpusťte mi, ešte neviem, čo so sebou urobím! Toto tu pre vás nechali.
(Ukáže na list. Aľoša ho vezme, odchádza.)

12. OBESENEC

Aľoša kráča po priestore, zbadá obesenca, ktorý visí na konári stromu. Pribehne k nemu.
AĽOŠA Miťa, čo to robíš?! Miťa! Miťa! Neblázni!
(Snaží sa mu držať nohy, dať mu oporu na pleciach. Miťa ho kopne nohou do hlavy, drží sa povrazu rukami, slučku nemá cez hlavu.)
MIŤA Daj mi pokoj! Čakám tu na teba, len tadeto sa môžeš vracať do kláštora. A zrazu mi vhupne do hlavy, Boh mi je svedok, načo sa mám ďalej trápiť, na čo čakať? Už nebudem dlhšie zaťažovať zem...
ALOŠA Katerina všetko vie, aj o peniazoch, nemusíš sa skrývať, prijme ťa, odpustí... Poď dole!
MIŤA Mňa čaká smradľavá ulička ku Grušenke a diabol. Urobím to a bude pokoj! Obesím sa!!!
AĽOŠA Nie, nie, nerob to, prosím! *(Brat ho odkopne, on si kľakne, modlí sa.)*
MIŤA Alebo zídem dole. Záhuba a tma! Nemá zmysel ti to vysvetľovať, keď príde čas, dozvieš sa. Smradľavá ulička a diabol! Zbohom. Nemodli sa za mňa, nezaslúžim si to, ani netreba, vôbec netreba... nepotrebujem to! Preč!
(Aľoša vstane, on ho znova kope do hlavy.)

13. ĽÚBOSTNÝ LIST

Aľoša stojí nad lôžkom starca. Ten spí nepokojne, ťažko dýcha. Po špičkách prichádza Rakitin.

RAKITIN Zoslabol, padla naňho ospanlivosť, priťažilo sa mu. Dlho už nebude s nami. Spomenul si na teba, Alexej, opýtal sa, či si odišiel, povedali mu, že si v meste. „Na to som mu dal aj svoje požehnanie; tam je jeho miesto, a nie tu.“ Znamená to, že dačo predvída o tvojom osude.

ZOSIMA *(Blúzni.)*

Pred hriechom a diablom nielen vo svetskom živote, ale ani v chráme nenájdeš ochranu, a preto hriechu sa nemožno podvoľovať.

(Rakitin to zapisuje.)

AĽOŠA Prečo si tu, Rakitin?

RAKITIN Naozaj to nechápeš? Visí to vo vzduchu, všetci si o tom šepkajú. Niečo sa stane. Keď zomrie, príde znamenie. Je to svätec. Musím byť pri tom, keď to príde. Stane sa zázrak! Cítim to. Musí prísť zázrak!

AĽOŠA Choď už, chcem byť s ním sám!

RAKITIN Samozrejme, ty si ten vyvolený a ja...

(Odíde.)

AĽOŠA *(Modlí sa.)*

Pane, zmiluj sa nad všetkými, s ktorými ma zviedol dnešný deň, uchráň ich v nešťastí a búrkach a ukáž im smer. Ty poznáš cesty a onými chodníkmi ich priveď ku spáse. Ty si láska a všetkým zošleš i radosť!

(Siahne po liste, na ktorý zabudol. Prichádza Lise na kolieskovom kresle.)

LISE Nemôžem ďalej žiť, ak Vám nepoviem to, čo sa zrodilo v mojom srdci. Milý Aľoša, ľúbim Vás, ľúbim Vás už od detstva, z Moskvy, keď ste boli ešte celkom inakší ako teraz, a ľúbim Vás na celý život. Zvolila som si Vás vo svojom srdci, aby som sa s Vami spojila a na starosť skončila náš spoločný život s Vami. Prirodzene, s podmienkou, že odídete z kláštora. Máte v rukách moje tajomstvo; keď k nám zajtra prídete, neviem, ako pozriem na Vás. Ach, Alexej Fiodorovič, čo ak sa znova nezdržím a z hlúposti sa dám do smiechu pri pohľade na Vás ako dnes doobeda? Tak som Vám napísala ľúbostný list, panebože, čo som to urobila! Dnes budem určite plakať. Do videnia, do *hrozného* videnia. Lise.

P. S. Aľoša, ale naisto, naisto príďte! Lise

2. ČASŤ

1. KARAMAZOVČINA

Ráno. Karamazovov dom. Karamazov sedí za stolom v papučiach, okolo podliateho čela má uviazanú červenú šatku, opuchnutý má aj nos. Pije koňak. Vojde Aľoša.

KARAMAZOV To si ty? Načo si prišiel? Káva je studená, neponúknem ťa.

AĽOŠA Prišiel som sa spýtať, ako sa máte... Otec.

KARAMAZOV Vidíš, nie?

(Pozerá si opuchnutú tvár v zrkadle.)

Dnes sa pokladá úcta k rodičom za predsudok, ale pokiaľ viem, ešte stále nie je dovolené vláčiť staručkých otcov za vlasy a dupkať im po gebuli opätkom! Ešte stále máme súdy!

AĽOŠA Chcete dať Miťu na súd?

KARAMAZOV *(Mávne rukou.)*

Ak by sa to dopočula ona, hneď by bežala za ním. Všetko musí robiť naopak – ja ju poznám. Radšej nech sa dozvie, že mňa – otca zmlátil skoro na smrť, a možno ho nechá a príde za mnou. Možno príde už dnes večer.

(Upraví si šatku, ktorou má obviazané čelo.)

Červená je príjemnejšia, v bielej to vyzerá ako v špitáli. Možno by som ani nemal nosiť šatku, čo povieš? Aby videla rany – to ženy dojíma.

(Vo vedľajšej miestnosti sa ozve hrmot a prudká hádka. Grigorij sa háda s akousi ženou. Rozletia sa dvere a Grigorij dostrká dnu prostitútku. Má na sebe len spodničku, pančuchy. Je to vlastne ešte len dievčatko, môže mať šestnásť rokov, je opitá, tacká sa a zasnene sa usmieva.)

GRIGORIJ Toto ja znášať nebudem! Ani Boh nestíhal Jóba takými ranami, aké musím znášať tu u vás! Vyšpinila sa v noci na dlážku, sviňa!

PROSTITÚKA Ne... Neviem nájsť... su... sukňu...

KARAMAZOV Nekrič, Grigorij, hneď pôjde, len jej pohľadaj sukňu. A na „tamto“ zavolaj Marfu. Zaplatím jej.

(Grigorij šomrúc odíde. Prostitútke.)

Poď k starkému, pofúkaš mu čielko.

(Prostitútka sa posadí Karamazovovi na koleno, odhrnie mu šatku, fúka mu čelo, Karamazov ju uhryzne do krku, obaja sa smejú. Aľoša krotko odvráti pohľad.)

Pozri, toto je môj syn Alexej. Páči sa ti?

(Prostitútka prikývne.)

Chce ísť do kláštora.

(Prostitútka sa rozosmeje.)

Mala by si ho odhovoriť, teba by možno počúvol.

AĽOŠA *(Vstáva.)*

Prídem neskôr, otec.

KARAMAZOV Počkaj, veď ja som to len tak, aby som ťa dráždil! A aby som ťa zachránil. Nevieš, čo je to byť mníchom. Teraz si myslíš, že máš pred sebou bohviekoľko času, ale všetko utečie ako voda a potom darmo ľutovať. Poznám ja takých svätuškárov – celý život mi nadávali, že som sviňa a nemravník, ale pred smrťou ľutovali, že si neužili. Radšej v starobe ľutovať hriechy, Aľoška, ako ľutovať, že nemáš čo ľutovať.

(Potľapká prostitútku po stehne, vchádza Grigorij so šatami.)

Pozri, páčiš sa jej a ona to má rada. Urobíš jej tým radosť.

GRIGORIJ Fuj! Nekazte jeho čistú dušu! Na, ty pobehlica! *(Hodí prostitútke sukňu.)* To je hnusné...

KARAMAZOV Hnusné? Keď si nezarobí takto, bude musieť ísť na pole alebo do fabriky a drhnúť tam štrnásť hodín denne. To je podľa teba dôstojnejšie? Bolo by škoda zničiť tieto krásne rúčky. O chvíľu zvädne, bude z nej starena, potom sa môžete ísť obaja kajať kolenačky až do Jeruzalema.
GRIGORIJ Zhoríte v pekle!
KARAMAZOV Aha, zabudol som. Na takých, ako sme my, si dobrí kresťania vymysleli peklo. Stiahnu nás do neho čerti hákmi.
(Smeje sa. Prostitútka sa nesmeje, vstane, prejde, ľahne si na stôl, je jej zle.)
A z čoho sú tie háky, Aľoška? Zo železa? No ale kde ich tam kujú? Čo majú fabriku?
(Smeje sa.)
Musia tam mať fabriku, lebo ak nemajú, čím ma potom stiahnu dole? A ak nestiahnu mňa – takého hriešnika, kde je potom spravodlivosť na svete?
AĽOŠA Tam nieto nijakých hákov...
KARAMAZOV Hej, hej, iba tiene hákov. Viem. Nejaký Francúz napísal o pekle: Videl som tieň kočiša, ktorý tieňom kefy čistil tieň koča. Vravela mi to tvoja... matka.
GRIGORIJ *(S odporom oblieka prostitútke sukňu.)*
To bola svätá žena, nech jej dá Pán Boh večnú slávu.
KARAMAZOV *(Aľošovi.)*
Vieš, že sa na ňu veľmi podobáš? Bola krásna. Nedostal som s ňou ani kopejky vena, zobral som si ju len preto, lebo sa mi páčila... Mala také nevinné oči. To chlapa ešte viac rozpáli... Bola to dobrá žena – trpezlivá, kým sa nepomiatla...
GRIGORIJ To z vás sa pomiatla! Utrápili ste ju svojimi hanebnosťami! To ona vás stiahne hákmi do pekla!
KARAMAZOV Čuš, starý! Ja som ju zachránil! Keby ostala pri tej ropuche, ktorá ju vychovala, do roka by bolo po nej. Tak ju trýznila, že sa chcela obesiť. Zvesil som ju zo slučky. Zajtra zoberieš tisíc rubľov, pôjdeš do kláštora a dáš sa modliť za dušu Adeilaidy Ivanovny...
GRIGORIJ Ale matka pána Alexeja sa volala Sofia, Adelaida Ivanovna bola vaša prvá žena...
KARAMAZOV Viem. Ale dám sa modliť za tú, čo ma bila, nie za tú tvoju pomätenú. Vidíš, Aľoška, keď máš peniaze, môžeš dať človeka aj z pekla vymodliť. Aby ste vedeli, milý môj Alexej Fiodorovič, nečakajte odo mňa ani rubeľ. Mám v úmysle požiť si na svete čo najdlhšie. Teraz som ešte chlap, ale keď zostarnem, potom už žiadna nepôjde ku mne zadarmo. A ja si chcem užiť až do konca. Všetci si chceme užiť, lenže vy, pokrytci, potajme a ja otvorene. Práve za tú moju úprimnosť ma nemáte radi. Nechcem ísť do tvojho pekla, Alexej Fiodorovič, ale nechcem ísť ani do tvojho raja! Ani keby naozaj existoval. Ale nič nie je. Ani raj, ani peklo. Človek zaspí a viac sa neprebudí. To je všetko. Modlite sa za mňa, ak chcete, ak nechcete, nech vás čert vezme. To je moja filozofia. A s Grušenkou sa ožením, len čo sa mi zachce.
(Napije sa koňaku.)
Nevypiješ si koňačika?
AĽOŠA Ďakujem, nebudem. A ani vy by ste nemali.
KARAMAZOV Od jedného kalíška neskapem! Ak chceš byť tým mníchom, choď si k nim, dovoľujem ti to. Prezveď sa pravdu o nebi a o pekle a príď mi porozprávať, nech viem, do čoho idem. Dlho tam aj tak neostaneš, máš svoj rozum. Poblčíš, zhasneš a prídeš nazad. A ja ťa budem čakať: si jediný človek na svete, ktorý ma neodsúdil...
(Vojde mladá Sofia. Príde ku Karamazovovi a sadne si vedľa neho na stoličku.)
KARAMAZOV Čo tu chceš?
GRIGORIJ *(Myslí si, že Karamazov myslí prostitútku.)*
Mám ju vyhnať?

KARAMAZOV Pošlite ju preč! Počujete, pošlite ju preč! Ale nie tú! Tú druhú!
AĽOŠA Ste podráždený zo včerajška, otec. Mali by ste si ľahnúť.
KARAMAZOV Prečo sa tak na mňa díva? Berte sa!
(Aľošovi.)
Ani ty tu nemáš čo hľadať! Ber sa!
(Aľoša si vymení pohľad s Grigorijom, ten len rezignovane mávne rukou. Aľoša vstane a pobozká Karamazova na plece. Sofia odchádza.)
A čo? Veď sa ešte uvidíme. Alebo si myslíš, že sa už neuvidíme?
AĽOŠA Nie. Uvidíme. Istotne. To som len tak, nevdojak.
KARAMAZOV Veď aj ja som to len tak... Príď dakedy. Dám uvariť rybaciu polievku.
(Aľoša odíde, Karamazov sa napije koňaku.)
A viac ani glg! Toto je posledný pohárik v mojom živote. Prisahám.

2. TRÝZEŇ

V prijímacom salóne Chochlakovovcov. V salóne je Chochlakovová. Na hlavu si kladie studený obklad. Popod nos si opakuje: To je trýzeň! Vojde Aľoša. Prst má omotaný vreckovkou, na tvári má bolestivú grimasu. Chochlakovová sa naňho vrhne, akoby len jeho čakala, stíska mu na privítanie ruku, je taká rozrušená, že si vôbec nevšíma, akú bolesť tým Aľošovi spôsobuje.
CHOCHLAKOVOVÁ Chvalabohu, že ste prišli. To je trýzeň. Idete od starca? U mňa je dnes hotová mučiareň!
AĽOŠA Starec dnes zomrie.
CHOCHLAKOVOVÁ Počula som. Ó, ako sa túžim s vami porozprávať. S vami alebo s dakým iným. Ale nie, nie, hlavne s vami. Viete, že práve teraz je u nás Katerina Ivanovna?
AĽOŠA To je náhoda. Práve idem za ňou. Hľadám svojho brata Miťu...
CHOCHLAKOVOVÁ Vraj chodí po meste ako besný a zháňa voľajaké peniaze. Všetko viem, aj to, čo bolo u nej včera. C'est tragique. Ja na jej mieste... Ja na jej mieste neviem, čo by som robila, ale aj ten váš brat, Alexej Fiodorovič, kto by to povedal – panebože! Pletiem jedno cez druhé... Je pri nej teraz aj váš brat, ale nie ten príšerný zo včerajška, ale ten druhý a majú slávnostný rozhovor. To by ste neverili, čo sa medzi nimi odohráva – poviem vám, je to trýzeň, strašné o tom aj hovoriť. Obaja sa navzájom ničia. Vedia o tom a kochajú sa v tom!
(Znova ho chytá za obviazanú ruku.)
Tak som po vás túžila, môj milý! Ale teraz o tom najdôležitejšom: prečo dostala Lise hysterický záchvat?
AĽOŠA Prosím?
CHOCHLAKOVOVÁ Len čo sa dozvedela, že sa blížite, dostala hysterický záchvat! Pýtam sa vás: Prečo?
LISE *(cez škáru dverí)*
Mama, to vy ste dostali hysterický záchvat, nie ja!
CHOCHLAKOVOVÁ Nebol by div. Od tých tvojich vrtochov ho určite dostanem.
(Aľošovi, šepky.)
Bola veľmi chorá. A len čo ste sa priblížili k domu vy, vykríkla a dostala záchvat.
LISE *(za dverami)*
Mama, ja som vôbec nevedela, že sa blíži.
CHOCHLAKOVOVÁ Neklam, Lise, Júlia ti pribehla povedať, že ide Alexej Fiodorovič. Poslala si ju strážiť.
LISE *(za dverami)*

To nie je pravda. Radšej sa Alexeja Fiodoroviča opýtaj, ako sa odvážil prísť k nám po včerajšku a napriek tomu, že sa mu všetci smejú!
CHOCHLAKOVOVÁ Priveľa si dovoľuješ!
AĽOŠA Veľmi vás prosím, nemohli by ste mi dať čistú handričku, aby som si obviazal prst?
(Aľoša dá dole vreckovku z prsta, ktorý má úplne krvavý.)
CHOCHLAKOVOVÁ Preboha, aká rana, to je strašné! Krv!
LISE *(Vtrhne dnu na kolieskovom kresle, príde k Aľošovi, chytí ho za ruku.)*
Prečo ste len stáli a nič nepovedali? Mohol vykrvácať, mama! Rýchlo vodu!
CHOCHLAKOVOVÁ Neposlať po Herzenstubeho?
LISE Načo?! Je to lekár, neznáša pohľad na krv! Prineste radšej vodu, mama, vodu a gázu! Ponáhľajte sa, lebo umriem!
CHOCHLAKOVOVÁ *(Odchádza.)*
Nie som schopná zniesť toľko tragédie naraz, vopred vám vyhlasujem, nie som schopná, nie.
(Odíde.)
LISE Ako sa vám to stalo?
AĽOŠA Stretol som na ulici školákov a dal som sa s nimi do reči. Keď vysvitlo, že som Karamazov, jeden z nich na mňa vyskočil a pohrýzol ma ako besný pes. Pozrite – až do kosti.
LISE Ako sa vy, a ešte takto oblečený, môžete naťahovať s chlapčiskami? Bolí vás to?
AĽOŠA Už ma to tak nebolí.
LISE Tak mi švihom vráťte ten list, čo som vám poslala včera! Rýchlo, kým nepríde mama!
AĽOŠA Nemám ho pri sebe.
LISE Neverím! Tak mi ho doneste, ešte dnes, bezpodmienečne! Bol to len žart, hlúpy detský žart. Veľmi ste sa mi smiali?
AĽOŠA Vôbec som sa nesmial.
LISE Prečo?
AĽOŠA Lebo som všetkému v ňom veril.
LISE Vy ma urážate!
AĽOŠA Vôbec nie. Myslel som si, že všetko bude presne tak, ako ste napísali – že odídem z kláštora, doštudujem a potom sa zoberieme. Nebojte sa, budem vás ľúbiť. Nemal som kedy to premyslieť, ale myslím, že lepšiu ženu ako vy nenájdem. A aj starec mi prikázal oženiť sa.
LISE So mnou? Ale veď som mrzáčka...
AĽOŠA Sám vás budem voziť na kresle. A dovtedy možno vyzdraviete.
LISE Vy ste zošaleli. Ja...
(V*ojde Chochlakovová s vodou a gázou.)*
Mama, predstavte si, že Alexeja Fiodoroviča pohrýzol školák. No nie je ešte sám chlapec?
(Smeje sa.)
Sám je malý a chce sa ženiť! Sám mi to povedal! Predstavte si ho ženatého, mama! Nie je to na smiech? Hrozné!
CHOCHLAKOVOVÁ Vás pohrýzol človek? To je strašné. Ten chlapec mohol byť postihnutý besnotou!
LISE Mama! Vari chlapci môžu zbesnieť?
CHOCHLAKOVOVÁ Prečo by nemohli? Toho chlapca uhryzol besný pes, chlapec zbesnel a aj on uhryzol. Takto môže rozniesť besnotu po celom meste. Ale ako pekne si ho obviazala... Cítite bolesť, Alexej Fiodorovič?
AĽOŠA Teraz už len celkom slabú.
CHOCHLAKOVOVÁ Výborne, tak poďte za mnou. Len čo sa Katerina Ivanovna dozvedela, že ste prišli, priam priskočila ku mne, aby som vás k nej odviedla. Je to hrôza, čo sa tam odohráva. Ona miluje vášho brata Ivana, ale silou-mocou sa usiluje presvedčiť samu seba,

že miluje vášho brata Dmitrija. Musíte jej v tom urobiť jasno.
LISE Choďte tam sama, mama, on teraz nemôže, veľmi trpí.
AĽOŠA *(Vstáva.)*
Vôbec netrpím.
LISE Akože?! Vy odchádzate? Len tak?
AĽOŠA Keď tam skončím, prídem k vám a môžeme sa rozprávať, koľko budete chcieť.
LISE Neunúvajte sa! Mama, rýchlo ho odveďte, je to monštrum! Idem si ľahnúť.
(Odíde.)
CHOCHLAKOVOVÁ Dnes je veľmi rozrušená, Alexej Fiodorovič, nech si len pospí. Ale ako rýchlo sa vám podarilo vyvolať u nej ospalosť, môj drahý! Máte veľký dar! Taký dar mal predtým len otec Ferapont, keď kázal. Vy ste druhý!
(Ivan a Katerina vychádzajú z hosťovskej. Obaja sú rozčúlení. Ivan len kývne bratovi na pozdrav a odchádza preč.)
KATERINA I. *(Ivanovi.)*
Počkajte! Chcem vedieť, čo si o tom myslí on. Vy, Alexej Fiodorovič, ste boli včera svedkom tej... hrôzy a videli ste, ako som sa zachovala. Ja ani neviem, či ho teraz ľúbim. Je mi ho ľúto a to je zlé vysvedčenie o láske, nie? Keby som ho ľúbila, pravdepodobne by som ho teraz neľutovala, ale naopak, nenávidela...
CHOCHLAKOVOVÁ Presne tak!
KATERINA I. Počkajte, ešte som nepovedala to hlavné. Dnes v noci som urobila definitívne rozhodnutie. Moje rozhodnutie je možno strašné, v prvom rade pre mňa samu, ale už ho nezmením. Môj dobrý a stály priateľ Ivan Fiodorovič ho schvaľuje... Ale ja chcem, aby aj Alexej Fiodorovič povedal hneď teraz, či mám pravdu, alebo nie. Cítim, že vaše schválenie mi prinesie pokoj – vopred to cítim!
AĽOŠA Ale veď ja som mních a o týchto veciach nič neviem...
KATERINA I. V týchto veciach je najdôležitejšia česť. Už som sa rozhodla: ak si aj vezme tú... hnusnú stvoru, ktorej nikdy nemôžem odpustiť, predsa ho neopustím! To neznamená, že sa budem za ním vláčiť – odídem do iného mesta, ale po celý život ho budem sledovať. A keď bude s tamtou nešťastný, čo je len otázkou času, môže prísť ku mne a nájde vo mne sestru... Iba sestru. Napokon pochopí, že tá sestra ho naozaj miluje a obetovala mu celý svoj život. Spozná ma a bude sa mi zverovať so všetkým! Budem mu bohom, ku ktorému sa bude modliť. To je to najmenšie, čo mi má splatiť za svoju zradu. A nech vidí, že ja zostanem verná po celý svoj život jemu a slovu, ktoré som mu raz dala. Nuž, toto je moje rozhodnutie! Ivan Fiodorovič ho bezvýhradne schvaľuje.
CHOCHLAKOVOVÁ Čo to robíte!? Spamätajte sa, to nie ste vy, to nie je vaša vôľa, konáte len pod vplyvom včerajšej urážky!
IVAN *(zlomyseľne)*
U niektorej inej by to bolo len chvíľkové, ale u Kateriny Ivanovny to pretrvá celý život. Váš život, Katerina Ivanovna, sa bude teraz odvíjať v trpiteľskom pozorovaní vlastných citov, vlastného heroického činu a vlastného žiaľu, ale neskôr sa toto utrpenie zmierni a váš život sa zmení na sladké rozjímanie o definitívnom splnení vášho zámeru. Je to zámer svojím spôsobom hrdý, v každom prípade zúfalý, ale víťazne zavŕšený, a toto vedomie vám napokon poskytne plné uspokojenie...
KATERINA I. Ďakujem. Ste môj najlepší priateľ, ktorý ma nikdy neopustí.
IVAN Nanešťastie už zajtra musím odcestovať do Moskvy. Nadlho...
KATERINA I. Zajtra?! Ale...
(Zrazu sa rozosmeje.)

Panebože, aké šťastie! Och, nie to je šťastie, že sa s vami musím rozlúčiť, to nie. Naopak, som veľmi nešťastná, ale šťastím je to, že vy sám, osobne budete môcť porozprávať v Moskve tetuške o celej tej hrôze, ktorú prežívam. Hneď utekám napísať list.
CHOCHLAKOVOVÁ A čo názor Alexeja Fiodoroviča, ktorý ste si tak rozhodne želali vypočuť?
KATERINA I. Nezabudla som na to. Potrebujem jeho mienku! Čo on povie, to bude.
AĽOŠA Je to smiešne.
KATERINA I. Čo?
AĽOŠA Toto divadielko, ktoré hráte. On odchádza do Moskvy a vy na to vykríknete, že ste rada! To ste zahrali úmyselne... ako v komédii, na javisku!
KATERINA I. Čo to má znamenať?
AĽOŠA Vy brata Dmitrija vôbec neľúbite. Od samého začiatku... A možno ani Dmitrij neľúbi vás, len si vás váži... Naozaj neviem, kde teraz na to všetko beriem odvahu, ale dakto už musel povedať pravdu.
KATERINA I. Akú pravdu?
AĽOŠA Zavolajte teraz Dmitrija, nech sem príde, chytí vás dvoch za ruky a navždy ich spojí. Pretože trápite Ivana len preto, lebo ho ľúbite... a Dmitrija ľúbite len s premáhaním, lebo ste si to sama tak nahovorili...
KATERINA I. Vy... Vy ste len taký boží blázonko!
CHOCHLAKOVOVÁ Hovorí pravdu, moja zlatá! Konečne tu niekto hovorí pravdu!
IVAN Nie, mýli sa. Katerina Ivanovna ma nikdy neľúbila! Ani priateľom som jej nebol: táto hrdá žena nepotrebuje moje priateľstvo. Držala si ma pri sebe, aby sa mohla na mne pomstiť za všetky urážky, ktoré znášala od Dmitrija. Za celý ten čas som iba počúval o jej láske k nemu. Teraz odchádzam, ale uvedomte si, Katerina Ivanovna, že naozaj ľúbite len jeho. A čím väčšmi vás uráža, tým väčšmi ho ľúbite. Keby sa napravil, celkom by ste ho prestali ľúbiť. Vy ho potrebujete, aby ste mohli neprestajne obdivovať hrdinstvo svojej vernosti a vyčítať mu jeho neveru. Ale to všetko pochádza z pýchy. Zbohom, Katerina Ivanovna, nemôžete sa na mňa hnevať, že odchádzam, lebo môj trest je stonásobne ťažší ako váš: už nikdy vás neuvidím. Nepodávajte mi ruku, nepotrebujem to. Príliš vedome ste ma trápili, aby som vám v tejto chvíli mohol odpustiť. Zbohom, Aľoška, tebe ruku podám.
(Ivan stisne Aľošovi zranenú ruku, ani on si nevšimne, ako Aľoša trpí, odchádza.)
KATERINA I. Čo máte s prstom?
(Podíde k Aľošovi, odkrúti mu z prsta vreckovku a prezerá si dohryzený prst.)
Bože môj...
AĽOŠA Cestou sem ma pohrýzol akýsi chlapec... Keď som spomenul, že som bratom Dmitrija Fiodoroviča...
KATERINA Vážne? Pred týždňom zmlátil Dmitrij veľmi chudobného dôstojníka pred jeho vlastným synom... Možno to bol ten chlapec. Alexej, obaja trpíme pre toho ukrutníka.
(Pobozká Aľošovi prst.)
Ten dôstojník je vraj veľmi chudobný človek. Pošlem mu dvesto rubľov.
(Odíde.)
CHOCHLAKOVOVÁ Je hrdá, ale má dobré srdce. Milý Alexej Fiodorovič, už mesiac sa usilujem o to, aby sa rozišla s vaším miláčikom Dmitrijom Fiodorovičom, ktorý o ňu vôbec nestojí, a vydala sa za Ivana Fiodoroviča, ktorý ju miluje nadovšetko na svete.
AĽOŠA Ja som to všetko zavinil. Mal som byť ticho.
CHOCHLAKOVOVÁ Naopak, zachovali ste sa ako anjel.
HLAS SLÚŽKY *(Z Lisinej izby sa ozve výkrik.)*
S Lise je zle... má hysterický záchvat.

3. BRATIA SA SPOZNÁVAJÚ

V hostinci. Ivan sedí za zástenou a obeduje. Nakukne Aľoša.
AĽOŠA To si ty? Nebol tu Dmitrij? Veľmi ho potrebujem nájsť...
IVAN Hostinský vravel, že sa tu včera ožral a vyvádzal až do rána. Dnes behá po meste a hľadá niekoho, kto by mu požičal tie tri tisícky. Bohvie, kde je. Poď, Aľoša, najeme sa spolu. Objednám ti rybiu polievku. A višňový džem. Máš rád višňový džem, nie?
AĽOŠA Ty si to pamätáš?
IVAN Pamätám si ťa do jedenástich rokov. Potom som odišiel do Moskvy a odvtedy sme sa nestretli. Pamätám si, ako ťa všetci milovali. Vyžaroval si niečo, za čo ťa človek musel zbožňovať. Mňa nemiloval nikto... bol som pre nich príliš tichý a zachmúrený a strašne som ti závidel. Veľmi sa chcem s tebou zoznámiť. A zároveň aj rozlúčiť.
AĽOŠA Naozaj odchádzaš tak narýchlo? A čo Dmitrij s otcom?
IVAN Čo som ja strážca svojho brata? Viem, to je Kainova odpoveď Bohu, ale nemôžem tu po tom všetkom ostať. Svoje veci som už vybavil, nič ma tu nedrží.
AĽOŠA Hovoríš o svojej láske, Ivan?
IVAN Áno, zaľúbil som sa do... slečny z inštitútu. Trápil som sa pre ňu a ona trápila mňa. Musel som na ňu stále myslieť, ale odrazu je všetko preč. Nemilujem ju! A ako sa mi len páčila... dokonca ešte dnes u Chochlakovovej sa mi páčila. A vieš, že sa mi páči aj teraz? A pritom tak ľahko od nej odchádzam...
AĽOŠA Možno to ani nebola láska.
IVAN *(Smeje sa.)*
Aľoška, ty sa nepúšťaj do úvah o láske, tebe sa to nepatrí. Ale trápila ma poriadne, mrcha. Naozaj som bol na pokraji zrútenia. Ona ľúbi mňa, nie Dmitrija, viem to, ale bude potrebovať pätnásť rokov, kým to zistí. A je celkom možné, že na to nepríde nikdy. Tým lepšie pre mňa: bude sa mi ľahšie odchádzať.
(Vojde opilec, je otrhaný, špinavý a na krku mu visí ikona.)
OPILEC Dajte mi kopejku, pre zmilovanie Božie. Otčenáš, ktorý si v nebesiach, posväť sa meno tvoje...
(Ivan hodí opilcovi bankovku. Opilec je zaskočený takýmto štedrým milodarom, pobozká Ivanovi ruku, zvesí si z krku ikonu a z vďačnosti ju dá Ivanovi. Potom odíde. Ivan sa s miernym úsmevom pozerá na ikonu, potom sa pozrie na Aľošu a podá mu ju.)
IVAN Prečo sa ma to neopýtaš?
AĽOŠA Čo?
IVAN Ty vieš čo. Vidím ti na očiach, že sa ma celý čas chceš opýtať, či vôbec verím.
AĽOŠA Včera u otca si vyhlásil, že Boha nieto.
IVAN Včera som ťa chcel len podpichnúť. Ja možno Boha... *akceptujem*. Neviem pochopiť ani geometriu, tak ako by som mohol pochopiť Boha? Ale dajme tomu, že všetko je presne tak, ako vraví tvoj starec, a že existuje Boh, ktorý je múdry. Existuje aj poriadok a zmysel života, takže raz všetci pochopíme, prečo Boh dopustil zlé veci! Ibaže... Ja to nechcem prijať. Nemôžem!
AĽOŠA Prečo, brat môj?
IVAN Čítal som prednedávnom, ako tu u nás, v Rusku, malé päťročné dievčatko znenávideli rodičia, inak vzdelaní a inteligentní ľudia. V každom človeku sa skrýva zviera zmyselného vzrušenia pri výkrikoch týranej obete a práve bezbrannosť detí nás najviac rajcuje. Za to, že sa dievčatko v noci nepýtalo na nočník, ponatierali mu jeho vzdelaní rodičia celú tváričku jeho vlastnými hovnami a nútili ho jesť ich. A potom ju na celú noc zavreli v mraze na záchod. A keď sa nocou ozýval nárek, jej matka pokojne spala. Vieš

si to predstaviť – ako to maličké dievčatko, ktoré ešte nič nechápe, bije na tom hajzli, v tme a zime, pastičkou na dvere a prosí toho tvojho „pánbožka“ o pomoc?! Trápim ťa, Aľoška, vyzeráš akýsi nesvoj.
(Vojdú dvaja opilci, obaja po kolenách. Obaja sú špinaví, zamračení a odpudiví. Na krku majú ikony s Kristom. Pýtajú almužnu. Občas sa pozrú do dverí, kde vidieť opilca, ktorý bol žobrať ako prvý, ako im dáva nenápadne pokyny.)
OPILCI Nenechajte nás umrieť hladom, mladý pán, obmäkčite svoje srdce a vzhliadnite milostivo na našu biedu...
(Opilci spievajú nábožnú pieseň.)
(Ivan vytiahne ďalšiu bankovku a podá ju opilcom. Obaja mu vďačne dávajú svoje ikony, aby ho chránili, takže na stole sú už tri obrázky Krista. Potom opilci odídu.)
IVAN Vyzeráš nesvoj. Ak chceš, prestanem.
AĽOŠA To nič, ja sa chcem trápiť.
IVAN Ak sa niekto vyjadruje o človeku, že je „zversky“ krutý, je to strašne urážlivé pre zvieratá. Ešte jeden prípad som čítal. Žil jeden generál na svojom statku a raz sluhovský chlapec, malý, iba osemročný, náhodou pri hre hodil kameň poľovníckemu psovi do nohy. Ráno sa generál pýta, prečo jeho pes kríva, a keď mu to povedali, zhromaždil celú čeľaď pre výstrahu a celkom vpredu stála matka toho chlapca. Priviedli chlapca. Bol studený jesenný deň. Generál rozkázal chlapčeka vyzliecť donaha, až sa celý triasol. „Utekaj!“ povedal mu a chlapček utekal... Vypustil za ním celú svorku ruských chrtov. Roztrhali decko na franforce pred očami matky! Generála potom dali, myslím, pod kuratelu. Veľký trest! Čo by si urobil ty, Aľoška? Zastrelil ho? Povedz!
AĽOŠA Zastrelil!
IVAN Oj, aký prísny mních! Tak aj v tvojom srdiečku sedí takýto diablik, Aľoška Karamazov!
AĽOŠA Povedal som nehoráznosť, ale...
IVAN Nie, nepovedal si nehoráznosť! Vôbec nie, nehoráznosti sú na svete nesmierne potrebné!
AĽOŠA Prečo ma skúšaš?
IVAN Pretože ťa mám rád a nechcem ťa nechať napospas tvojmu starcovi a jeho rozprávkam. Ja potrebujem odplatu, lebo inak sa zabijem. A odplatu nie vo večnosti, ale tu, aby som ju videl na vlastné oči! Tvoj starec vraví, že raz sa dozvieme, aký malo zmysel všetko to utrpenie. Ale aký zmysel mohlo mať utrpenie tých detí? Tvoj starec vraví, že všetci raz pochopíme a všetko živé na nebi i pod zemou, matka aj s katom, čo dal roztrhať jej syna psom, zvolá: „Si spravodlivý, Pane, lebo zjavili sa tvoje cesty!“ Ale ja to nechcem v tej chvíli zvolať!!! Zriekam sa takej harmónie! Nie je hodna jedinej kvapky sĺz toho utýraného dieťatka! Jeho slzy zostali nevykúpené! Ale musia byť vykúpené, inak nemôže byť harmónia. Čím ich chceš vykúpiť? Tým, že vinníkov budete mučiť v tom vašom pekle? Čo tu môže napraviť peklo, keď deti sú už umučené? Ja neodmietam Boha, Aľoša, ja mu len čo najúctivejšie vraciam vstupenku do tej jeho harmónie!
AĽOŠA Ale to je vzbura...
IVAN Aká vzbura?! Veď ty sám rozmýšľaš rovnako! Predstav si, že ty sám by si staval budovu ľudského šťastia, ale v záujme toho by bolo potrebné umučiť iba jedno jediné dieťa – urobil by si to? Odpovedz, ale neklam!
AĽOŠA Nie...
IVAN Tak potom si lepší ako Boh!
(Do miestnosti vojde kolenačky desať ďalších opilcov a žobrákov.)
OPILCI Zmilujte sa, pane. Almužnu! Zachráňte nás od hladovej smrti!
IVAN Už som vám dal, choďte preč.

OPILCI To boli iní. Otče náš, ktorý si v nebesiach...
IVAN Už nemám! Vypadnite!
OPILCI Ani kopejku?
IVAN Ani kopejku!
OPILEC *(Odpľuje si k Ivanovi.)*
Čert v pekle ťa za to bude do riti pichať vidlami, ty žgrloš!

4. KRUTÁ SERENÁDA

Večer. Záhrada vedľa karamazovovského domu, Smerďakov sedí na lavičke. Je napomádovaný, učesaný, starostlivo umytý, aj topánky má vyčistené. Hrá na gitare. Vedľa neho sedí Maria Kondratievna v gýčových, už značne obnosených šatách a zamilovane počúva Smerďakovov spev – Koruna na cárskej hlave / mojej milej dobré zdravie. / Zmiluj sa nad nami, Pane. / Pane, vyslyš nás. / Oboch vyslyš nás. / Oboch vedno spas! V diaľke sa ozýva zúfalé vytie psa.
MARIA K. Minule ste spievali „mojej milučkej dobré zdravie“. To bolo nežnejšie.
SMERĎAKOV Verše sú nezmysel. Keby sme všetci začali hovoriť rýmovane, veľa by sa toho asi nenahovorilo.
MARIA K. Aký ste vy vo všetkom ohromne múdry.
SMERĎAKOV Čo z toho, keď som len synom Smradľavej a otca nemám?! Najradšej by som bol, keby ma zabili ešte v jej lone! Tu sa ti za matku všetci len vysmievajú alebo ťa ľutujú! Ja nenávidím celé Rusko! Ruský národ treba ťať, ako raz správne povedal Fiodor Pavlovič, hoci je to šialenec... On aj všetky jeho deti.
MARIA K. Veď ste vraveli, že Ivana Fiodoroviča si veľmi vážite.
(V diaľke sa ozve vytie psa.)
SMERĎAKOV Ale on sa o mne vyjadril, že som smradľavý lokaj! Dmitrij Fiodorovič je horší ako hocijaký lokaj – aj správaním, aj rozumom, aj svojím bedárstvom a nič nevie robiť, no aj tak mu všetci prejavujú úctu. Koľko len peňazí premrhal bez úžitku! Keby som ja mal vo vrecku patričnú sumu, dávno by ma tu nebolo. Otvoril by som si v Moskve reštauráciu.
MARIA K. Varíte skvelé polievky. Ale aj ja som bola v Moskve. Vezmite ma so sebou do Moskvy, Pavol Fiodorovič. Robila by som vám čašníčku. Mám šaty. Z Moskvy.
SMERĎAKOV To nie sú šaty z Moskvy. Vyzeráte v nich ako maškara.
MARIA K. Prečo ste na mňa taký zlý?
SMERĎAKOV Ja nie som zlý, ja vám len hovorím pravdu. Rusko sa nikam neposunie, ak nebudeme milovať pravdu. A ak mám povedať pravdu o vás, Maria Kondratievna, nehodíte sa nikam inam, len do tejto diery.
MARIA K. Ako sa zrazu ochladilo.
(V diaľke sa ozve vytie psa...)
Prečo tá Žučka tak kvíli?
SMERĎAKOV *(Smeje sa.)*
Chlapci sa hrali...
(Vytiahne z vrecka kus chleba.)
Vezmete kus chleba a urobíte z neho takúto guľku. Potom do nej pichnete špendlík a hodíte to túlavému psovi. Prehltne to ešte vo vzduchu. Chlapci sa tak bavia...
MARIA K. Ale to je strašné...
SMERĎAKOV Prečo? To som ich naučil ja.
MARIA K. Vy? Ako môžete byť taký krutý?
SMERĎAKOV Ja nie som krutý. Po meste sa potulujú stovky besných psov. Musíme sa nejako brániť pred nákazou a viete, koľko munície takto ušetríme? Netrvá to ani dlho.

Počujete? Už je ticho.
(Smerďakov a Maria Kondratievna chvíľu načúvajú tichu. Okolo predchádza Ivan, ktorý sa vracia z hostinca domov. Na Smerďakova hodí len opovržlivý pohľad a ponáhľa sa do domu. Smerďakov sa mu postaví do cesty, Ivan naňho nenávistne pozerá.)
IVAN Otecko spí alebo sa už zobudil?
SMERĎAKOV Ešte ráči spať.
(Ivan sa pozerá na Smerďakova, ale ten čuší. Ivan sa pohne smerom k domu.)
Čudujem sa vám, mladý pán.
IVAN Čomu sa čuduješ?
SMERĎAKOV Prečo neodcestujete do Čermašne, mladý pán?
IVAN Načo by som mal cestovať do Čermašne?
SMERĎAKOV *(Žmurkne na Ivana.)*
Sám Fiodor Pavlovič vás o to žiadali. Nepamätáte sa? Chceli, aby ste zaňho vybavili predaj lesa. To on sám vás posiela. Šli by ste preč na jeho rozkaz. Rozumiete?
IVAN Vyjadri sa rovno, čo vlastne chceš!
SMERĎAKOV (*Marii Kondratievne.*)
Zmiznite domov, osoba!
(Maria Kondratievna si zoberie od Smerďakova guľôčku chleba, v ktorej je špendlík, a odíde.)
IVAN Tak, čo si mi chcel povedať?
SMERĎAKOV Nemám, prosím, nič závažné, to som len tak, aby reč nestála.
(Rozzúrený Ivan sa znova pohne smerom k domu, Smerďakov vyhŕkne.)
Som v hroznej situácii, Ivan Fiodorovič! Obaja sa celkom zbláznili, správajú sa ako malé decká, prosím. Fiodor Pavlovič teraz vstane a začne ma užierať: „Ako to, že neprišla? Prečo neprišla?“ a tak až do polnoci. Potom prikvitne zasa váš pán brat s puškou v ruke a do mňa: „Počúvaj, ak mi nedáš vedieť, že prišla, prvého ťa zabijem.“ A ráno ma začne aj on, takisto ako Fiodor Pavlovič, molestovať: „Prečo neprišla a kedy sa ukáže?“ Niekedy premýšľam, že si od strachu sám radšej vezmem život, prosím.
IVAN Tak prečo si sa do toho zaplietol? Načo si začal Dmitrijovi Fiodorovičovi donášať?
SMERĎAKOV Ja som sa do toho vôbec nezaplietol. On sám sa rozhodol, že sa stanem jeho sluhom. Myslím si, milosťpán, že zajtra ma naisto zachváti dlhá epilepsia.
IVAN Aká epilepsia?
SMERĎAKOV No taký dlhý záchvat, mimoriadne dlhý. Môže trvať niekoľko hodín, možno dva dni. Raz ma to držalo tri dni, mohol som aj umrieť, prosím.
IVAN Ale veď záchvat epilepsie sa nedá predvídať, nie?
SMERĎAKOV Máte úplnú pravdu, prosím, nedá sa predvídať.
IVAN Nechystáš sa ty predstierať epilepsiu od zajtra po tri dni? Čo?
SMERĎAKOV Keby som – dajme tomu – vedel predstierať epilepsiu, mal by som plné právo použiť tento prostriedok na záchranu svojho života pred smrťou. Lebo keď budem ležať v chorobe, Dmitrij Fiodorovič by nemohol brať chorého človeka na zodpovednosť, prečo mu nehlásil, že Agrafena Alexandrovna prišla za vaším oteckom.
IVAN Čo sa tak bojíš o svoj život?! Všetky tie vyhrážky brata Dmitrija sú len reči a nič viac. Zahlušil by, ale nie teba!
SMERĎAKOV Zabil by ma ako muchu, prosím. Ale ja sa ešte väčšmi bojím iného: aby ma nepokladali za spolupáchateľa, keby sa dopustil dačoho šialeného na svojom oteckovi.
IVAN Prečo by ťa pokladali za spolupáchateľa?
SMERĎAKOV Lebo som mu prezradil tie znamenia, prosím. Fiodor Pavlovič nikomu neverí, a len čo nastane noc, zvnútra zamkne dvere. Ak by prišla Agrafena Alexandrovna, mám mu zaklopať na okno najprv dva razy pomalšie, takto: raz, dva, a hneď potom tri razy rýchlo. Potom mi odomkne dvere. A ak by sa niečo stalo, mám mu to oznámiť troma zaklopaniami. (*Smerďakov vyklope znamenie.*)
A keďže o týchto znameniach viem len ja a on, tak mi už bez akéhokoľvek váhania zaraz odomkne. Nuž a tieto znamenia teraz pozná aj Dmitrij Fiodorovič.
IVAN Ty si mu ich prezradil? Ako si sa to opovážil urobiť?
SMERĎAKOV Zo strachu, prosím.
IVAN Ak myslíš, že tie znamenia použije, tak ho nepusť.
SMERĎAKOV Ale ako ho nepustím, keď budem ležať po záchvate? Cítim, že príde záchvat, mám takú predtuchu, už od samého strachu ho dostanem, prosím.
IVAN Ak budeš ležať, strážiť bude Grigorij.
SMERĎAKOV Grigorij Vasilievič po včerajšku ochorel a Marfa Ignatievna sa ho chystá zajtra liečiť. Má doma takú esenciu, tuhú, z akejsi byliny. A touto medecínou lieči Grigorija Vasilieviča, keď ho zatne v krížoch. Trie mu ňou celý chrbát. Potom mu dá zvyšok vypiť a troška si nechá aj pre seba, prosím, a tiež to vypije. A poviem vám, obaja sa v tej chvíli zvalia na posteľ a spia veľmi dlho a tvrdo. Sotva tí zadržia Dmitrija Fiodoroviča. Budú spať, prosím. Budú spať. Ak by chcel niekto niečo urobiť, má otvorené dvere.
(Smerďakov žmurkne na Ivana Fiodoroviča. Ivan sa uprene díva na Smerďakova. Zrazu sa ozve zúfalé psie zaskučanie tak blízko, že sa Ivan strhne. Smerďakov sa zasmeje.)
To nič, to bola len Maria Kondratievna... Naučil som ju taký žart s chlebom. Tak ako, Ivan Fiodorovič? Pôjdete do tej Čermašne?
IVAN Prečo mi po tom všetkom radíš, aby som odcestoval do Čermašne? Čo tým chceš povedať? Ja odcestujem a tu sa prihodia také veci.
SMERĎAKOV Celkom správne. Keby som bol na vašom mieste, hneď by som od všetkého zutekal...
IVAN Si veľký idiot a ešte väčší oplan.
(Ivan ho obíde a zamieri k domu. Na polceste sa ešte otočí.)
Zajtra odcestujem do Moskvy, ak ťa to zaujíma. Zavčas ráno – a to je všetko.
SMERĎAKOV Najlepšie, čo môžete urobiť, pane. Najlepšie!
(V diaľke zaskučí pes...)

5. ZÁSNUBY

V salóne u Chochlakovovcov. Len čo vojde Aľoša, vo dverách sa zjaví Lise v kolieskovom kresle.
AĽOŠA Nie je tu môj brat Dmitrij? Hľadám ho po celom meste, vraj je ako nepríčetný.
LISE Nie, nie je tu.
AĽOŠA Kde len môže byť... Musím za ním.
LISE Počkajte! Choďte sa pozrieť za dvere, či tam nenačúva mamička.
(Aľoša otvorí dvere a presvedčí sa, že za dverami nikto nenačúva.)
Musím sa vám priznať k niečomu veľkému. Včerajší list som vám nenapísala zo žartu, ale vážne.
(Schytí Aľošovi ruku a pobozká ju.)
AĽOŠA To je výborné. Veď ja som to vedel, že ste to napísali vážne.
LISE Pozrime ho! Ja mu bozkám ruku a on povie: „To je výborné!“ Milý Aľoša, ste chladný a bezočivý.
AĽOŠA Je to zle, že som bol presvedčený o vašej láske?
LISE Nie. Je to krásne.

(Aľoša pobozká Lise na ústa.)
A to je čo? Čo sa vám porobilo?
AĽOŠA Prepáčte... Povedali ste, že som chladný, tak som vás bozkal.
LISE Aľoša, s bozkávaním ešte počkáme, lebo to ani jeden nevieme. Radšej mi povedzte, prečo ste si vybrali práve mňa, takú hlúpu a chorú ženu?
AĽOŠA Koho lepšieho som si mohol vybrať? A kto, okrem vás, by si vzal mňa? Máte veselšiu dušu ako ja a ste nevinnejšia...
LISE Nevinnejšia ako vy?
AĽOŠA Máte nevinné oči... Otec povedal, že také oči rozpaľujú chlapov, a vy viete, že aj ja som Karamazov...
(Aľoša položí Lise ruku na stehno tak, ako to videl u otca a kurvy.)
LISE Počujte, Aľoša, čo si oblečiete, keď odídete z kláštora? Nehnevajte sa, ale je to pre mňa veľmi dôležité. Chcem, aby ste nosili tmavomodré zamatové sako, bielu piketovú vestu a mäkký sivý plstený klobúk. Povedzte, naozaj ste mi vtedy uverili, že vás neľúbim?
AĽOŠA Nie, neuveril.
LISE Ste neznesiteľný, Aľoša. Strašne vás ľúbim. Dnes ráno som si povedala, že urobím pokus: ak mi pokojne vrátite list, znamená to, že ma vôbec neľúbite a ste naničhodný. Ale vy ste list nechali v cele a to ma povzbudilo.
AĽOŠA Vôbec nie, ten list mám pri sebe aj teraz.
(Aľoša vytiahne z vrecka list.)
LISE Čože? Vy ste ma predtým klamali? Mních – a klamali ste?
AĽOŠA Aby som ho nemusel vrátiť. Je mi nesmierne drahý.
LISE Pozrite za dvere, či mama nepočúva.
AĽOŠA Prečo podozrievať vašu matku z takej hanebnosti?
LISE Z akej hanebnosti? To je jej právo, a nie hanebnosť. Keď ja budem matkou, rozhodne budem počúvať, čo sa u mojej dcéry hovorí. Aj vás budem špehovať, na to vás vopred upozorňujem. Budete sa mi podriaďovať? To si musíme vopred ujasniť.
AĽOŠA Veľmi ochotne, Lise, iba v tom najdôležitejšom nie. V tom najdôležitejšom urobím, ako mi prikáže povinnosť.
LISE Ja sa vám podriadim vo všetkom, nielen v tom najdôležitejšom. Pobozkajte ma, dovoľujem vám to.
(Aľoša ju pobozká.)
A teraz choďte v mene Božom. Choďte, budem sa dnes modliť zaňho i za vás. Aľoša, budeme šťastní, však budeme šťastní? Zbohom.
(Lise odchádza, najskôr však počúva pri dverách, či za nimi nie je matka, potom odíde. Len čo odíde, vojde druhými dverami Chochlakovová)
CHOCHLAKOVOVÁ Alexej Fiodorovič, sú to detské táračky a všetko je nezmysel. Dúfam, že vám nezíde na um robiť si ilúzie...
AĽOŠA Len jej to nevravte. Iba by ste ju rozrušili a to by jej teraz uškodilo.
CHOCHLAKOVOVÁ To je rozumná reč. Súhlasili ste s ňou len zo súcitu, však?
AĽOŠA Nie, myslel som to vážne.
CHOCHLAKOVOVÁ Nemysliteľné! Po prvé, teraz vás už ani raz neprijmem a po druhé, odcestujem a odveziem ju so sebou.
AĽOŠA Načo? Veď je to ešte ďaleko. Budeme musieť čakať na povolenie aspoň poldruha roka.
CHOCHLAKOVOVÁ Máte pravdu, za poldruha roka sa s ňou tisíc ráz rozídete. Aký list vám to napísala? V mene všetkého, čo vám je sväté, ukážte mi ten list! Ak chcete, držte ho predo mnou a ja si ho prečítam z vašich rúk.

AĽOŠA Nie, neukážem vám ho, Katerina Osipovna, ani keby to dovolila ona. Zbohom, musím bežať za bratom!
(Aľoša vybehne z domu, počuť, ako sa jeho kroky vzďaľujú na schodisku. Chochlakovová sa chvíľu za ním pozerá. Zrazu sa na schodisku ozvú kroky, ktoré sa náhlia späť.)
CHOCHLAKOVOVÁ Vedela som, že sa vrátite! Všimnite si môj obdivuhodný inštinkt.
(Vojde Miťa.)
MIŤA Naozaj vás obdivujem, milostivá pani... prišiel som v mimoriadne závažnej veci...
CHOCHLAKOVOVÁ To ste vy? Nevadí, napokon, aj vás som čakala. Viem, že prichádzate v nesmierne závažnej veci, Dmitrij Fiodorovič, tu nejde o predtuchy ani o spiatočnícke narážky na zázraky, tu ide o matematiku. Nemohliste neprísť po tom všetkom, čo sa prihodilo Katerine Ivanovne, nemohli ste neprísť, nemohli, to je matematika.
MIŤA To je realizmus skutočného života, milostivá pani. Ale dovoľte mi, aby som vám vysvetlil... som v absolútne zúfalej situácii, a ak mi nepomôžete, všetko skrachuje, celý horím, zmietam sa v horúčke...
CHOCHLAKOVOVÁ Viem, viem, všetko viem, ani nemôžete byť v inom duševnom stave. Už dávno si všímam váš osud, Dmitrij Fiodorovič, sledujem ho a študujem...
MIŤA Chcem vám vysvetliť plán, s ktorým som sa opovážil pred vás predstúpiť...
CHOCHLAKOVOVÁ Nevysvetľujte, to nie je dôležité. Nie ste prvý, komu pomáham. Muž mojej sesternice takmer skrachoval. Upriamila som jeho pozornosť na chov koní a teraz výborne prosperuje. Vyznáte sa trocha v chove koní, Dmitrij Fiodorovič?
MIŤA Ani trošička! Dovoľte mi iba dve minúty. Prišiel som vás poprosiť o pôžičku, potrebujem tritisíc, ale na bezpečnú, absolútne bezpečnú záruku, po matke som zdedil les v Čermašni, otec mi síce vyplatil šestnásťtisíc, ale les má hodnotu dvadsaťšesť, možno aj dvadsaťosem, na súde vyhráme, mám doklady, milostivá pani, je to absolútne bezpečné krytie!
CHOCHLAKOVOVÁ Ale ja vám dám viacej, neporovnateľne viacej, ja vás zachránim, Dmitrij Fiodorovič, ale musíte ma poslúchnuť! Čo si myslíte o náleziskách zlata?
MIŤA Nikdy som si o nich nič nemyslel.
CHOCHLAKOVOVÁ Ale ja som myslela za vás! Myslela som a všetko premyslela! Už celý mesiac vás pozorujem s týmto zámerom. Áno, toto je energický človek, ktorý musí ísť hľadať zlato. Preštudovala som si aj vašu chôdzu a došla som k záveru: tento človek nájde veľa zlatých nálezísk.
MIŤA Podľa chôdze, milostivá pani?
CHOCHLAKOVOVÁ Prečo nie, aj podľa chôdze. Hádam nepopierate, že podľa chôdze sa dá spoznať povaha, Dmitrij Fiodorovič?
MIŤA Ale tých tritisíc, milostivá pani, ktoré ste mi tak veľkodušne sľúbili požičať...
CHOCHLAKOVOVÁ Tie vás neminú, Dmitrij Fiodorovi. Tých tritisíc akoby ste už mali vo vrecku, a nie tritisíc, ale tri milióny. Počúvajte, čo som pre vás vymyslela: nájdete zlaté náleziská, ktoré vám vynesú milióny, vrátite sa a stanete sa verejným činiteľom. Stanete sa slávnym a ministerstvo financií, ktoré je teraz v takej tiesni, sa bez vás nezaobíde. Pokles nášho papierového rubľa mi nedá spať, Dmitrij Fiodorovič, v tomto ohľade ma ľudia málo poznajú...
MIŤA Milostivá pani, milostivá pani! Tri tisícky! Zradil som Kaťu... chcem povedať Katerinu Ivanovnu. Áno, zachoval som sa k nej neľudský a nečestne, ale zaľúbil som sa tu do inej...
CHOCHLAKOVOVÁ Nechajte ženy. Vaším cieľom sú náleziská a ženy tam nemáte prečo vodiť. Potom, keď sa vrátite bohatý a slávny, nájdete si životnú družku z najvyššej spoločnosti. Bude to moderné dievča so súčasnými názormi a bez predsudkov. Dovtedy práve dozrie ženská otázka, ktorá sa teraz začala rozvíjať, a zjaví sa nová žena...

MIŤA Milostivá pani, to nie je ono, to nie je to, čo...
CHOCHLAKOVOVÁ Ale áno, Dmitrij Fiodorovič, to je presne to, čo potrebujete, po čom túžite, hoci si to ani neuvedomujete.
MIŤA *(Zúrivo kričí.)*
Posledný raz vás, preboha, prosím, povedzte mi, či môžem dnes od vás dostať tie sľúbené peniaze. A ak nie, kedy si mám vlastne po ne prísť?
CHOCHLAKOVOVÁ Aké peniaze?
MIŤA Tých tritisíc, čo ste mi sľúbili...
CHOCHLAKOVOVÁ Tritisíc? Nie, ja nemám tritisíc...
MIŤA Akože... práve pred chvíľou... ste povedali... ba vyjadrili ste sa, že tých tritisíc akoby som už mal vo vrecku...
CHOCHLAKOVOVÁ Vy ste mi zle rozumeli, ja som hovorila o náleziskách...
MIŤA A tritisíc?
CHOCHLAKOVOVÁ Ak vám šlo o peniaze, tak ja ich nemám. A viete, Dmitrij Fiodorovič, keby som aj mala, nepožičala by som vám, lebo nikomu nepožičiavam. Vy potrebujete iba jedno: zlaté náleziská, náleziská a náleziská!
MIŤA *(Zareve.)*
Ach, aby ťa čert zhltol, ty stará bosorka!! Teraz mám už len jedno východisko. Len jedno...
(Odpľuje si a odíde.)

PRESTÁVKA

3. ČASŤ

1. SMRŤ STARCA

Dvere, dostatočne veľké, aby sme videli Zosimu sediaceho na lôžku, vedľa asi päť mníchov. Usmievajú sa. Pred dverami Aľoša.
ZOSIMA *(Zbadá ho.)*
Vitaj, môj krotký, vitaj, môj milý, tak si tu. Vedel som, že prídeš. Neumriem prv, kým sa ešte raz neoblažím rozhovorom s vami, ktorých si obľúbilo moje srdce. Aľoša, a ty si sa stretol s bratom? Čím skôr ho nájdi. Včera som sa poklonil jeho veľkému budúcemu utrpeniu.
AĽOŠA Aké utrpenie ho čaká?
ZOSIMA Až mi srdce zmeravelo od hrôzy nad tým, čo si ten človek chystá na seba. Alexej, ty vyjdeš spomedzi týchto múrov do sveta. Život ti prinesie veľa nešťastí, ale práve v nich budeš šťastný a budeš blahorečiť život. Aj iných prinútiš, aby mu blahorečili, a to je to najdôležitejšie. Nuž, taký si. Žehnám vám všetkým, moji drahí, a vravím vám...
(Chytí sa za srdce, zbledne, s úsmevom klesne na lôžko. Mnísi sa k nemu sklonia.)
OTEC PAISIJ Zomrel.
(Aľoša vyskočí, zjaví sa Rakitin, zapisuje si.)
RAKITIN Zrazu akoby pocítil prudkú bolesť v prsiach, zbledol a mocne si pritisol ruky na srdce. S úsmevom pozeral na ostatných, potom pomaly sklonil tvár k zemi, rozprestrel ruky a v akomsi radostnom nadšení, bozkávajúc zem a modliac sa, ticho a radostne odovzdal dušu Bohu.
AĽOŠA Čo to robíš?
RAKITIN Zapisujem. Chochlakovová chce vedieť všetko, ako zomrie, čo sa bude diať. Teraz sa začnú zázraky. Idem jej to oznámiť.
(Odíde. Aľoša klesne na kolená, modlí sa. Spev mníchov.)

2. ZOSMRADNUTÝ SVÄTEC

V medzere dverí je už rakva. Otec Paisij číta z evanjelia, ostatní sa zmätene na seba pozerajú, zapchávajú si nos, niektorí vyjdú von, kde stojí Aľoša. Pristúpi k nemu Rakitin.
RAKITIN Toto nikto nečakal. Strašné. Z truhly sa šíri taký zápach, že sa to nedá vydržať. Telo svätca má byť nedotknuté. Ani deň neuplynul od smrti. Hnilobný rozklad predbehol prírodu. Je to znamenie Božie. Musím to poslať Chochlakovovej, každú polhodinu chce správu.
(Odbehne. Mních prestal čítať evanjelium, odstúpi od truhly. Prichádza Ferapont.)
FERAPONT *(Kričí a znamením kríža žehná všetky štyri strany.)*
Vyvŕham ťa, vyvrheľ! Odíď, Satanáš, odíď, Satanáš! Vyvŕham ťa, vyvrheľ!
(Má na sebe hrubú kutňu opásanú húžvou. Pod rozhalenou konopnou košeľou mu je vidieť obnaženú hruď zarastenú šedivými chlpmi. Je úplne bosý. Len čo sa začne oháňať rukami, zatrasú sa a zarinčia drsné reťaze, ktoré nosí pod kutňou.)
OTEC PAISIJ Prečo si prišiel, zbožný otec? Prečo rušíš dôstojnosť chvíle? Prečo poburuješ pokorné stádo?
FERAPONT Prišiel som sem vašich hostí, pľuhavých čertov, vyháňať. Pozerám, koľko ste ich tu bezo mňa prichýlili. Brezovou metlou ich chcem povymetať. Dnes ľudia nivočia svätú vieru. Tuto nebohý, váš svätý, neuznával čertov. A dnes sám zosmradol. V tom vidíme veľké Božie znamenie.
OTEC PAISIJ Odíď, otče! Nesúdia ľudia, ale Boh. Možno tu vidíme také „znamenie“, ktoré nie si schopný pochopiť ani ty, ani ja, ani nikto. Odíď, otče, a nepoburuj stádo!

FERAPONT Nedodržiaval pôsty. Paničky mu cukríky nosili vo vreckách, bruchu hovel, napchával si ho maškrtami a myseľ spupnými myšlienkami... Preto naňho padla hanba...
OTEC PAISIJ Obdivujem ťa za tvoje pôsty a skutky sebazaprenia, ale tvoje slová sú nerozvážne. Rozkazujem ti, otče, odíď!
FERAPONT Môj Boh zvíťazil! Zvíťazil nad slnka západom! Pôst a krutý zápas s diablom, to je cesta. Nie láska, nie láska, nie...
(Zúrivo vykríkne s rukami zdvihnutými k slnku; a potom, keď padne tvárou na zem, hlasno sa rozplače ako malé dieťa. Niektorí mnísi ho odnášajú a kričia.)
MNÍSI Ajhľa, svätý! Ajhľa, spravodlivý On by mal zasadnúť na starcovo miesto!!!
(Zaznie zvon. Mnísi sa rozchádzajú. Aj Aľoša.)
OTEC PAISIJ Aj ty si sa pridal k maloverným?
(Aľoša skloní hlavu.)
Kam sa ponáhľaš? Zvonia na pobožnosť. Alebo odchádzaš z pustovne do sveta? Bez opýtania, bez požehnania?
(Aľoša sa uškrnie a odíde.)

3. VZBURA

AĽOŠA *(Kričí do prázdneho priestoru.)*
Kde je Prozreteľnosť a jej prst? Prečo ho stiahla práve v najpotrebnejšej chvíli? Prečo?
RAKITIN *(Zjaví sa.)*
Nahneval si sa na svojho Boha, vzbúril si sa?
AĽOŠA Ja sa proti svojmu Bohu nebúrim, ja len neprijímam jeho svet.
RAKITIN Čo to trepeš?
AĽOŠA Daj pokoj!
RAKITIN To ťa chytilo len preto, že tvoj starký zosmradol? Vari si vážne veril, že začne stvárať zázraky?
AĽOŠA Aj ty si veril!
RAKITIN To je fakt, nejaký zázrak by sa už konečne zišiel!
(Smeje sa.)
Tvoj brat Ivan dnes ráno odišiel do Moskvy, vieš o tom?
AĽOŠA Viem.
RAKITIN Predstav si, napísal som Chochlakovovej o všetkom, čo sa tu prihodilo, a čo myslíš? Obratom mi odpovedala na lístku, že „naskrze nečakala od takého ctihodného starca ako otec Zosima – *také správanie!*“ Naozaj napísala „správanie“!
(Smeje sa.)
Vodku si dáš?
(Vytiahne fľašu.)
AĽOŠA Dám.
(Pije z fľaše.)
RAKITIN No toto! Výborne, kamarát! Vieš čo, Aľoška, kam by bolo teraz najlepšie zájsť?
AĽOŠA Mne je to jedno... kam chceš.
RAKITIN Poďme ku Grušenke, hm? Pôjdeš?
AĽOŠA Poďme ku Grušenke.
RAKITIN Ale ba! No toto!

4. POKUŠENIE GRUŠENKA

Grušenka leží na veľkom, širokom diváne v elegantných čiernych šatách. Aľoša stojí pri diváne, Rakitin si sadne do kresla a pozoruje ich. Feňa sedí ako socha, duchom inde.
GRUŠENKA Aľoša, zlatíčko, pozerám na teba a nemôžem tomu uveriť; panebože, kde sa tu u mňa berieš? Nikdy som neverila, že by si mohol prísť. Hoci nie je práve vhodná chvíľa, čakám na jednu správu, ale aj tak sa teším, že si tu! Sadni si na dián, sem, takto... Panebože, ani sama neviem, prečo som taká natešená...
(Hovorí jednoducho, prosto, nie afektovane ako u Kateriny.)
RAKITIN Odrazu nevieš, ale predtým si stále otravovala, priveď ho a priveď ho...
GRUŠENKA Predtým som mala iný cieľ, ale teraz... Aľošenka, prečo si taký smutný, bojíš sa ma?
RAKITIN Je užialený. Starec mu zosmradol.
GRUŠENKA Akože zosmradol? Trepeš nezmysly. Čuš, ty chumaj. Aľoša, môžem si ti sadnúť na kolená, takto? Ja ťa rozveselím, ty môj chlapček pobožný! Ale vážne, naozaj mi dovolíš, aby som ti posedela na kolenách, nenahneváš sa? Ak rozkážeš, hneď zoskočím.
(Aľoša mlčí.)
RAKITIN Daj doniesť šampanské, máš u mňa dlžobu!
GRUŠENKA Aľoša, okrem iného sľúbila som mu šampanské, ak ťa privedie. Sem so šampanským, aj ja si vypijem! Feňa, Feňa, dones šampanské, tú fľašku, čo tu nechal Miťa, utekaj! Hoci som skúpa, tú fľašku dám. Aj ja si vypijem s vami, chcem sa opiť!
RAKITIN Na akú správu čakáš?
GRUŠENKA Dôstojník prichádza, Rakitin, môj dôstojník prichádza! Teraz je v Mokrom, odtiaľ mi pošle rýchleho posla, tak mi napísal, dnes som dostala list. Sedím a čakám na posla.
RAKITIN Keby teraz prišiel Miťa – no zbohom! Vie o tom?
GRUŠENKA Čoby vedel! Vie, že mi prišiel list. Ale keby sa dozvedel, že idem za ním, zabil by ma. Ale ja sa nebojím jeho noža. Aľoša, predtým som proti tebe chystala úskok. Veď ja som nízka, zúrivá povaha, ale boli zasa chvíle, Aľoša, keď som na teba hľadela ako na svoje svedomie. Hanbím sa, sama seba sa hanbím...
(Vojde Feňa so šampanským.)
RAKITIN Je tu šampanské! No tak, Aľoša, vezmi pohár a ukáž, aký si chlap. Na čo si pripijeme? Na rajskú bránu? Gruša, vezmi pohár, pripi aj ty na rajskú bránu.
GRUŠENKA Na akú rajskú bránu?
(Zdvihne pohár. Aľoša zdvihne svoj, odpije za glg a položí ho nazad.)
AĽOŠA Nie, radšej nebudem!
GRUŠENKA Keď je tak, nebudem ani ja, ani sa mi nechce. Len pi, Rakitka, vypi celú fľašku sám. Ak sa napije Aľoša, napijem sa aj ja.
RAKITIN Začína sa nežné hrkútanie! A ona mu pritom sedí na kolenách! On má smútok, ale čo máš ty? On sa vzbúril proti svojmu Bohu...
GRUŠENKA Prečo?
RAKITIN Jeho starec dnes umrel, ten svätec, starec Zosima.
GRUŠENKA Preboha, a ja som o tom nevedela!
(Zbožne sa prežehná.)
A ja takto, práve teraz mu sedím na kolenách!
(Zoskočí mu z kolien.)
AĽOŠA Rakitin, nezapáraj do mňa, že som sa vzbúril proti svojmu Bohu. Stratil som taký poklad, aký si ty nikdy nemal, a nemôžeš ma teraz súdiť. Radšej pozri tuto na ňu: Videl si, ako sa nado mnou zľutovala? Vybral som sa sem, aby som... priťahovalo ma to, lebo som

bol podlý a zlý, ale našiel som úprimnú sestru. Práve sa nado mnou zľutovala... Grušenka, to hovorím o tebe. Práve si mi napravila dušu.
RAKITIN Ty si naozaj myslíš, že ťa zachránila!? A vieš o tom, že ťa chcela pretiahnuť?
GRUŠENKA Dosť! Čušte obaja. Aľoša, pri tvojich slovách sa prepadávam od hanby. Mala som taký podlý úmysel, že som ťa chcela... pomilovať, zosmiešniť...
RAKITIN Cítim sa ako v blázinci. Dúfam, že sa obaja rozplačete od dojatia!
GRUŠENKA Povedal, že som jeho sestra, a ja na to nikdy nezabudnem! Aľoša, tak som túžila privábiť ťa k sebe, že som mu sľúbila dvadsaťpäť rubľov, ak ťa privedie.
RAKITIN To je nezmysel! To je nezmysel!
GRUŠENKA *(Vyberie peniaze a hodí mu ich.)*
Vezmi si, Rakitka, čo som ti dlžná. A teraz zavri ústa, lebo to, čo budem hovoriť, nie je pre tvoje uši. Sadni si do kúta a čuš, nemáš nás rád, tak buď ticho. Chcela som ťa zničiť, Aľoša, to je svätá pravda, pevne som sa rozhodla... No prečo som to až tak veľmi chcela? Či veríš, alebo nie, nikto sa tu neopováži povedať, že prichádza k Agrafene Alexandrovne pomilovať sa s ňou. Mám tu len svojho starčeka Samsonova, k nemu som pripútaná, jemu predaná, diabol nás zosobášil.
(Na posteľ si ľahne Samsonov. Dá pokyn Grušenke, tá si vyzlečie šaty do pása. Hľadí na ňu, sem-tam sa jej dotkne.)
MONOLÓG SAMSONOVA Opeknela si. Áno, opeknela. Keď som ťa pred piatimi rokmi priviedol, bola si plachá, hanblivá, útla žubrienka. Mala si iba osemnásť. Teraz si bezočivá, chamtivá a skúpa. Dobre som ťa vychoval. Dal som ti šesťtisíc rubľov, bola to odmena za tvoje služby. Už tu dlho nebudem. V testamente nedostaneš nič, všetko si podelia moji synovia. Myslel som, že peniaze rozflákaš, ale ty si majetoček zveľadila, zbohatla si, žabka.
(Hladká ju po tele.)
Ešte jednu radu ti dám. Ak si už máš vybrať jedného z Karamazovovcov, otca alebo syna, vyber si starého, ale s podmienkou, aby si ťa ten starý lotor vzal a vopred ti prepísal aspoň voľajaké peniaze. No s kapitánom sa nesplietaj, z neho nebudeš mať nič.
(Odíde. Alebo bude v diváne a Grušenka ho len priklopí otváracím vrchom.)
GRUŠENKA Chcela som zničiť tvoju čistotu! Áno, aby si pocítil, čo to je! Aby si neklopil s odporom predo mnou zrak. Chcela som, aby si skučal od túžby znovu vniknúť do mňa! Nuž a teraz pricestoval ten, čo mi ublížil, a tak sedím a čakám na správu. Zneužil ma a opustil. On je počiatkom zla. „Veď ja mu to odplatím, poriadne mu to odplatím!“ Tak som mnohokrát kričala do tmy. Pred mesiacom som zrazu dostala list, v ktorom píše, že ovdovel, cestuje sem a chce sa so mnou stretnúť. Preto dnes, ak tam pôjdem, možno vezmem so sebou nôž, ešte som sa nerozhodla... Povedz mi, ľúbim tamtoho alebo nie? Toho, čo mi ublížil – ľúbim ho alebo nie? Mám mu odpustiť alebo nie?
AĽOŠA Veď si mu už odpustila.
GRUŠENKA A možno som mu ešte neodpustila.
FEŇA *(Náhle vojde, Grušenka sa strhne.)*
Milosťpani, prišiel po vás koč z Mokrého, hneď prepriahnu čerstvé kone... List, list, milosťpani, aha, list!
GRUŠENKA Zavolal ma! Zapískal! Plaz sa, psíček! Idem! Zbohom, Aľoša, môj osud je spečatený... Choďte, choďte, choďte preč odo mňa všetci, aby som vás už nevidela... Grušenka odlieta do nového života... Nespomínaj na mňa v zlom ani ty, Rakitka. Možno idem na smrť! Som ako opitá!
(Vybehne.)
RAKITIN No, teraz ju už nezaujímame!

GRUŠENKA *(Vráti sa.)*
Aľošenka, pozdrav odo mňa svojho brata Mitenku a povedz mu: Grušenku dostal podliak, a nie ty, šľachetný človek!
(Odíde.)
RAKITIN Ten jej dôstojník je Poliak, vraj prišiel o miesto. Teraz sa dozvedel, že Grušenka má peniaze, tak sa vrátil – to je celý ten zázrak. Tak čo, obrátil si hriešnicu? Priviedol si pobehlicu na cestu pravdy? To je ten zázrak, čo mal prísť?
AĽOŠA Prestaň, Rakitin!
RAKITIN Nech vás čert uchytí, všetkých, koľko vás je! Na kieho ďasa som sa s tebou spantal! Od tejto chvíle ťa viacej nepoznám. Choď si sám, tam je tvoja cesta!

5. MONOLÓGY ZLOČINU

Priestor sa stratí. Len veľké prázdno.
MIŤA *(Chytí starú Feňu, trasie ňou.)*
Kde je? Mala byť u starého Samsonova, peniaze rátať. Sám som ju tam odprevadil, ale nie je tam! Kde je?
FEŇA Mladý pán, ja nič neviem, naozaj nič neviem, čo ma zabijete, nič neviem.
MIŤA Vrátila sa?
FEŇA Nevrátila sa, ako je Boh nado mnou, nevrátila sa!
MIŤA Klameš, viem kde je...
(Odsotí ju.)
MONOLÓG MIŤU Ako som vychádzal z izby, zbadal som na stole mosadzný mažiarik a v ňom tĺčik. Zrazu som schmatol tĺčik z mažiarika, vopchal si ho do bočného vrecka a vybehol z izby.
FEŇA *(z tmy)*
Preboha, koho sa chystáte zabiť!?
MONOLÓG MIŤU Je u môjho otca. Kde inde by mohla byť? Veľkou okľukou som obehol jeho dom. Cez bočnú uličku som sa dostal na osamotenú cestu, pustú a neobývanú, tam za vysokým plotom bol sad Fiodora Pavloviča. Vyšplhal som sa hore. Podo mnou bol kúpeľ.
(Šplhá sa imaginárne, predtým behá na mieste. Dostáva sa do stavu, o ktorom hovorí.)
To isté miesto si vraj vybrala Lizaveta Smradľavá. Ako tu mohla preliezť? Tehotná? Zoskočil som dole, v dome sa svietilo. V spálni. Grušenka je tam! Zakrádal som sa k oknu. Všade bolo mŕtve ticho, bezvetrie, ani najmenší pohyb vánku. Ani som nedýchal. Pri obloku som sa postavil na špičky.
(Príde Karamazov v hodvábnom župane a čistej holandskej košeli so zlatými manžetami. Ranu na hlave má obviazanú červenou šatkou. Pozrie sa k obloku, Miťa sa zohne.)
Je sám, je sám! Keby bola uňho, tváril by sa inak. Pocítil som nezmyselnú a nepochopiteľnú zlosť, že tu Grušenka nie je. Tak je tam, alebo nie je?
(Zaklope na okno imaginárne signál a uskočí. Starec sa mykne, zdvihne hlavu, rozbehne sa k obloku. Otvorí ho.)
KARAMAZOV Grušenka, si to ty? Povedz, si to ty? Kde si, zlatíčko, anjelik, kde si? No kde si?
(Vzrušene dychčí.)
Poď sem, pripravil som ti darček, poď, ukážem ti ho...
MIŤA Celý jeho profil sa mi hnusí, ovisnutý ohryzok, zahnutý nos, ústa, ktoré sa usmievajú v slastnom očakávaní... To je môj súper, mučiteľ môjho života! Môj otec! Nenávidím ťa! Čo ak sa neovládnem?
(Vyšklbne tĺčik z vrecka. Prichádzajú Smerďakov, Marfa, Grigorij. Ľahnú si na zem. Havrany

preletia nad ich hlavami. Nejaký muž obkresľuje ležiace telá kriedou. Grigorij vstane.)
GRIGORIJ Podvečer toho dňa sme sa s Marfou podrobili liečebnej kúre.
Marfa ma celého natrela vodkou a tajným, veľmi silným výťažkom z byliniek a ja som natrel ju, zvyšok sme vypili.
(Marfa mrmle zaklínadlá.)
Potom sme zaspali. Ale ja som sa nečakane zobudil. Vo vedľajšej izbe Smerďakov odolával záchvatom epilepsie.
(Smerďakov sa začne triasť.)
Vstal som, boleli ma kríže, obliekol som sa. Manželka spala ako zarezaná.
(Marfa chrápe.)
Ozvali sa vo mne výčitky svedomia, že spím a dom nikto nestráži. Spomenul som si, že som bráničku do sadu podvečer nezamkol. Kríže ma neznesiteľne boleli.
(Stená. Miťa ho uvidí, utečie. Grigorij beží za ním.)
Panebože!!! Bežal k plotu, dobehol som ho a chytil za nohu. Otcovrah!
(Karamazov zmeravie. Stratí sa.)
MIŤA Odkopol som ho! Udrel. Spadol do trávy. V ruke som mal mosadzný tĺčik a bezmyšlienkovite som ho odhodil do trávy. Tĺčik dopadol na dva kroky od Grigorija, na chodník, na najviditeľnejšie miesto. Starcova hlava bola celá zaliata krvou; chcel som zistiť, či som mu prerazil lebku, alebo ho len „švacol“ tĺčikom po temene. Ale krv tiekla, hrozne tiekla a jej horúci prúd zalial moje trasúce sa prsty. Grigorij, veď ty si ma vychoval, ty a Marfa.
(Niekde v tme sa miluje žena s mužom. Vzdychajú.)
Čo je to? Čo to robíte?
(Z tieňa vyjde žena s mužom.)
Mama! Mama! Nenechávaj ma tu! Mama! Mám iba päť rokov. Vráť sa. Otec zabudol, že žijem, a ty si užívaš v Moskve so študentom. Ušla si od nás. Vráť sa, mama, prosím... Zomrieš tam, opustená! Nenechávaj ma tu!
(Prichádza Sofia, má v rukách dieťa, je šialená.)
Ty tu čo chceš, ty si Aľošova mama a Ivanova! Aj ich si vychoval, Grigorij, keď sa obesila. A potom si nás vzali príbuzní našich matiek. Nepoznali sme sa, my traja bratia, a zrazu sme všetci traja prišli za otcom, za tým sviniarom. Grigorij! Preboha, ži, Grigorij!
(Prichádza Smradľavá, ide k Smerďakovovi, ktorý má epileptické záchvaty. Príde Karamazov, má bledú tvár a kričí.)
KARAMAZOV *(Tvár má bledú ako smrť.)*
Huš! Huš! Huš!!!
(Tma.)
MIŤA *(Škrtí Feňu.)*
Kde je? Kde je??
FEŇA V Mokrom, išla za svojím dôstojníkom. Ten, čo ju zviedol, sa vracia a chce si ju vziať.
MIŤA Na toho Poliaka som úplne zabudol. Bože...
FEŇA Čo to máte s rukami, celé sú od krvi!?
MIŤA Áno, to je krv, Feňa, ľudská krv... panebože, prečo bola preliata?

6. OŠIAĽ A ZMIERENIE DUŠE

Miťa vojde do krčmy. Za stolom sedí Grušenka, nudí sa, zíva, oproti sedí Poliak, dôstojník vo vyblednutej uniforme, plešatý, s bruškom, asi 40-ročný. Žiaden ideál muža. Fajčí. V kúte sedí Rakitin. Pijú čaj. Miťa ich chvíľu pozoruje, potom vystúpi do svetla. Grušenka od strachu vykríkne, pritlačí sa k Rakitinovi.
MIŤA Vážené panstvo, ja... ja nič! Nebojte sa, veď ja nič, ja nič, môžem... pobudnúť s vami do rána?
POLIAK Panie, my sme tu súkromne. V hostinci sú aj iné miestnosti.
MIŤA Chcel som svoj posledný deň a poslednú hodinu stráviť v tejto miestnosti, práve v tejto izbe... kde som aj ja zbožňoval... svoju kráľovnú... Aha, toto som si priviezol.
(Vytiahne hŕbku bankoviek.)
Dovoľ, „panie“! Chcem hudbu, krik, všetko ako predtým... Svoju poslednú noc oslávim spomienkou na deň svojej radosti...
(Poliak nehybne pozerá naňho, na hŕbku bankoviek, pozrie na Grušenku a je v pomykove.)
POLIAK Ak dovolí moja krulowa...
GRUŠENKA Čo je to „krulova“, nebodaj kráľovná? To nevieš po rusky? Miťa, nestraš nás. Nebudeš nás strašiť, povedz, nebudeš? Ak nebudeš, tak som rada, že si tu... Miťa, počuješ? Som veľmi rada! Chcem, aby si bol tu s nami!
POLIAK Želanie mojej vládkyne je pre mňa zákon!
(Miťa kývne rukou s bankovkami, do izby vbehnú hudobníci, dievčatá a chlapci s alkoholom a jedlom, tancujú, spievajú. Grušenka podíde k Miťovi.)
GRUŠENKA Odlož už tie peniaze do vrecka! Kde si ich toľko zohnal?
(Miťa ešte vždy drží v ruke skrkvané bankovky, ktoré si najmä Poliak veľmi dobre všíma.)
MIŤA Na Poľsko, „panie“, pripíjam na vaše Poľsko, na poľskú krajinu!
POLIAK Bardzo mi to milo, panie, pripijeme.
MIŤA Na Poľsko, „panie“, hurá!
(Vypijú do dna.)
Teraz na Rusko, ,,panie“, a na zbratanie!
GRUŠENKA Nalej aj nám, na Rusko chcem pripiť aj ja.
RAKITIN Aj ja!
MIŤA Si ako mucha, Rakitin, zjavíš sa vždy tam, kde smrdí lajno.
POLIAK Jak to panie myslel?
VŠETCI Na RUSKO!!!
MIŤA Všetci, všetci, na Rusko, hurá!!! A čo vy, „panie“?
(Poliak nepil.)
Vy takto?
POLIAK Na Rusko s hranicami do roku tisícsedemstosedemdesiatdva! Pred tým, ako ste nás anektovali.
(Vypije.)
MIŤA Ste nacionalista, „panie“!
POLIAK Ja iba ľúbim svoju slobodnú vlasť!
GRUŠENKA Ticho! Nehádajte sa! Nechcem nijaké konflikty!!! Hrajte!
(Hudba, tanec, spev, Grušenka šalie. Miťa odviedol Poliaka. Zrazu sa stratili. Orgie. Muži pri tanci milujú ženy. Grušenka spieva, ale skôr je to krik prírody. Spotí sa. Vyberie voňavku a strieka sa ňou. Zrazu všetci zmrznú. Rozsvieti sa svetlo v druhej časti javiska. Je tam truhla so starcom Zosimom. Pri truhle kľačí len otec Paisij a číta z evanjelia. Vstúpi Aľoša. Kľakne si, zápach ešte pretrváva. Zrazu vyskočí. Otec číta.)

OTEC PAISIJ Na tretí deň bola svadba v Káni Galilejskej a bola tam matka Ježišova. Pozvali na svadbu aj Ježiša a Jeho učeníkov... Keď chybovalo vína, povedala matka Ježišova: Nemajú vína. I riekol im Ježiš: Naplňte tie nádoby vodou. A naplnili ich až po okraj. Potom im povedal: Teraz naberte a zaneste starejšiemu. A oni zaniesli. Starejší ochutnal vodu, ktorá bola premenená na víno; nevedel totiž, odkiaľ je, ale posluhovači, ktorí brali z vody, vedeli. I zavolal si starejší ženícha. A povedal mu: Každý človek podáva najprv dobré víno, a keď si už hostia upili, dá horšie, ty si však zachoval dobré víno až dosiaľ.
(Ku Grušenke v Mokrom sa zrazu vráti Poliak. Otec Paisij zamrzne... Poliak kričí. Za ním Miťa.)
POLIAK Pani Agrippina...
GRUŠENKA Ja som Grušenka, rozprávaj po rusky, inak nie som ochotná ťa počúvať!
POLIAK Pani Agrafena, pricestoval som zabudnúť na minulosť a odpustiť, zabudnúť, čo bolo do dnešného dňa...
GRUŠENKA Akože odpustiť? Ty mne odpustiť?
POLIAK Tak jest, pani, ja nie som malodušný, ja som veľkodušný. No bol som zadivený, keď som videl tvojich milencov. Pán Miťa mi tam v izbe dával tri tisícky, aby som odišiel. Napľul som pánovi do tváre.
GRUŠENKA Čože, on ti dával za mňa peniaze? Je to pravda, Miťa? Ako si sa opovážil? Či som ja na predaj? A on – nechcel vziať od teba peniaze?
MIŤA Ale chcel, chcel! Lenže celé tri tisícky naraz, a ja som mu ponúkol iba sedemsto rubľov zálohu.
GRUŠENKA Jasné, dopočul sa, že mám peniaze, preto sa prišiel so mnou oženiť!
POLIAK Pani Agrippina, som šľachtic! Prišiel som si ťa vziať za manželku a vidím tu inú pani, nie tú, čo kedysi, ale svojhlavú a nehanebnú.
GRUŠENKA Prac sa, odkiaľ si prišiel!
POLIAK Predajná cundra!
(Miťa sa naňho vrhne, oblapí ho oboma rukami, zdvihne a v okamihu ho vynesie zo salónu. Tanec, spev, orgie. Všetci zrazu zamrznú, rozsvieti sa u otca Paisija.)
AĽOŠA Prečo svadba? Ježišov prvý zázrak! Ach, áno... veď je to svadba, veselie... no pravdaže. Hen sú hostia, hen sedia novomanželia a veselé svadobné zhromaždenie a... kdeže je múdry starejší? Ale kto je to? Kto? Miestnosť sa znova rozostúpila... Kto to tam vstáva spoza veľkého stola? Ako... Aj on je tu? Ale veď on je v rakve... No je aj tu... vstal, zbadal ma, ide sem... Panebože!
„Tiež ma pozvali, milý môj. Veselíme sa, pijeme nové víno, víno novej, veľkej radosti; vidíš, koľko je tu hostí? A vidíš naše slnko, vidíš Ho?“
Bol to sen? Zadriemal som v okamihu, ako som si kľakol pred truhlou? Neviem. Ale zrazu som pocítil niečo, niečo... čo neviem pomenovať. Cítim len pokoj... a lásku...
(Ku Grušenke sa vracia Miťa.)
GRUŠENKA Chcem piť, chcem sa načisto spiť, tak ako minule, pamätáš sa, Miťa, pamätáš, ako sme sa tu vtedy spoznávali! Povedz, ty si ma chcel prepustiť jemu, áno? Naozaj si to chcel urobiť?“
MIŤA Nechcel som stáť v ceste tvojmu šťastiu.
GRUŠENKA *(Nahmatá mu pod sakom pištoľ, vytiahne ju.)*
Tak ty si sa kvôli mne chcel zajtra zastreliť? Prečo? Mám rada pojašencov, ako si ty! Zajtra ti možno poviem jedno slovíčko... dnes ti ho nepoviem, ale zajtra. Ty by si chcel dnes? Nie, dnes nechcem... Miťa, Miťa, veď ja som ho ľúbila! Tak som ho milovala celých päť rokov, stále, po celý ten čas! Veď som vtedy mala iba sedemnásť rokov a on bol vtedy ku mne taký milučký, taký veselý... Ale teraz, panebože, veď to nie je on, to vôbec nie je on. Preklínam, preklínam tých päť rokov, nech sú prekliate! Miťa, prečo ma nebozkávaš? Čo máš z toho, že ma počúvaš? Bozkávaj ma, bozkávaj poriadne, tak, tak. Keď ľúbiť – tak ľúbiť! Bozkávaj ma! Zbi ma, trýzni ma, urob mi dačo... Och, naozaj si zaslúžim, aby ma trýznili... Dosť, prestaň!
(Zrazu je ticho. Mŕtve ticho. Sú sami.)
Kto sa to na nás pozerá?
MIŤA *(Počuť kroky mnohých nôh.)*
Páni... Čo to má znamenať, páni? Starec a jeho krv... Rozumiem!
HLAS Rozumieš? Tak si pochopil! Otcovrah a vyvrheľ, krv starca, tvojho otca, volá o pomstu!
MIŤA Ale to nie je možné!
HLAS Pán poručík vo výslužbe Karamazov, som nútený oznámiť vám, že ste obvinený z vraždy svojho otca Fiodora Pavloviča Karamazova, spáchanej tejto noci...
(Tma, kroky.)

4. ČASŤ

1. VO VÄZENÍ

Vo väzení. Miťa, Aľoša a Grušenka.

AĽOŠA Včera som sa stretol s Feťukovičom, je to vynikajúci právnik, Ivan ho zohnal aj zaplatil. A prispela aj Katerina Ivanovna...

(Aľoša si uvedomí, že o Katerine by pred Grušenkou nemal vravieť.)

GRUŠENKA *(veselo)*

A predstav si, Miťa, že môj bývalý „pan" ochorel. Cestou sem som na chvíľočku zabehla aj k nemu. Chudák, žije v strašnej biede, musela som mu dať rubeľ. Zmyslel si vyhrávať na gitare a spieval mi staré pesničky. Asi dúfa, že ma dojme a že sa zaňho vydám.

MIŤA Som tu len dva mesiace a už sa za ním vláčiš?

GRUŠENKA A toto mi prečo vravíš?

AĽOŠA Veľmi ťa miluje, to preto. A teraz je ešte aj podráždený.

GRUŠENKA A čo ja? Ja nie som podráždená?! Vie o Poliačikovi od samého začiatku a zrazu naňho začne žiarliť!

AĽOŠA Trápi sa...

GRUŠENKA To si len ty myslíš, že sa trápi. On zámerne začal žiarliť, ale v skutočnosti mu je to celkom jedno. Chodím sem za ním každý deň, sprostaňa, a on mi tu stále rozpráva o Kati. To znamená, že ju ľúbi! Sám sa voči mne previnil, tak sa teraz zadrapil do mňa, aby ukázal, že som sa previnila skôr ako on, a aby všetko zvalil na mňa.

AĽOŠA Miťa Katerinu Ivanovnu neľúbi. A ani ona jeho. Prečo sa stále vzájomne mučíte?

GRUŠENKA *(Miťovi, milo.)*

Doniesla som ti pirohy.

MIŤA Odnes ich svojmu „panovi", keď je taký chorý...

GRUŠENKA *(Vstane.)*

Nechám ich u dozorcu. Ak ich nezješ, budem vedieť, že sa živíš len zlomyseľným srdcom!

(Odíde.)

AĽOŠA To ju necháš len tak odísť!? Prečo si ju neodprosil?

MIŤA Nech ťa Boh chráni, aby si dakedy ženu prosil o odpustenie! Neodpustí ti hneď, ale zdepce ťa, pošliape ako handru, zráta ti všetko, aj to, čo nebolo, a až potom ti odpustí. A to urobí ešte tá najlepšia z nich! Korím sa pred ňou, Alexej, hlboko ju obdivujem! Lenže ona to nevidí, nie, jednostaj sa jej máli lásky. Budeme viesť vojnu. Ale ľúbiť – ľúbiť ju budem nekonečne. Zosobášia nás spolu na Sibíri? Čo myslíš? Bez nej žiť nemôžem.

AĽOŠA Ešte ťa neodsúdili.

MIŤA Beda mojej hlave, Aľoša, som stratený! Beda, beda, beda...

AĽOŠA To si už stratil všetku nádej, brat môj?

MIŤA Čert aby bral ten súd! Kašlem na súd. Ja som nevravel o súde, keď som povedal „beda mojej hlave, som stratený".

AĽOŠA A o čom?

MIŤA Boha mi je ľúto!

AĽOŠA Boha ľúto? To ako?

MIŤA Predstav si: tu v hlave, akože v mozgu, sú nervy, také chvostíky, no a len čo sa tam zachvejú, zjaví sa obraz a ja myslím... pretože sú tu chvostíky, a nie preto, že mám dušu. Rakitka mi to včera vysvetľoval. Vraj to tvrdí nejaký Bernard. Rakitka chce o mne napísať článok, že som podľa Bernarda vlastne nemohol nezabiť, pretože ma zdeptalo prostredie a tie chvostíky sa mi roztriasli v hlave tak, že som nemohol nezabiť. Ale keby som žil v inom prostredí, aj tie chvostíky by sa triasli inak a ja by som bol dobrý. Ako ty. Tá veda je vynikajúca vec, Aľoša! Nový človek vyrastie... Ale aj tak mi je Boha ľúto!

AĽOŠA Potom ešte v Boha veríš.

MIŤA Neviem... Niekedy sa mi zdá, že som v sebe pocítil nového človeka. Čo na tom, že budem v baniach dvadsať rokov! Nezabil som otca, ale prijímam to! Ublížil som Katerine aj Grigorijovi, bil som sa a pil, zoberiem na seba trest a vykúpim sa. To sa mi niekedy zdá. Ale potom začnem myslieť len na tie chvostíky a... Brat Ivan...

AĽOŠA Čo Ivan?

MIŤA Musel som mu prisahať, že ti to neprezradím. Kládol mi na srdce,aby som ti to neprezradil, ale ja ti to poviem a urobím tak, ako rozhodneš. Navrhuje mi útek do Ameriky. S Grušou. Ja bez Gruše nemôžem žiť, Aľoška! Čo ak ju do trestaneckej kolónie ku mne nepustia? Čo si ja tam bez Gruše počnem, pod zemou s kladivom? Iba si ním sám hlavu roztrepem! Čo mám robiť, Aľoška, čo?

AĽOŠA Ty už vôbec nedúfaš, že dokážeš svoju nevinu?

(Miťa křčovito zdvihne plecia a záporne pokrúti hlavou.)

Nepoviem ti, čo máš robiť. Po súde sa rozhodneš sám. Zbohom, brat môj. Musím ísť za Katerinou Ivanovnou...

MIŤA Počkaj! Povedz jej, aby na súde za žiadnych okolností nepovedala to... ako som sa jej vtedy poklonil. Povieš jej to?

(Aľoša prikývne.)

Počkaj ešte! Staň si predo mňa, takto.

(Schmatne Aľošu za plecia a pevne ich stisne.)

Povedz mi čistú pravdu ako pred Pánom Bohom: veríš, že som tú vraždu spáchal, alebo neveríš?

AĽOŠA Ani jedinú minútu som neveril, že si vrah.

MIŤA Nech ti to Boh odplatí! Dodal si mi sily pred zajtrajším súdom. No choď už, choď!

2. U CHOCHLAKOVOVEJ

(Chochlakovová sedí v kresle. Opuchnutú nohu má vyloženú na taburetke. Vojde Aľoša.)

CHOCHLAKOVOVÁ Večnosť, celú večnosť som vás nevidela! Môj milý Alexej Fiodorovič, počúvajte, čo dnes napísali do novín o mne a o vašom bratovi:

„... unudená vdovica, čo sa robí mladou, natoľko podľahla jeho zvodom, že iba dve hodiny pred zločinom mu ponúkala tritisíc rubľov, ak s ňou zaraz ujde na zlaté náleziská. Ale zločinec sa rozhodol, že radšej zabije otca a olúpi ho o tri tisícky, ako by sa mal vláčiť na Sibír so štyridsaťročnými pôvabmi svojej unudenej dámy." Tak, čo na to poviete? Viete, kto to písal? Váš priateľ Rakitin. Z pomsty, pretože som ho vyhnala... Ten úbohý mládenec si zmyslel zaľúbiť sa do mňa. Počúvajte, Aľoša, čo je to ten „afekt"?

AĽOŠA Prosím?

CHOCHLAKOVOVÁ Veď viete – súdny afekt, za ktorý všetko odpúšťajú. Môžete spáchať, čo chcete – hneď vám to odpustia.

AĽOŠA Nikdy som nič také nepočul.

CHOCHLAKOVOVÁ Vy nič neviete? Predstavte si: dakto sedí, spieva romancu a zrazu sa mu niečo nepozdá, schmatne pištoľu a zastrelí hocikoho, kto sa mu naďabí, ale potom mu to odpustia, lebo to bol afekt. Nedávno som to čítala a všetci lekári to potvrdili. Oni teraz všetko potvrdzujú. No a takýto afekt istotne dostal aj Dmitrij Fiodorovič. Prišiel sem, vykrikoval: peniaze, peniaze a potom odišiel a zabil.

AĽOŠA Ale veď on ho nezabil.

CHOCHLAKOVOVÁ Viem, zabil ho ten starec Grigorij... Ako ho Dmitrij Fiodorovič udrel, tak padol, ale potom vstal, šiel a zabil Fiodora Pavloviča.
AĽOŠA Ale prečo?
CHOCHLAKOVOVÁ Afekt! Nerozumiete?! Kto dnes nie je v afekte? Vy, ja, všetci sme v afekte. Prosím vás, aj moja Lise je v afekte, ešte včera som nad ňou plakala, predvčerom som plakala, až dnes som sa dovtípila, že má jednoducho afekt.
(Z vedľajšej miestnosti sa znovu ozve tupé buchnutie.)
Ozaj, sľúbila som, že vás za ňou pošlem, hneď ako prídete. Strašné. Choďte za ňou, ale pozor na afekt!
(Aľoša vojde do Lisinej izby. Lise sedí schúlená vo svojom kresle. Nepozerá sa na Aľošu. Aľoša ju pohladí po ruke, sadne si oproti nej.)
AĽOŠA Máte zlú náladu?
LISE Naopak. Práve som uvažovala, ako dobre som urobila, že som vám vrátila sľub. Vy nie ste súci za muža. Ak by som vám kázala odniesť list tomu, do ktorého sa zaľúbim po vás, vy by ste list doručili a ešte by ste mi doniesli aj odpoveď! Bože môj, Aľoša, prečo si vás nevážim? Mám vás veľmi rada, ale nevážim si vás.
AĽOŠA Prečo ste si ma dnes zavolali, Lise?
LISE Chcem, aby ma dakto utrýznil, aby sa so mnou oženil a potom ma oklamal, opustil a ušiel. Nechcem byť šťastná!
AĽOŠA Našli ste záľubu v zmätkoch?
LISE Ach, túžim po zmätkoch. Jednostaj sa mi žiada podpáliť dom.
AĽOŠA Žijete v bohatstve...
LISE Bolo by lepšie, keby som žila v chudobe?
AĽOŠA Lepšie. Sú deti, ktorým sa veľmi žiada voľačo zapáliť, a aj zapaľujú. Je to čosi ako choroba.
LISE *(Vstane z kresla, nemotorne chodí.)*
Vy mnou opovrhujete! Ale ja jednoducho nechcem robiť dobro, chcem robiť zlo a nie je v tom nijaká choroba. A ja to nielen vravím, ja to naozaj urobím.
AĽOŠA Verím. Za istých okolností ľudia majú radi zločin.
LISE Vždy ho majú radi, nie iba „za istých okolností". Aľoša, je to pravda, že židia na Veľkú noc kradnú deti a zabíjajú ich?
AĽOŠA Neviem.
LISE Čítala som, že akýsi žid štvorročnému chlapčekovi najprv odrezal všetky prsteky na oboch ručičkách a potom ho pribil klincami na stenu. Na súde potom vypovedal, že chlapček umrel veľmi rýchlo. Že vraj už po štyroch hodinách. Chlapček vraj jednostaj stenal a on sa s potešením prizeral. To je krásne!
AĽOŠA Krásne?
LISE Občas si predstavujem, že som ho ukrižovala ja. Vidím, ako visí a stoná, a ja si sadnem oproti nemu a jem ananásový kompót. Mám veľmi rada ananásový kompót. Ráno som rozprávala o tom chlapčekovi istému človeku a povedala som, že „je to krásne". On sa zasmial a povedal, že je to naozaj krásne, a povedal mi príbeh o jednom generálovi, ktorý dal roztrhať psom malého chlapčeka. Potom vstal a odišiel. Opovrhoval mnou?
AĽOŠA Ten človek vami neopovrhoval, lebo sám možno verí ananásovému kompótu. Aj on je teraz veľmi chorý, Lise. On nikým neopovrhuje, on iba nikomu neverí. A keďže neverí, nuž, prirodzene, aj opovrhuje
LISE Teda aj mnou?
AĽOŠA Aj vami.

LISE To je krásne. Keď odišiel a zasmial sa, pocítila som, že je krásne, ak človekom opovrhujú. Aľoša, zachráňte ma! Všetko sa mi hnusí! Aľoša, prečo ma neľúbite!?
AĽOŠA Ale ja vás ľúbim!
LISE A budete pre mňa plakať?
AĽOŠA Budem.
LISE Nie zato, že som odmietla byť vašou ženou, ale jednoducho plakať pre mňa, iba kvôli mne?
AĽOŠA Budem.
LISE Ďakujem vám. Potrebujem len vaše slzy. A všetci ostatní nech ma zatratia a rozšliapu nohami! Lebo ja nikoho neľúbim. Počujete, ni-ko-ho! Naopak, nenávidím! Počkajte.
(Podáva mu list.)
Odovzdajte ho svojmu bratovi Ivanovi Fiodorovičovi. Ešte dnes, ihneď! Inak sa otrávim! Mal prísť k matke aj s Katerinou Ivanovnou. Možno je už tam.
(Aľoša vezme list a odchádza.)
LISE On mu ho skutočne doručí!
(Lise spadne na zem vysilená. Plazí sa ku kreslu. Aľoša sa vráti do salónu. V salóne sedí s Chochlakovovou Ivan a Katerina Ivanovna. Ivan je bledý, oči mu blčia. Chochlakovová práve dočítava návšteve správu z novín.)
CHOCHLAKOVOVÁ „... ale zločinec sa rozhodol, že radšej zabije otca a olúpi ho o tri tisícky, ako by sa mal vláčiť na Sibír so štyridsaťročnými pôvabmi svojej unudenej dámy." Ten Rakitin to napísal z pomsty, pretože som neopätovala jeho lásku. Ale píše naozaj krásne básne. Jednu napísal aj o mojej nohe, ale má to aj mravné ponaučenie. Vy ste už tu, Aľoša? Čítala som vám tú báseň? Mám ju odloženú v nočnom stolíku, hneď vám ju donesiem. Poďte, Katerina Ivanovna, pomôžete mi.
(Chochlakovová za pomoci Kateriny Ivanovny odkríva do svojej spálne.)
AĽOŠA Mám pre teba list.
IVAN Á, to je od toho čertíka!
(Roztrhá list.)
Ešte nemá ani šestnásť rokov a už sa ponúka!
AĽOŠA Ako sa ponúka?
IVAN Veď vieš, ako sa ponúkajú nerestné ženy, nie?
AĽOŠA Chcel som od teba počuť niečo také... čo by ju mohlo zachrániť. Je chorá, možno upadá do šialenstva...
IVAN A ty vieš, ako sa upadá do šialenstva?
AĽOŠA Nie, neviem. Prečo?
(Vojde Katerina Ivanovna.)
KATERINA I. Hrozná žena. Ledva som sa jej zbavila. Rýchlo, máme len chvíľočku, kým sem nedokríva. Alexej Fiodorovič, idete od neho, však? Odkázal mi niečo?
AĽOŠA Len jedno – aby ste brali ohľad na seba a nevypovedali na súde nič o tom... čo bolo medzi vami... v čase, keď ste sa po prvý raz zoznámili... v tom meste...
KATERINA I. Aha. Ide mu o moju hlbokú poklonu za tie peniaze! O koho sa bojí, o seba alebo o mňa?
AĽOŠA Aj o seba, aj o vás.
KATERINA I. Vy ma ešte nepoznáte, Alexej Fiodorovič, ale ani ja sa ešte nepoznám. Možno sa vám po zajtrajšom výsluchu zažiada rozšliapať ma.
AĽOŠA Budete vypovedať čestne a to je jediné, čo treba.
KATERINA I. Žena sa často zachová nečestne. Ešte pred hodinou som si myslela, že by mi

hrôza nedovolila dotknúť sa toho netvora... ako dákeho hnusného plaza... a vidíte, nie je to tak, stále je ešte pre mňa človekom! A spáchal vôbec tú vraždu?
(Ivanovi.)
To len ty, ty si ma presvedčil, že spáchal otcovraždu. Len tebe som uverila!
IVAN Ale teraz mám už toho naozaj dosť.
(Ivan vstane a odíde.)
KATERINA I. Ponáhľajte sa za ním! Má nervovú horúčku, povedal mi to lekár. Na ulici vidí mŕtvych, vo sne sa mu zjavuje čert...
(Za dverami sa ozve Chochlakovovej hlas, ktorý recituje: „Ach, tá nôžka, ach, tá nôžka, chorľavie a bolí troška...“)
Tak bežte!
(Aľoša vybehne na schody pred domom. Ivan stojí na schodoch, šúcha si čelo. Akási temná postava z bočnej uličky ho sleduje. Ivan zbadá Aľošu.)
IVAN Teraz bude celú noc prosiť Matku Božiu o radu, ako sa má zajtra zachovať na súde. Či má byť Mitenkova spasiteľka, alebo zhubkyňa. To ona je odporný plaz...
AĽOŠA Brat môj, Katerina Ivanovna ťa ľúbi.
IVAN To je možné. Ale ja o ňu nemám záujem.
AĽOŠA Prečo jej potom hovoríš také veci, že si robí nádeje?
IVAN Lebo musím počkať, kým nad vrahom vyhlásia rozsudok! Keby som sa s ňou rozišiel teraz, z pomsty ku mne by ho zajtra zničila.
AĽOŠA Nad „vrahom“?
(Ivan sklopí oči.)
Čím môže zničiť brata?
IVAN Má v rukách list napísaný Dmitrijovou rukou a tento list matematicky dokazuje, že on zabil Fiodora Pavloviča.
AĽOŠA To nie je možné!
IVAN Sám som ho čítal. Napísal ho Katerine deň pred vraždou. Píše jej, že ak do ďalšieho dňa nezoženie peniaze u známych, pôjde za otcom a rozmláti mu hlavu na kašu. Je to tam čierne na bielom, Alexej!
AĽOŠA On nezabil otca, on nie!
IVAN A kto potom?
AĽOŠA Ty dobre vieš, kto.
IVAN Kto?
AĽOŠA Viem iba jedno. Ty si otca nezabil, *ty nie.*
IVAN Čo to znamená – ty nie? To viem aj sám, že ja nie, čo blúzniš?
AĽOŠA Nie, Ivan, sám si si niekoľko ráz vravel, že vrahom si ty.
IVAN Kedy som to vravel...
AĽOŠA Veľa ráz si si to vravel, keď si bol sám.
IVAN Priznaj sa... ty si ho videl! Vieš, že tamten chodí ku mne? Ako si sa to dozvedel, vrav!
AĽOŠA Kto je *tamten*? Máš šialené oči, Ivan, si chorý. Ale ty nie si vrah, počuješ ma! Boh ma poslal, aby som ti to povedal, aj keby si ma za to znenávidel...
IVAN Alexej Fiodorovič, prorokov a epileptikov neznášam. A najmä božích poslov. Od tejto chvíle s vami prerušujem styky. Navždy!
(Ivan odchádza. Temná postava so zahalenou tvárou sa pohne za ním.)

4. PRIZNANIE

Veľmi chudobná izba. Na diváne leží Smerďakov v župane a hľadí do stropu. Na hrudi má položenú akúsi knižku, ktorú predtým čítal. Je apatický. Za dverami v pitvore sa ozvú tlmené hlasy. Vchádza Ivan, Maria Kondratievna a za Ivanom, ako tieň, postava so zahalenou tvárou. Maria Kondratievna je oblečená vo svojich nevkusných prečačkaných šatách, ktoré sú staršie a obdranejšie ako predtým. Maria Kondratievna smrdí.
MARIA K. Pavel Fiodorovič je ukrutne chorý, skoro akoby sa bol pominul na rozume, prosím.
IVAN *(Rozhliadne sa po izbe, Smerďakovovi.)*
Máš tu horúco. Tak ty si naozaj chorý? Dlho ťa nezdržím, ani zimník si nevyzlečiem. Prišiel som sa len porozprávať...
(Smerďakov nereaguje, Ivan zoberie knihu, ktorá leží Smerďakovovi na hrudi, prečíta si jej názov.)
Učíš sa francúzske slovíčka? Táto tu mi vravela, že sa presťahujete do Paríža.
MARIA K. Budeme tam mať reštauráciu. Pavel Fiodorovič bude variť a ja budem obsluhovať, prosím.
(*Smerďakov sa zlostne usmeje.)*
IVAN No tak, čo je?
SMERĎAKOV To nič.
IVAN Čo nič?
SMERĎAKOV Dajte mi pokoj. Načo ste prišli? Sám ste chorý... Máte žlté oči... To preto, že zajtra sa začne súd?
(Marii Kondratievne.)
Vypadni, ty smradľavá! Smrdíš a šibe ti ako tej, čo ma porodila...
(*Maria Kondratievna odíde.*)
Nebojte sa, nikomu nič nepoviem! Choďte domov, pokojne si ľahnite a ničoho sa nebojte.
IVAN Nerozumiem ti... čoho by som sa mal zajtra báť?
SMERĎAKOV Ne-ro-zu-mie-te?! Že sa vám chce, múdremu človeku, hrať takúto komédiu! Choďte domov, *vy ste nezabili.*
IVAN Ja viem, že ja nie.
SMERĎAKOV Vie-te?
IVAN Ak mi chceš niečo povedať, povedz rovno, hnusoba, nezahrávaj sa so mnou!
SMERĎAKOV Nuž teda, práve vy ste ho zabili, keď to chcete vedieť.
IVAN Ty si šialenec...
SMERĎAKOV Človeče, že vás to neomrzí! Sedíme tu sami, medzi štyrmi očami, nemáte čo skrývať. Nik tu nie je, okrem nás dvoch a ešte toho tretieho. Je tuto, medzi nami dvoma...
IVAN Kto?!
SMERĎAKOV Boh. Teraz je tu, pri nás, len Ho nehľadajte, lebo vy Ho nenájdete. A pred Bohom vám vravím: Vy ste ho zabili, vy ste hlavný páchateľ,ja som bol iba vaším pomocníkom, verným sluhom Ličardom, a podľa vašich slov som tú vec vykonal.
IVAN Čože? Ty... ty si zabil starého?
SMERĎAKOV *(Prekvapene zíza na Ivana.)*
Akože, vy ste naozaj nič nevedeli?
IVAN Klameš! Si alebo sám blázon, alebo si bláznov robíš zo mňa!
SMERĎAKOV Vy mi neveríte?
(Smerďakov si z pančuchy vytiahne zväzok bankoviek.)
Všetky sú tu, prosím, celé tri tisícky vášho otca, nemusíte ani rátať. To naozaj ste doposiaľ nič nevedeli?
IVAN Pre dobrotivého Boha... Ja... Počúvaj: to sám si ho zabil alebo s bratom?
SMERĎAKOV Iba s vami, prosím. Dmitrij Fiodorovič je celkom nevinný. Prečo sa vám trasú

ruky? Vtedy ste boli taký smelý, prosím, vraveli ste, že „všetko je dovolené“, a teraz ste sa takto naľakali! Nechcete limonádu?
IVAN Akože so mnou?
SMERĎAKOV A s kým iným? Vy ste za všetko vinný, prosím, lebo ste vedeli o vražde, všetko som vám tam pri bráne povedal. Vedeli ste, že vášho otca zabijú, a predsa ste ho tam nechali napospas. Vy ste ten pravý vrah! Keby ste boli zostali, nič by sa nebolo prihodilo, ja by som bol vedel, že si tú vec neželáte, a nebol by som nič podnikal. Mohli ste ma udať, mohli ste ma na mieste vyfliaskať, ale vy ste neurobili nič, a tým akoby ste mi boli povedali: v poriadku, môžeš zabiť otca, ja ti v tom nebránim, veď zdedím štyridsaťtisíc...
(Ivan vyskočí a z celej sily začne tĺcť Smerďakova pästami. Smerďakov kvíli. Do izby vbehne Maria Kondratievna a snaží sa Ivana odtrhnúť od Smerďakova.)
MARIA K. Čo to robíte, milosťpán?!
(*Odtrhne Ivana od Smerďakova.*)
Hanbite sa! Biť slabého človeka!
(Chlácholí Smerďakova.)
Už je dobre, Pavel Fiodorovič, donesiem vám pirohy, dobre? Fajné, plnené mäsom, aké budeme podávať v Paríži, zlatučký.
(Maria Kondratievna si prísnym pohľadom premeria Ivana a odíde. Smerďakov usedavo plače.)
IVAN Tak už dosť! Prestaň! Ako si to urobil? To si ten záchvat len predstieral?
SMERĎAKOV Akože ináč? V noci som čakal na Dmitrija Fiodoroviča. Nemal nijaké správy, musel prísť a dačo vyviesť.
IVAN A čo keby ho bol on zabil, vzal by peniaze a odniesol ich?
SMERĎAKOV *(Smerďakov ešte fňuká, ale čím dlhšie opisuje svoj zločin, tým sa dostáva do čoraz väčšej eufórie.)*
Nikdy by nenašiel tie peniaze. Ja som mu navravel, že peniaze sú pod matracom. Ale nebola to pravda, prosím. Boli za ikonami, sám somto starému poradil. V noci som striehol a zrazu počujem, akoby vykríkol starý milosťpán. A Grigorij Vasilievič náhle vstal a vyšiel von a zrazu zvrieskol a potom bolo všade ticho. Napokon som vstal a šiel, vidím, ľavý oblok do sadu je otvorený, a počujem, že milosťpán pobieha.
(Otvorí sa oblok, za oblokom je jasné svetlo. Tajomná postava, ktorá mala až doteraz zahalenú tvár, si ju odhalí. Je to starý Karamazov.)
SMERĎAKOV To som ja, prosím.
KARAMAZOV Smerďakov? Si to ty? Bol tu Miťa. Ušiel. Grigorija zabil.
SMERĎAKOV Kde?
KARAMAZOV Tam v kúte. Pri plote... Počul som ho kričať...
SMERĎAKOV Ona je tu, prišla Agrafena Alexandrovna, chce ísť dnu.
KARAMAZOV *(Mykne sa, ako malé decko.)*
Kde je? Kde je Grušenka?
SMERĎAKOV Tam stojí, odomknite! Rýchlo? Čo stojíte? Vy sa ma bojíte? Mňa?! Svojho syna? Grušenka je tu, aha...
(Vyklope na podobločnicu signál, starý sa len tak chveje...)
KARAMAZOV Grušenka! Kde je?
SMERĎAKOV Tam je, pod stromom. Bojí sa, naľakala sa toho kriku. Nepočujete? Smeje sa vám.
(Ivanovi.)
Vyklonil sa z obloka a ja som ho udrel ťažítkom. A potom ešte raz. A ešte. Až kým som mu neprerazil lebku... Potom som spoza ikon vybral peniaze a vrátil som sa na posteľ. Tu sú, prosím, vezmite si ich k sebe...
IVAN Prečo mi ich dávaš, ak si pre ne vraždil?
SMERĎAKOV Vôbec ich nepotrebujem. Chcel som začať nový život v cudzine, rojčil som o tom najmä preto, lebo „všetko je dovolené“. A to ste ma vy učili, prosím, lebo ak nejestvuje Boh, nejestvuje ani nijaká cnosť a prežijú len tí najsilnejší. To ste mali pravdu.
IVAN A teraz si teda uveril v Boha, keď vraciaš peniaze?
SMERĎAKOV Nie, neuveril.
IVAN Tak prečo ich vraciaš?
SMERĎAKOV (*Smerďakovovi sa zvláštne zalesknú oči.*)
Práve preto... nestojí to za to, prosím!
IVAN Počúvaj, ty odporný človek! Ak som ťa doteraz nezabil, tak len preto, aby si sa zajtra mohol zodpovedať na súde! Možno som aj ja vinný, možno som si naozaj tajne želal, aby otec umrel, ale prisahám ti, že som nebol až taký vinný, ako si myslíš! A budem vypovedať sám proti sebe, hneď zajtra na súde, rozhodol som sa! Všetko poviem, všetko.
SMERĎAKOV *(Ukladá ho na svoje miesto v posteli, prikrýva ho.)*
Ste chorý, upokojte sa. Vy nikam nepôjdete, prosím. Ste veľmi múdry. Máte rád peniaze, máte rád ženské pôvaby a najväčšmi zo všetkého máte rád život v pokojnom dostatku tak, aby ste sa nemuseli nikomu poklonkovať. Nebudete si chcieť skaziť život tým, že na seba vezmete pred súdom takú hanbu. Ste ako Fiodor Pavlovič, najväčšmi zo všetkých detí, prosím, ste ako jedna duša.
(Vojde Maria Kondratievna. Na dvoch tanieroch nesie pirohy. Jeden postaví pred Smerďakova, druhý položí ležiacemu Ivanovi na hruď. Ivan bezmyšlienkovito zoberie piroh do ruky, ale len čo si ho strčí do úst, vykríkne a z úst mu vystrekne prúd krvi. Vytiahne si z úst špendlík, ktorý sa mu zabodol do podnebia. Po brade mu steká krv. Smerďakov vyskočí a začne tĺcť Mariu Kondratievnu.)
SMERĎAKOV Ty sviňa špinavá! Človek jej ukáže, ako kántriť besných psov, a ona sa pustí do pánov, sviňa!
(Jednou rukou schmatne Mariu Kondratievnu za vlasy, druhou zoberie piroh z Ivanovho taniera.)
Na, žer, ty sviňa smradľavá... Zadrhni sa.
(Pchá jej piroh nasilu do úst, Maria Kondratievna vrieska, drhne sa. Ivan vyskočí, odtrhne Smerďakova od Marie Kondratievny.)
IVAN Pusť ju! Ona za nič nemôže!
(Udrie Smerďakova po tvári.)
To ty si ju to naučil, ty si všetkému na vine!
SMERĎAKOV Máte pravdu, ja za to môžem, presne tak – to ja som ju všetko naučil. Tak ako ste vy naučili mňa, že všetko je dovolené.
IVAN *(Starý Karamazov sa nehlučne smeje. Ivan sa uprene díva na Smerďakova.)*
Opakujem ti, že ak som ťa nezabil, tak jedine preto, lebo ťa zajtra potrebujem!
SMERĎAKOV Tak ma zabite teraz! Rovno a bez okolkov! Neopovážite sa, nemáte odvahy ani len na to, vy bývalý odvážny človek!

5. SÚD

Súdna sieň. Prázdny priestor. Celkom vpredu sedí so sklonenou hlavou Miťa v putách. Za ním sedí mnoho ľudí, vidíme medzi nimi Chochlakovovú, Lise, Grušenku, Aľošu, Rakitina, Grigorija, Marfu a ostatných. Je prestávka medzi dvoma výpoveďami.

HLAS SUDCU Kde je svedok obhajoby Ivan Fiodorovič Karamazov?
FEŤUKOVIČ Ešte sa nedostavil, vaša excelencia. Už sme poňho poslali, ale zatiaľ ho nevedia nájsť. Zmizol. Ale môžeme zatiaľ pokračovať Katerinou Ivanovnou Verchovcevovou.
(Katerina Ivanovna pristúpi k súdu. Je bledá, ale dôstojná a krásna. Na Miťu sa ani nepozrie.)
V akom vzťahu ste k obžalovanému?
KATERINA I. Bola som jeho snúbenicou. Dovtedy... kým ma sám neopustil.
FEŤUKOVIČ Veľavážený prokurátor Ipolit Kirillovič tvrdí, že obžalovaný zabil otca kvôli peniazom, ktoré vám musel vrátiť. Je to pravda?
KATERINA I. Nepotreboval peniaze. Keby vtedy prišiel ku mne, bola by som ho upokojila ohľadne tých nešťastných troch tisíc, čo mi dlhoval, ale... On ku mne neprišiel. Nemala som právo vymáhať od neho ten dlh, pretože sama som raz dostala od neho finančnú výpomoc ešte vyššiu ako tritisíc. Prijala som ju aj napriek tomu, že som vtedy nemohla ešte ani len tušiť, či budem dakedy vôbec schopná mu to vrátiť.
FEŤUKOVIČ Kedy to bolo?
KATERINA I. Ešte na začiatku našej známosti. Otec... Môj otec spreneveril peniaze a mala prísť kontrola. Taká hanba sa dá zmyť len jediným spôsobom, ak mi rozumiete. Z vlastného popudu som sa vtedy rozbehla k Dmitrijovi Fiodorovičovi, aby som od neho vyprosila peniaze. Bola som zúfalá a on... Dal mi všetko, čo mal, všetky peniaze, päťtisíc rubľov bez akéhokoľvek dokladu. A ešte sa mi aj úctivo uklonil.
MIŤA Kaťa, prečo si ma zahubila!
FEŤUKOVIČ Počuli ste to, vážení! Podľa obžaloby tu sedí človek, ktorý v návale šľachetnosti daruje zo súcitu posledných päťtisíc neznámej rodine a potom vraj ten istý človek zabije kvôli mizerným trom tisíckam vlastného otca! A ja sa pýtam: v súlade s akou psychológiou je táto logika?!
(Vzadu medzi ľuďmi je akýsi rozruch. Pomedzi ľudí sa derie zvláštna maškara v kedysi prepychových, dnes už však veľmi obnosených šatách. Je to Maria Kondratievna. Psychicky je úplne mimo, trasie sa ako osika. Očami hľadá niekoho v dave, nevšíma si štuchance ľudí, ktorí ju chcú zastaviť. S odstupom za ňou vojde Ivan. Je bezchybne oblečený, ale pôsobí veľmi chorobným dojmom. Maria Kondratievna nakoniec nájde očami Aľošu a vrhne sa mu s plačom k nohám.)
MARIA K. Pomôžte mu, prosím... On tam visí!
HLAS SUDCU Kto je to? Odveďte tú osobu!
AĽOŠA Nechajte ju. Je to družka Pavla Fiodoroviča Smerďakova.
HLAS SUDCU A kde máš muža? Ráno mal svedčiť! Vieš, aká je za to pokuta?
IVAN Smradľavý vám už nepovie ani slovo, vaša excelencia, iba ak by ste chceli vypočúvať aj čertov. Ráno ku mne pribehla, že sa v noci obesil. Idem odtiaľ a je to pravda.
MIŤA Žil ako pes aj skapal ako pes.
IVAN Nechal po sebe len krátky lístoček. Nik vraj nenesie vinu na jeho smrti... *(Smeje sa.)* Viac nič. Všivák. Ja... tiež som sa mal dostaviť k výpovedi, ale... okolnosti... chápete...
FEŤUKOVIČ Nemusíte vypovedať, vidieť, že nie ste celkom v poriadku.
IVAN Nerobte si starosti, vaša excelencia, som dostatočne zdravý a môžem rozprávať...
HLAS SUDCU Máte dačo mimoriadne závažné, čo by ste chceli oznámiť?
IVAN Nie... nemám. Nemám nič mimoriadne. Dovoľte mi odísť, vaša excelencia, cítim sa veľmi nezdravý.
(Ivan sa otočí a urobí zo štyri kroky. Potom sa zastaví, začne sa smiať a vráti sa na miesto pre svedkov.)

Vaša excelencia, ja som ako tá sedliacka dievka... viete, ako je to: Chcem – vydám sa, nie, nechcem – nevydám sa...
(Smeje sa.)
HLAS SUDCU Čo tým chcete povedať?
IVAN *(Z vrecka kabáta vytiahne peniaze.)*
Tu sú peniaze, pre ktoré zavraždili otca. Dostal som ich od Smerďakova, od vraha. Bol som uňho včera pred tým, ako sa obesil. Otca zavraždil on, a nie brat. A viete, kto ho na to naviedol? Ja!
IPOLIT K. Ste pri rozume?
IVAN Práveže som pri rozume... pri podlom rozume, práve takom ako aj vy, ako všetky tieto... maškary!
AĽOŠA Je chorý, neverte mu, má zápal mozgu!
IVAN Nášho otca zabili a oni sa tvária, že sa naľakali. Jeden pred druhým hrajú komédiu. Všetci si želali otcovu smrť. Jeden odporný tvor zožral druhého netvora... Napokon, ani ja nie som lepší!
HLAS SUDCU Odveďte ho!
IVAN Maškary! Všetci ste maškary!
(Ivana schytia policajti. Ivan sa dá do šialeného revu. Odhodí jedného policajta na zem.)
Pustite ma, nie som šialenec, som iba vrah!
(V súdnej sále prepukne krik a chaos.)
KATERINA I. *(Prederie sa davom dopredu.)*
Pustite ho! Musím podať ešte jedno svedectvo, ihneď... ihneď! Tu je doklad, list... od toho netvora!
(Ukáže prstom na Miťu.)
On zabil otca, tu mi píše, ako zabije otca! Nie Ivan Fiodorovič, ale ten netvor! Vedela som, že potrebuje peniaze, aby zvábil tú hnusnú stvoru. Vedela som, že ma už zradil a chce ma nechať, a keď som mu ich dávala, pozrela som mu rovno do očí: „Potrebuješ peniaze, aby si ma mohol zradiť s tou svojou hnusobou, tak tu ich máš, ak si taký nečestný, že ich vezmeš..." A on ich vzal!
MIŤA To je pravda, Kaťa! Opovrhujte podliakom, opovrhujte mnou všetci, zaslúžim si to!
HLAS SUDCU Obžalovaný, ešte slovo a dám vás vyviesť!
KATERINA I. Tu je to všetko čierne na bielom!
(*Číta*).
„Osudná Kaťa! Obehnem všetkých známych, a ak nezoženiem peniaze u nich, dávam Ti čestné slovo, pôjdem k otcovi, rozbijem mu hlavu a vezmem ich spod jeho vankúša. Pôjdem do žalára, na nútené práce, ale tritisíc vrátim. A Ty buď zbohom. Milujem inú. Klaniam sa Ti po zem, lebo som sa k Tebe zachoval podlo. Otrok a nepriateľ D. Karamazov..."
HLAS SUDCU *(Miťovi.)*
Písali ste to vy?
MIŤA Bol som opitý... Za mnohé sme sa navzájom nenávideli, Kaťa, ale prisahám ti, že som ťa aj v nenávisti ľúbil, kým ty mňa nie!
HLAS SUDCU *(Katerine Ivanovne.)*
Prečo ste predtým zatajili ten dokument?
KATERINA I. Chcela som ho zachrániť, lebo mnou opovrhoval od chvíle, ako som sa mu vtedy poklonila za tie peniaze. On nepochopil, prečo som vtedy pribehla, on je schopný vo všetkom vedieť len nízkosť! Skúšala som premôcť ho svojou láskou, ešte aj cez jeho zradu som sa chcela preniesť, ale on nič, celkom nič nepochopil!

(Katerina Ivanovna sa rozplače.)
GRUŠENKA Miťa! Priviedla ťa do skazy tá tvoja zmija!

6. ROZSUDOK

IPOLIT K. Páni porotcovia, kto sú vlastne títo Karamazovovci, že si vyslúžili publicitu po celom Rusku? Pozrite na toho nerestného starca, čo tak smutne skončil svoj život. Sprvoti drobný podvodník a úlisný šašo. Úmerne s narastaním kapitálika stáva sa z neho len cynik a nerestník. Duševný život úplne potlačil, zostala mu len nesmierna túžba po živote. Zašlo to tak ďaleko, že okrem zmyselných pôžitkov nič iné v živote nevidí a tomu učí aj svoje deti: „Nech zhorí v plameňoch čo aj celý svet, len aby mne bolo dobre." A sú tu synovia! Ivan Fiodorovič je moderný mladý muž so skvelým vzdelaním, ktorý už vo svojom živote ničomu neverí, presne ako jeho otec. Potom je tu ďalší syn – zbožný a pokorný, hľadajúci možnosť prilipnúť k „ľudovým žriedlam". Priveľmi zavčasu sa uňho prejavilo to plaché zúfalstvo, s ktorým sa teraz toľkí zo strachu pred cynizmom a nemravnosťou vracajú k „rodnej hrude". Sú presvedčení, že všetko zlo pochádza z európskej vzdelanosti. Sú ako deti vystrašené prízrakmi a na vyschnutej hrudi vyčerpanej matky túžia aspoň pokojne zaspať, len aby nevideli hrôzy, ktoré ich strašia. Želám mu, aby sa jeho mladícka príchylnosť k ľudovým žriedlam nezmenila na pochmúrny mysticizmus a tupý šovinizmus – dve vlastnosti, ktoré sú možno väčšou hrozbou pre národ ako privčasný mravný rozklad, akým trpí jeho starší brat. No a je tu tretí syn otca modernej rodiny – sedí na lavici obžalovaných. Na rozdiel od „europeizmu" a „ľudových žriedel" svojich bratov predstavuje Rusko bezprostredné. Sme obdivuhodná zmes dobra a zla, milovníci vzdelanosti a Schillera a zároveň buntošíme po hostincoch. Dnes ste tu počuli dva príbehy. Prvý o človeku, ktorý v nesmierne šľachetnom vzplanutí daroval svoje posledné peniaze, aby zachránil život a sklonil sa pred cnosťou, druhý o zákernom vrahovi. Čomu veriť? Budete sa čudovať, ale obom! V prvom prípade bol úprimne šľachetný a v druhom prípade rovnako úprimne podlý. Ide o povahu širokú, karamazovovskú – schopnú naraz vnímať obe priepastné hlbiny, hlbinu nad nami aj hlbinu pod nami. Sme širokí ako celá naša matka – ruská krajina, všetko do seba pojmeme a so všetkým sa znesieme! Je však načase, aby sme postavili hranice tejto našej bezuzdnosti.
(Ipolit Kirillovič sa ukloní. V publiku sa ozve chabý potlesk. Pred porotu sa postaví Feťukovič.)
FEŤUKOVIČ Áno, je to strašná vec preliať krv otca – krv toho, čo ma miloval, krv toho, čo od detstva znášal so mnou moje choroby a celý život trpelza moje šťastie! S čím sa však stretol môj klient, keď pricestoval k otcovi? Vítajú ho cynické posmešky. Denne „pri koňačiku" počúva životné zásady, ktoré sa mu z duše hnusia, a napokon vidí otca, ako sa usiluje jemu, svojmu synovi za peniaze po jeho matke odvábiť milú! Aj keď neverím, že môj klient zabil svojho otca, pripusťmeto na chvíľu! Načo robiť z môjho klienta bezcitnú obludu? Je divý a prudký, ale kto nesie zodpovednosť za jeho osud? Učil ho niekto byť rozumným?! Mal ho dakto ako dieťa aspoň trošku rád? Láska sa nedá stvoriť z ničoho, z ničoho tvorí len Boh. Za čo mal otca milovať? Len za to, že ho splodil? Páni porotcovia, my ho tu odsúdime a on si povie: „Títo ľudia nič neurobili pre to, aby ma urobili lepším človekom. Títo ľudia ma nenakŕmili a nenapojili, v temnici nahého nenavštívili a teraz ma poslali na nútené práce. Som s nimi vyrovnaný, nič im už nedlhujem. Oni sú zlí, ja tiež budem zlý." Ale chcete ho naozaj potrestať? Zdeptajte ho svojím milosrdenstvom!
IPOLIT K. Založme preňho rovno štipendium!
HLAS SUDCU Ticho, prosím!
FEŤUKOVIČ Uvidíte, ako sa zhrozí jeho duša. Zdeptá ho ľútosť. Potom už nepovie: „Som s nimi vyrovnaný", ale povie: „Previnil som sa voči všetkým ľuďom a som zo všetkých najnehodnejší." Vari vám ja, bezvýznamný človek, mám pripomínať, že ruský súd nie je len trest, ale aj spása strateného človeka? Nech u iných národov platí litera a trest, u nás však duch a zmysel, spása a obrodenie!
(V sále sa ozve frenetický potlesk. Keď doznie, k rečníckemu pultíku privedú Miťu.)
MIŤA Čo povedať... Priblížila sa chvíľa môjho súdu, cítim na sebe pravicu Božiu. Ale tak, ako sa spovedám Bohu, aj vám hovorím: Na krvi svojho otca nenesiem vinu! Ja som ho nezabil. Bol som samopašný, ale mal som rád dobro. Chcel som sa polepšiť, ale žil som ako divé zviera... Zľutujte sa, neberte mi môjho Boha, poznám sa, viem, že začnem reptať! Ťažko je mojej duši, páni... zľutujte sa!
(Miťu odvedú. Tma.)
HLAS SUDCA Vo veci lúpeže, vo veci ťažkého ublíženia na zdraví Grigorija Vasilieviča, vo veci vraždy Fiodora Pavloviča Karamazova, ako i vo všetkých ďalších bodoch obžaloby je Dmitrij Fiodorovič Karamazov vinný.

EPILÓG

AĽOŠA Počúvaj, ona príde, ale neviem kedy, možno dnes, možno v najbližších dňoch, to neviem, ale príde, istotne príde.
MIŤA Ak odmietne prísť, budem celý svoj život nešťastný...
(Trpko sa usmeje.)
Počuješ, Aľoša? Človek odsúdený na dvadsať rokov nútených prác sa ešte chystá byť šťastným – nie je to na zaplakanie?
AĽOŠA Bála sa, aby sa tu nestretla s Grušou...
MIŤA Grušu som poslal vybaviť pred odchodom svoje veci. Aľoša, ja strašne ľúbim Grušu.
AĽOŠA Ju tam za tebou nepustia.
MIŤA Nepustia? Tu mi už začínajú tykať. Chcel som sa polepšiť, ale nie som schopný zniesť ani tykanie dozorcov! Ak ma *tam* niekto začne biť, zabijem ho a zastrelia ma. Kvôli Gruši by som všetko zniesol, všetko... pravda, okrem bitia... No ju *tam* nepustia.
AĽOŠA Miťa... Katerina Ivanovna ma poprosila, aby som upokojil tvoje svedomie, pokiaľ ide o útek. Keby si bol zabil otca, bol by som ľutoval, že odmietaš svoj kríž. Ale ty si nevinný a taký kríž je pre teba priveľa. Uteč. Ak dovtedy Ivan nevyzdravie, ujme sa toho sama.
MIŤA Aľoša. Povedz, príde dneska alebo nie?
AĽOŠA Povedala, že príde, ale neviem, či dnes. Je to pre ňu predsa len ťažké!
MIŤA Aľoša, ja z toho zošaliem. Gruša jednostaj pozerá na mňa. Chápe. Bože dobrý, pokor ma: čo to žiadam? Kaťu si žiadam! Po tom všetkom! Uvedomujem si, čo žiadam? Bezbožná karamazovovská nespratnosť! Čo vlastne chcem, čo?!
(Vojde Katerina Ivanovna. Bezradným pohľadom si obzerá Miťu. Miťovi sa na perách mihne plachý, prosebný úsmev. Zrazu vystrie ku Katerine obe ruky. Ona k nemu rýchlo priskočí, chytí ho za ruky a mocne, kŕčovito mu ich stíska.)
MIŤA Odpustila si mi či nie?
KATERINA I. Ty moje odpustenie nepotrebuješ, ale ja tvoje áno... a či mi už odpustíš, alebo nie, jednako zostaneš po celý život ranou v mojej duši a ja v tvojej – tak to aj musí byť...
MIŤA Ako sa má Ivan?
KATERINA I. Je na tom zle, ale určite sa uzdraví. Je to svätec. Žiarlil na mňa a bol presvedčený, že ťa ľúbim, ale aj tak sa nevzdal myšlienky zachrániť ťa. Namiesto toho, aby som mu bozkávala nohy, znova som mu urobila výstup! Och, ja nešťastnica! To je tá moja

povaha – strašná povaha! Ja som na vine tomu všetkému, jedine ja som vinná! To ja som naňho privolala zápal mozgu! Nakoniec ho doženiem až k tomu, že aj on ma nechá s inou, s ktorou sa mu bude ľahšie žiť, ako ty, ale potom... potom to už neznesiem a zmárnim sa! Načo som sem prišla? Nohy ti objať, ruky stisnúť tak, aby to až bolelo, povedať ti, že ťa šialene ľúbim... Láska prešla, Miťa, ale to, čo prešlo, je mi bolestne drahé. To si zapamätaj navždy. No a teraz nech platí na chvíľočku to, čo mohlo byť...
(Katerina a Miťa sa chytia za ruky. Vojde Grušenka. Katerina prudko vyskočí, pohne sa k dverám. Ako prechádza popri Grušenke, zastaví sa na chvíľu pri nej.)
KATERINA I. Odpusťte mi!
GRUŠENKA Sme zlé, stvorička, veru! Obe sme zlé! Kdeže by sme my odpustili, ty a ja? Zachráň ho a celý život sa budem za teba modliť.
MIŤA Ale odpustiť nechceš!
KATERINA I. *(Grušenke.)*
Neboj sa, zachránim ti ho!
(Odíde.)
MIŤA *(Grušenke, hrubo.)*
Ako si jej mohla neodpustiť, keď ti sama povedala: Odpusť?
AĽOŠA Miťa, neopováž sa jej robiť výčitky, nemáš na to právo!
GRUŠENKA To hovorili jej hrdé ústa, a nie srdce! Ak ťa oslobodí, všetko jej odpustím!
MIŤA Dala mi slovo, pomôže mi utiecť. Konečne budeme spolu, Grušenka, len my dvaja... V Amerike...
(Miťa a Grušenka stoja bez citu vedľa seba. Grušenka je ešte urazená Katerininou prítomnosťou.)
Toto sme chceli od samého začiatku... Či nie?

KONIEC

Ľuboš Kostelný, Tomáš Maštalír

Milan Ondrík

Táňa Pauhofová, Ján Gallovič, Szidi Tobias, Alexander Bárta, Tomáš Maštalír, Tomáš Vravník, Peter Brajerčík

Režisér Roman Polák

SKRYTÝ
POKLAD
SLOVENSKA

Elesko Line

Aurelius
Gewürztraminer – Tramín červený
Chardonnay
Pálava
Pinot gris – Rulandské šedé
Riesling – Rizling rýnsky
Sauvignon
Viognier

(Biele vína)

Produkty si môžete zakúpiť
v ELESKO wine park,
Partizánska 2275, Modra.

V prípade záujmu môžete
kontaktovať aj našich
obchodných zástupcov:
tel. č.: +421 911 110 382
e-mailom: obchod@elesko.sk
www.elesko.sk

ELESKO

ELESKO

TAFELSPITZ?

KLOBÚK DOLE!

VYCHUTNAJTE SI VYBERANÉ ŠPECIALITY
RAKÚSKO-UHORSKEJ KUCHYNE

ZYLINDER PATRÍ DO SKUPINY ALDENTE GROUP

ZYLINDER
CAFE & RESTAURANT

REZERVÁCIE: 02 20 86 36 86
Hviezdoslavovo nám. 19, Bratislava, www.zylinder.sk

CHUŤ PREŠPORKA

PARTNERI SND V SEZÓNE 2012/2013

Generálny partner SND

TATRA BANKA
Member of Raiffeisen Bank International

Partneri premiér

ELESKO

ZYLINDER
CAFE & RESTAURANT

Oficiálna minerálna voda pre SND

Mitická

Partneri

SLOVINTEGRA

orange

Mercedes-Benz

Dermacol

Mediálni partneri

SME

RÁDIO EXPRES

aktuality.sk

.týždeň

TA3

tasr

GOLD MAN

kam do mesta

BKIS

in.ba

TV

ŽIVOT

Bulletin Činohry Slovenského národného divadla

Zostavili Daniel Majling, Darina Abrahámová

Redakcia Zuzana Barysz

Jazyková redaktorka Dana Brezňanová

Fotografie z kostýmovej skúšky Andrej Čanecký

Grafický dizajn IQ DESIGN Studio

Tlač DOLIS, s. r. o.

Cena 3 €

Vydalo Slovenské národné divadlo, 2013.

www.snd.sk

www.facebook.com/mojesnd

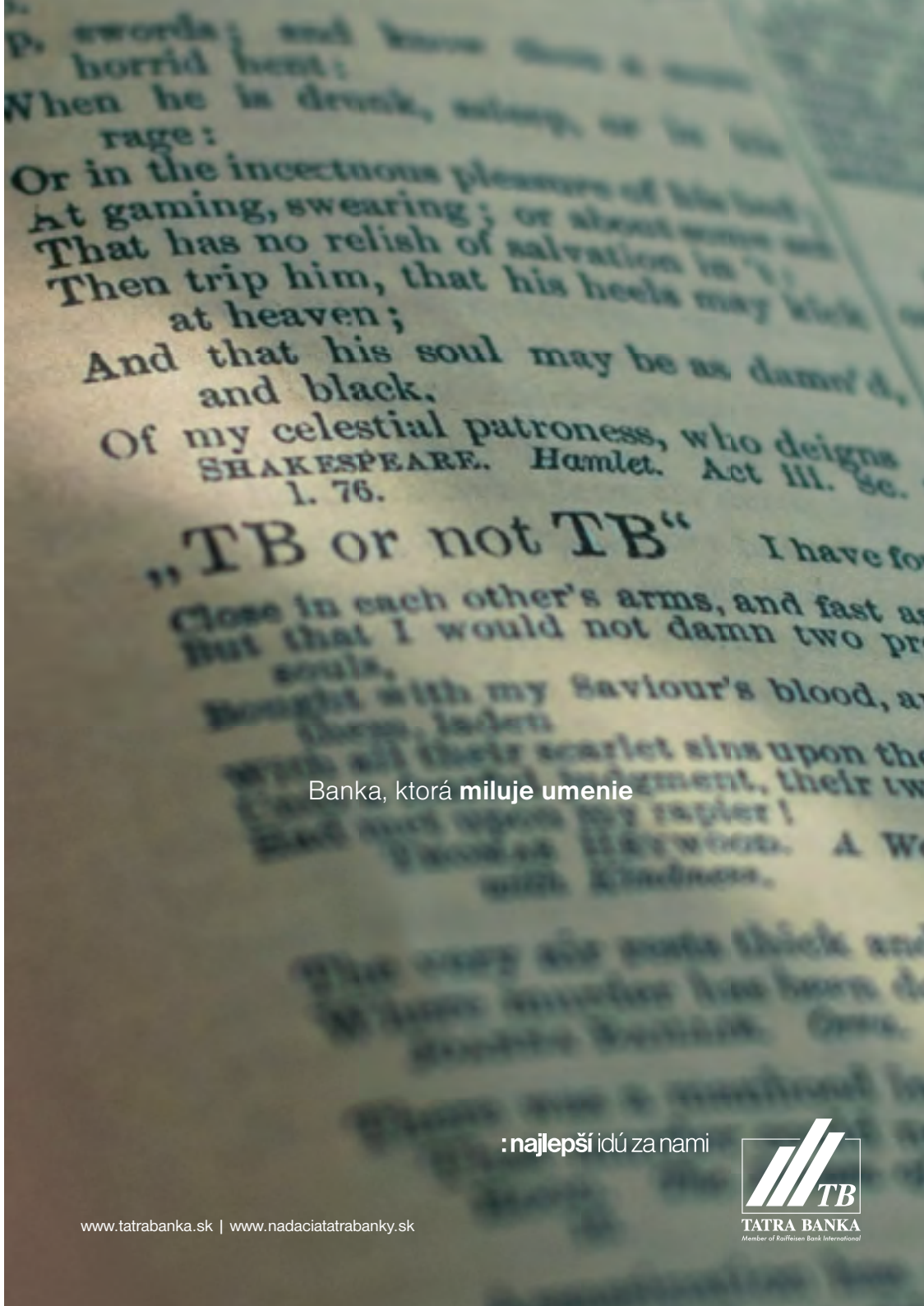

činohra opera balet

Slovenské národné divadlo je štátna príspevková organizácia Ministerstva kultúry SR.